

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2015

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2015

Årbog 2015

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Mogens Bak-Hansen (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxe Bogtryk/Grafisk

Forside:

Keld Bak for Næstved afdribler Vanløses målmand
Teddy Thomsen.

Fotograf:

? (foto i Keld Baks besiddelse)

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
<i>Vagn Boberg Nielsen</i> Malaria i Danmark og Stormfloderne	5
<i>Anna Sarah Rye Vestergaard</i> Kvindernes kamp for stemmeret	11
<i>Knud Erik Antonsen</i> Da Tivoli kom til Næstved	23
<i>Ann-Mari Borgelin</i> Kaptajn Borgelin i Estland	33
<i>Jens Hallqvist</i> Husflid	39
<i>Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen</i> Prædikebrødre i Præstø Amt	47
<i>Mogens Bak-Hansen</i> Keld Bak	59
<i>Jens Hallqvist m.fl.</i> Årsberetning mv.	71
<i>Carsten Koch</i> Litteratur om Præstø amt 2014/15	77
Styrelsen	85
Salg af publikationer	85

Lille vejledning for forfattere

Forfatterne opfordres til at aftale omfang samt publiceringstidspunkt af artikler med redaktionen forud for udarbejdelsen.

Artiklernes tekst leveres som digitale filer på cd/usb eller pr. e-mail. Teksten skrives i A4 og ikke i spalter. Mellemrubrikker markeres med tom linie før og efter. Billedtekster skrives i kursiv. Og fotos sættes ikke ind i manuskriptet, men leveres særskilt.

Fotografier/illustrationer leveres digitalt eller som papirbilleder (originale) i farve eller sort/hvid (ikke print eller kopier). Anvendelse af digitale illustrationer aftales med redaktionen.

Malaria i Danmark og Stormfloderne

Malariaen var alvorlig i hele
Østdanmark i 1831

Af Vagn Boberg Nielsen

Der har været malaria i Danmark i flere hundrede år.

I 1612 slog den til i København. Christian den Fjerdes dronning, Anna af Brandenburg, døde fra 7 små børn. Hun må have fået stikket af malariamyggen her i Danmark (incl. Hertugdømmerne), da hun ikke havde været uden for landets grænser siden giftermålet med kongen. Hun havde dog været på Haderslevhus, hvor et af hendes børn var blevet født.

En meget alvorlig malariaepidemi kom til Danmark i 1831. Den svarede næsten til den Ebola-epidemi Vestafrika oplevede i 2014. På Lolland-Falster blev halvdelen af befolkningen alvorligt syge af malaria. Man vidste godt nok ikke på det tidspunkt, at det var malaria.

Man kaldte den alt muligt andet: Gigtfeber - koldfeber - lollandsk feber - tyfus og kolera. De første år gik det ud over småbørn og gamle mennesker. Man var vant til høj børnedødelighed, og de ældre var kun til besvær. Men i 1831 gik det hårdt til. Nu kom der dødsfald blandt familieforsørgere i 30'erne.

I Maribo Amt blev halvdelen af befolkningen - 29.000 personer angrebet. Det var en varm og våd sommer. På næsten hver eneste gård lå der syge. Det kneb med at få kørerne malket og få kornet høstet. Afgrøderne stod og rådne på marken.

Af de 29.000 „syge“ døde 10.08.-10.12. 1831: 4% = 1160 i Maribo Amt. De præster, der holdt sig raske, måtte gå på omgang og besørge begravelserne. I Allerslev Sogn i Sydsjælland døde ca. 31 personer i høsten 1831 af Malaria/gigtfeber/koldfeber. I Mern Sogn gik det næsten lige så hårdt til. Dødstallet var 5 gange så højt som fødselstallet. I Jungshoved Sogn døde 22 af hankøn. Der blev født 3 drenge i samme periode.

På Sydlangeland var dødstallet kun det dobbelte af fødselstallet; men det strakte sig over nogle længere perioder. Før 1862

blev det kun kaldt brystsyge, koldfeber og gigtfeber. Bedemanden døde i 1831 af gigtfeber 33 år gammel. I 1860 døde bedemanden også efter et længerevarende sygdomsforløb. I januar 1860 døde min tipoldefar og tipoldemor med 10 dages mellemrum af koldfeber (malaria) på Flintegården i Magleby sogns Vesteregn i Sydlangeland. Min Oldefar overtog gården. Han byggede nyt stuehus, da det gamle var sygdoms- og svampebefængt. Han blev gift i 1862. Nu skulle der ske noget. Udover at der blev bygget nyt stuehus, nåede han at få 19 børn med samme kone. Han var på mange måder en handlekraftig mand (Sognefoged og sognerådsformand).

På Øbjerggaard, Køng Fabrik og det tilhørende Blegen i Vintersbølle ved Vordingborg gik det grueligt galt. Mange af husmændene og fabriksarbejderne blev syge af den over hele Sjælland herskende Land-Sygdom (Malaria), der især hjem-søgte begge virksomheder under fabrikken.

Den foranledigede standsning af væverierne hele sommeren 1831 og fordrede mange ofre, især af mændene, der efterlod enker i yderste nød, og andre var sløve og afkræftede af sygdommen i flere år.

Sådan lyder dr. phil. Holger Munks beretning i hans Vintersbøllehistorie.

Først i 1862 blev der rigtigt sat navn på sygdommen - Malaria.

På Lolland gik den under navnet: Den Lollandske Feber eller bare feberen. Den er også beskrevet på nettet under det navn. Ingeniørernes fagblad: „Ingeniøren“ behandlede også emnet d. 4. april 2008.

Lægen Carl Adam Hansen i Nysted forskede meget i Malaria 1862-90. Han registrerede 164.000 malariatilfælde i Danmark i den periode - 36.500 på Lolland-Falster. Han beskrev det meget indgående i Historisk Samfund for Lolland-Falsters Aarbog for 1913. Han beskrev også, at det gik hårdt ud over befolkningen på de lave

arealer ved Rødby Fjord, Nakskov og Saks-købing Å. Hvorimod de på den lollandske højderyg, Nysted-Ravnsborg, gik næsten fri.

I 1886 var der i Nakskov Købstad: 291 tilfælde, I Rødby: 59 og Saks-købing: 46; men i Nysted kun 2 og i Maribo 16 tilfælde.

Før 1862 var der 4 kraftige bølger. Det skete ofte i varme fugtige somre 10.08.-10.12. Der var 4 slemme årstal: 1831, 1846, 1852 og 1857-58. Der var også nogle tilfælde i 1872. Den ophørte først helt omkring 1912. Dødsfaldene skete ofte i eftersommeren; men da sygdommen ikke blev behandlet før efter 1862 (med kinin), var der mange der led i flere år af koldfeber og hverandendagsfeber.

Lægen P. Panum mente i 1852, at koldfeberen var forsvundet, efter den tidligere havde været endemisk; men allerede samme år vendte den kraftigt tilbage. Panum måtte tilbringe et år i Bandholm for at bekæmpe den, inden han blev professor ved universitetet i Kiel i 1853 (1864 måtte han vende tilbage til Københavns Univer-sitet).

Hvad var årsagen til: Malariaens epide-miske optræden: Årsagen er et uendeligt lille levende væsen, der kun bliver synligt

ved stærkt mikroskopisk forstørrelse, nem-lig Plasmodium Malariae. Der er 3 typer af den: 1 tropisk og 2 „nordiske“. Den opfor-meres i syge mennesker, og Malariamyg-gen sørgede for at bringe smitten videre fra syge til raske mennesker. Plasmodiet kræ-ver en opformeringstemperatur på 16 gra-der. Malariamyggen kan godt lide fugtige lerede jorder. Det observerede den svenske botaniker Linné også i 1735, hvor han mødte koldfeberen ved de svenske lerede Østersøkyster, der var blevet oversvøm-met.

Er denne Nordiske type af malaria kom-met fra de russiske og polske floder efter oversvømmelserne, eller er den kommet med skibene fra Guldkysten, hvor Grundt-vigs 2 brødre, Jacob og Niels, døde i hen-holdsvis 1800 og 1803. De havde begge været præster på Guldkysten. Deres aflø-ser, H.C. Monrad, der efterfølgende var præst i Mern, havde sygdommen med hjem og døde af den i 1825.

Stormflodskatastrofen 1825

I 1825 blev Danmark udsat for en voldsom stormflodskatastrofe. Natten mellem den 3. og den 4. februar 1825 var vandet blevet presset op i den Botniske Bugt, og vandet kom nu væltende tilbage over de østvendte

Tegning af Lise Jacobsen 2015

danske kyster. Limfjorden blev fyldt så meget op, at vandet brød igennem ved Harboøre Tange, og Vendsyssel rev sig løs fra Jylland.

Rødbyfjord bredte sig helt indtil Nakskov. 40% af Lolland-Falster kom til at stå under vand. I Sydsjælland gik det også hårdt ud over Mern, Allerslev og Jungshoved sogne. På Sydlangeland var der også store oversvømmelser i Magleby sogn, ikke mindst på Vesteregnet.

En væsentlig hjælp til bekæmpelsen af malariamyggen var afvanding ved grøfter og dræning samt diger. Det tog mange år, at få udført det. I 1866 var kun 7% af jorden i Maribo Amt drænet. I 1896 var 59% af den drænet.

Fra 1825 blev lavet mange planer; men der skulle endnu en stormflodskatastrofe til i 1872, før planerne blev udført; men så gik det også stærkt.

Stormfloden 1872

Omkring den 10. november 1872 var det et meget kraftigt stormvejr i Nordeuropa. Det udviklede sig den 11. november til en ekstrem situation for Danmarks østvendte kyster, da vinden sprang om i nordøst efter, at hele Østersøen og Den botniske Bugt var fyldt godt op med vand.

Vandstanden steg 3,5 meter ved de østvendte kyster, kombineret med ekstreme vindforhold. 260 skibe strandede mellem København og Møns Klint. Ved Lolland-Falster og Langeland var der også mange forlis.

Ved Præstø-Møn strandede 60 skibe. På 5 af skibene omkom 29 personer. I Danmark omkom 65 søfolk + nogle uregistrerede. Den største stranding i området skete ved Nyord.

Ved Nyord omkom 18 engelske søfolk. Det var en engelsk bark, der var kommet i store vanskeligheder. Søfolkene valgte at gå i redningsbådene. Efterfølgende strandede barken på Nyord Enge. Den eneste

overlevende var skibshunden. Den blev ombord.

Kindvig Hoved

Ved Kindvig Hoved strandede en Svendborgjagt med 3 ombord. Den havde sejlet hen over den lille uafmærkede ø Danmarksholm. Den lavede en fure hen over øen, der var synlig 100 år efter. Alle 3 omkom og blev fundet på Kindvig Hoved. Skipperen omfavnedes en tjørnebusk. Styrmanden stod på hovedet i en grøft indviklet i tovværk, og skibsdrengen lå med blødende ansigt slået ind i en stikkelsbærbusk.

Kindvig Hoved blev først til en ø og efterfølgende helt oversvømmet. Det blev et naturdrama for en familie på 3, der satte sig spor for hele livet for dem. Hans Hansen og hans kone boede på Kindvig Hoved. De havde været på besøg hos hendes forældre, Lars Larsens på Kringlebæk i Sageby, den 11. november. Det var et forfærdeligt vejr; men de skulle hjem og passe deres dyr. De lod deres 2 døtre blive hos bedsteforældrene og tog hjem til dyrene. De var nødt til at tage det mindste barn med til Kindvig Enge, da det stadig fik bryst.

Næste morgen var ejendommen en lille ø; men endnu var vandet ikke nået op til beboelsen. Stormen tog til, og op ad dagen begyndte vandet at trænge ind i stuen. De tænkte på at rømme; men hvordan.

Fra Kindvigkrogen forsøgte man at få en båd i vandet. Det lykkedes også flere gange; men hver gang kastede stormen båden på land igen. Nu måtte familien op på loftet, hvor der var hø og halm, som man kunne holde varmen nogenlunde i.

I løbet af natten tog stormen yderligere til. De kunne næste morgen se mennesker på land, hvilket holdt livsmodet oppe på dem. I løbet af dagen slog vandet murene ind på staldbygningen og flåede kreaturerne ud af deres bindsler. De drev nu mod land som lig. En høne drev af sted på en halmknippe, hvor længe det så er gået.

Tegning af Lise Jacobsen 2015

Beboelseshuset rystede ved stormens magt og de kolossale bølgeslag; men det holdt til stormens ende. Om morgenen den 14. november - efter 3 rædselsnætter - begyndte stormen at stilne af. To unge mennesker fik med møje og besvær sat en båd ud fra Kindvig Krog, og efter endnu mere besvær kom de ind til huset. Hans Hansen fik med en brandhage trukket båden ind i læsiden. De kom ombord og blev efterfølgende kørt ind til Kindvig, hvor de fik et måltid mad og en varm seng.

Moderen nægtede at flytte ud på Kindvig Hoved igen. Hans Hansen fik en parcel af sin fædrene gård, og der byggede de så ejendommen Lindhøj.

Ved Rødbyfjord var der også enorme oversvømmelser, hvilket fik sat gang i afvanding og dræning.

Skarlagensfeber

Malariaen førte også en masse følgesygdomme med sig bl.a. Skarlagensfeber. I 1857-58 døde ifølge kirkebogen i Allerslev 4-5 personer af gigtfeber, som den hed på det tidspunkt. Men kirkebogen fortalte også, at 40 børn var døde af skarlagensfeber. Normalt var børnedødeligheden 4-5. Noget lignende var tilfældet i Mern og Jungshoved sogne.

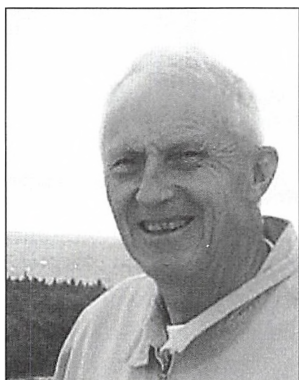
De 3 sogne havde mange fugtige enge som overdrev. Øster Egesborg sogn, der var det største på det tidspunkt, havde næsten ingen skarlagensfeber og markant lavere børnedødelighed. Øster Egeborgs overdrev lå på det høje Kulsbjerg.

På Kullegården ved Tjørnehoved havde de den 3. oktober været til begravelse af den mellemste af deres 5 børn. Da de kom

hjem fra begravelsen, lå de 2 andre mellemste børn og var døde. Den ældste var 10 år og overlevede. Den yngste var under ½ år og havde ikke haft malaria og overlevede ligeledes.

Kilder

Historisk Samfund for Lolland-Falster 1913, Vordingborg Dagblad, „Ingeniøren“ og kirkebøger.

Vagn Boberg Nielsen

Født i 1944. Opvokset på Tolstrupgård. - Havde Lerbakkegård i 40 år. - Begge ligger ved Mern. Arbejder nu med lokalhistorie: „Vordingborg Ryttergods' historie“ og slægtshistorie. Har skrevet 110 gård-historier til Landbrugs-Nyt. De fleste ligger på www.Mern-by.dk

Kvindernes kamp for stemmeret

Tanker - refleksion - handling

Med udgangspunkt i Præstø

Af Anna Sarah Rye Vestergaard

Grundloven af 1849 gav 15% af befolkningen valgret

I 1915 efter 30 års lang og sej kamp fik kvinderne stemmeret til Rigsdagen. Debatten om kvindelig valgret indgik i en højspændt politisk kamp mellem Højre og Venstre om det parlamentariske demokrati. På Rigsdagen, hvor kampen for valgret skulle vindes, blev lovforslagene om kvindelig valgret, hver gang disse fremsattes, vedtaget i det venstredominerede Folketing, men nedstemt i det højredominerede Landsting. Den gryende kvindebevægelse udenfor Rigsdagen var imidlertid i fuld gang med at bevise, at kvinder var særdeles egnede til politisk arbejde. En vigtig inspirationskilde i den proces var de nordiske lande. Men kvindernes valgret blev herudover internationalt det første eksempel på mobilisering i kampen for kvinders rettigheder.

Fra Paris til Præstø

Det hele begyndte i det sene 1700-tal, da den første demokratiske revolutionsbølge skyllede ind over Europa, og Paris blev det sted demokrater valfartede til for - med den britiske feminist, forfatter og filosof Mary Wollstonecrafts ord - „at se friheden blive født“. Revolutionen konstituerede sig på den berømte menneskerettighedserklæring, vedtaget af den franske nationalforsamling i 1789. Den indeholdt punkter om ytringsfrihed og religionsfrihed, ligesom frie mennesker/borgere skulle være lige for loven. Dette blev læst som et løfte om kønsneutral demokratisk medborgerskab af mange - både kvinder og mænd.

Mary Wollstonecraft (1759-97), der kom fra en ret velstående familie, rejste 33 år gammel til Paris i 1792, fuld af håb om frihed, lighed og broderskab. Hun havde forinden - trods alle odds - skabt sig en karriere som journalist og politisk skribent, og var, ifølge historiker Jytte Larsen, fed up af at hutle sig igennem som autodidakt hus-

lærerinde og privatskolebestyrer. Med i bagagen havde hun et indædt had til despoti og patriarkat. Under indtryk af Revolutionen skrev hun samme år „Et forsvar for kvinders rettigheder“, hvori hun krævede fuld ligestilling mellem kønnene.

Mary Wollstonecraft

Værket vakte naturligvis stor opsigt i samtiden, men blev straks oversat til de europæiske hovedsprog. Danskerne kunne læse bogen under titlen „Qvindekønnets Rettigheder forsvarede“ i årbogen „Nytaarsgave for Damer 1801-02“. Bogen er den først udfoldede argumentation for, at kvinders rettigheder selvsagt var indlejret i menneskerettigheder, og kønsligestilling selvfølgelig indlejret i demokratiet. Mary Wollstonecraft udtrykte heri sit syn på tidens pædagogik, som hun anklagede for at gøre kvinder til tankeløse pyntedukker og mænd til ryggesløse libertinere. Ligesom årene som lærer havde overbevist hende om, at social ulighed er et produkt af systematisk forskelsbehandling fra vugge til grav, og at vejen til demokrati går gennem at reformere børneopdragelse, skolevæsen og uddannelsesinstitutioner, men ikke gennem kønsopdelte skoler med forskellige undervisningsplaner for piger og drenge. Med et moderne sprogbrug kunne man kalde hende for socialkonstruktivist. Hun forlod Frankrig som fuldblods feminist efter at have set friheden drukne i blod fra

guillotinen og ligheden indskrænket til mandlige medlemmer af revolutionens patriarkalske broderskab.

Menneskerettigheder og politisk medborgerskab

Menneskerettigheder og politisk medborgerskab skal omfatte alle uanset køn og social status, lød kravet fra den vestlige verdens friheds- og kvindeforkæmpere til de nydannede demokratier i 1800-tallet. Med enevældets fald fik Danmark sit første folkevalgte parlament, men det var et demokrati for de få. Kvinderne, halvdelen af landets voksne befolkning, var således slet ikke inkluderet i det politiske medborgerskab.

Forfatter, lærerinde og telegrafist Mathilde Fibiger (1830-1872)

Mathilde Fibiger var den første betydelige fortaler for kvindefrigørelsen i Danmark, og hun gav frustrationen over det manglende politiske medborgerskab frit løb i romanen Clara Raphaels Breve, 1851. Hun skriver om ulighed kønnene imellem og

Mathilde Fibiger

kvindernes manglende udviklingsmuligheder og plæderer for, at kvinder skal have mulighed for at uddanne sig og blive i stand til at forsørge sig selv, så de ikke var tvungne til at gifte sig for at blive forsørgede.

Bogen vakte stor offentlig debat i aviser og tidsskrifter, fordi ligestillingskravet var politisk kontroversielt, og fordi det var usædvanligt klart udtrykt og begrundet. Fejden gik over i historien under navnet Clara Raphael-fejden. De politiske yderfløje afviste kvindeemancipationen; højrefløjen ville bevare det traditionelle kønsrollemønster, mens venstrefløjen anså kvindesagen for ubetydelig ved siden af den sociale revolution. Heiberg, der havde udgivet bogen, undlod at debattere; for han støttede tanken om kvindens frihed til åndelig udvikling, men stod fremmed over for politiske krav om ændringer i kønsnormerne. Grundtvig, der selv var en fuldbefaren herre udi offentlige debatter, og kendte til de irrationelle kræfter, der kan vækkes, når kulturbestemte normer italesættes, inviterede Mathilde Fibiger til Rønnebæksholm i 1852. Hun meldte sig ind i Dansk Kvindesamfund ved dets stiftelse.

Lærerinde i Præstø Pauline Worm (1825-1883)

I 1847 ankom den unge lærerinde, forfatter og debattør Pauline Worm til Præstø. Hun var som Mathilde Fibiger banebrydende for kvindebevægelsen, for kvindernes frigørelse og retsstilling. For hende var det også væsentligt, at kvinder fik mulighed for at forsørge sig selv, så de kunne undgå økonomisk betingede ægteskaber. Pauline benyttede Clara Raphael-fejden som løftestang for kravet om en forbedret pigeundervisning. Dette mente hun, var kvindesagens vigtigste mål.

Hun var da også en flittig skribent og debattør i 1850'ernes langvarige diskus-

Pauline Worm

sion om pigeskolerne og på foranledning af hende indføres i 1859 eksamen for lærerinder. I Præstø skulle Pauline være lærerinde for 8 pigebørn: Johanne og Caroline Hjort, døtre af prokurator Knud Hjort, hvis kone var født Margrethe Worm, samt Marie Hald, Johanne v. Berger, Nathalia, Augusta, Camilla og Richardine Hardt. Det var købmand Erik Hardt, som fik Pauline til byen, og det var også i hans hus skoleundervisningen fandt sted. Familien Worm var derudover godt repræsenteret i Præstø, og en tournée fra Det kgl. Teater havde i 1819 opført et stykke på loftet i Gamle Worms Pakhus. Gamle Worm var købmand Christian Worm, der døde i 1845, han var bror til Paulines bedstefar. Pauline var en vellidt lærerinde, især for de større elever, ligesom hun spillede med i en dilettantkomedie af Holberg. Det var også i Præstø, at hendes digteriske og nationale udfoldelse rigtigt foldede sig ud. Under Første Slesvigske Krig (1848-51) viste hun sit patriotiske sindelag, ikke kun i sang og tale, men også i påklædning, hvor hun gik i en rød/hvidtneret kåbe og en hat med tilsvarende fjer. Hun har været et markant indslag i byens kulturelle liv, også

fordi kvinder ikke ytrede sig i det offentlige rum dengang. Fuld af begejstring for fædrelandet og friheden skrev hun bloddryppende soldaterviser under treårskrigen. Sit litterære hovedværk „De Fornuftige“, skrev hun i 1851 under sit ophold i Præstø (udgivet 1857). Pauline er heri også ægteskabets talskvinde. Hun ved, at kun i ægteskabet er den fuldstændige åndelige forening mellem mand og kvinde en mulighed; ud fra tidens moralkodeks. Men „De unge Piger skulde lære at betragte dem selv, ikke som Slavinder eller Pyntedukker, men som Skaberinder af det Hyggelige, det Hjertelige, det Milde i Hjemmet og i Verden - et Kald, som vi kunne opfylde baade i den gifte og den ugifte Stand“. Hun kæmpede bravt for kvindernes stemmeret, og da Dansk Kvindesamfund blev stiftet i 1871, tilsluttede hun sig på opfordring og skrev udkast til foreningens vedtægter.

Astrid Stampe (1852-1930)

I Præstø reflekterede den unge pige Astrid Stampe over kønnenes ligestilling og samtidens normopfattelse af mænd/kvindes og drenge/pigers adfærd. Hun, der blev en af Danmarks førende kvindesagskvinde,

Den unge Astrid Stampe

var af adelig-højborgerlig herkomst. Født i 1852 og voksede op på Christinelund, som hendes far lensbaron Henrik Stampe havde i forpagtning under baroniet Stampenborg og dets hovedsæde Nysø. Hans ægteskabelige dominans over moderen Jonna Drewsen, datter af Konferensråd Adolf Ludvig Drewsen og Ingeborg Collin, lagde allerede i 11-12 års alderen kimen til Astrid kvindesagsbevidsthed. Hun reagerede på de kønsstereotyper, der lå til grund for den manglende ligeværdighed kønnene imellem i ægteskabet. Astrid undrede sig over, at både moderen og faderen gik ud fra, at det var faderen, der rådede, fordi han var manden. Hun konkluderede så, at faderen var opdraget i den forestilling, at manden var den, der rådede over alle ting i hjemmet. Men hun kunne ikke begribe, hvorfor moderen skulle adlyde faderen.

Den videbegærlige og analytiske unge pige reflekterede klogt over det nære miljøes kønssnormer. Et aspekt, der optog hende, var den uhyre forskel, der var på drenge og pigers opdragelse, hvilket fik hende til at italesætte dette. Hvad opdrages drenge til? Hvad opdrages piger til? I forhold til tidens opdragelse af landadelige pigebørn og unge kvinder modtog Astrid og hendes søstre dog en ret fri opdragelse. Men hun skriver, når tiden kom, hvor drengene skulle sendes på kostskole for at lære noget, blev pigerne normalt hjemme. De skulle sidde og sy og brodere, hvilket betragtedes for at lave noget. Men hun og hendes søstre fik i modsætning hertil lov at læse alvorlige bøger, hvilket udviklede dem intellektuelt. Det anså de for at bestille noget. Privatlærerinder, dannelsesrejser til udlandet og ophold i København gav dem også en kultiveret ballast. Men efterhånden gik det dog op for hende, at forældrenes mål med døtrenes liv var at få dem gift. Og det krænkede hendes stolthed. Særlig oprørte det hende at skulle opgive sit eget navn. Hun ville beholde sit eget.

Da godsforvalterens frue indvendte: „Men hvad nu, hvis Deres mand ikke giver dem lov“, svarede hun klar i spytten: „sådan en idiot af en mand vil jeg ikke have“. Hun siger selv, at „kvindesagen voksede op i mig, derude på det rene „bondeland“, fremkaldt af begivenhederne og næret af min stærkt reflekterende natur“.

John Stuart Mill „Kvindes Underkuelse“

„Kvinderne trænger til Stemmeretten som deres eneste Sikkerhed for, at deres Indsigelser bliver underkastede en retfærdig og billig Betragtning“

Citat John Stuart Mill, Kvindernes underkuelse, Gyldendals Uglebøger, 1979, s. 92.

Da Astrids morbror Viggo Drewsen opdager hendes engagement i kampen for kvinders rettigheder, førte han lange samtaler med hende om emnet, og forærede hende den engelske filosof og økonom John Stuart Mills bog „Kvindernes Underkuelse“. Den var oversat af Georg Brandes. Ham mødte hun engang imellem både hos sin morfar og hos sin morbror. Stuart Mill betragtede kvindekampen som en vigtig del af moderniseringen af de vestlige samfund, og et opgør med tankegangen om, at kvinder er naturligt underlegne, mindre fornuftige og mere følelsesbetonede end mænd. Astrid havde mødt en åndsbeslægtet, „Mill bekræftede den sandhed, der var opstaaet i mit eget indre“. og skriver videre: „En Mand i det fjærne England kunde forstaa mig unge Pige, der gik så ene med mine Tanker“. Hun erfarede, at de tanker hun gjorde sig i Præstø, også tænkes på samme tid ude i Europa. Der var grøde i det politiske liv og forandringer på vej.

Interesser og arveret

På ballerne kunne hun tage de emner op, der interesserede hende, her kunne hun tale

med de unge herrer om: Kvindesag, skandinavisme, sprogrensning, det sociale spørgsmål, den sønderjyske sag, det norske, det gamle norske og islandske sprog. Emner som hendes veninder fandt „grinagtige“.

Hendes senere mand lånte hende en artikel om „ægtefællers formueretslige ligestilling“ - et emne der optog både hende og kvindebevægelsen. Thi efter faderens død overgik Nysø til hans bror Holger Stampe-Charisius, for alene sønner var arveberettigede til stamhuset, mandlig arvegang var et juridisk diktat. Hverken hun eller hendes søstre kunne arve.

Italesættelse af kvindekønnets norm

Undrende tænkte hun over, at havde hendes veninder været opdraget til andet end at sy, være nette og velopdragne, og til at søge sig en mand, havde de sikkert kunne få åndelige interesser som mændene. Men de vidste, som hun skriver, „at de skulle behage mændene, deres mødre havde vel sagt det til dem, min mor talte aldrig om det“. Da en af veninderne sagde: „Det må jeg ikke gøre, det synes herrerne ikke om“. Svarede Astrid: „Hvad mener du med det, man kan da ikke rette sit liv efter, hvad herrerne mener“.

Astrid lærte oldnordisk, svensk, fransk og engelsk, men ikke tysk, som følge af forældrenes nationale sindelag under indtryk af de slesvigske krige. Moderen kom, ifølge Astrid fra en såre intelligent kreds i København, hvor hun levende tog del i det gærende politiske miljø omkring Carl Ploug og de nationalliberale, ligesom en god ven ufortrødent vedvarende sendte hende „Fædrelandet“. Ved ægteskabets indgåelse skulle moderen, skriver Astrid Stampe: finde sin omgangskreds blandt „rare, gode, men ret stillestående, reaktionære, aristokratiske kredse“, som tog godt imod hende. Men når hun i samtaler kom

frem med frisindede meninger, sagde de til hende: „Tag De Deres mands meninger, Jonna; det klæder en kone bedst“. Sådanne udtalelser, der blotlagde kvindernes mangel på ligeværdighed kønnene imellem, pikerede Astrid til at analysere kvindernes stilling og rettigheder i samfundet. Sammen med storesøsteren Rigmor og lillesøsteren Kristine arrangerede Astrid 1873-80 folkeoplysende foredrag for godsets ansatte og egnens befolkning, til stor glæde for disse. Astrid huskede tydeligt sin angst den første aften, hvor hun fortalte om Nordens historie. En ung flink bondesøn, Poul Andersen fra Ambæk, holdt en køn tale for de tre søstre efter den første succesfulde foredragsvinter og bemærkede: i gamle dage kom bønderne op på herregården for at ride træhesten. Nu kom de der op for at hente oplysning.

I 1877 flyttede familien til Nysø, og faderen byggede en foredragssal til dem i den ene sidelænge. De var kommet så nær Præstø, at der også kom folk herfra, hyppigt var der 100 tilhørere. Astrid og hendes søster Kristine oprettede også en lånebogs-samling, så folk 2 gange om ugen kunne komme og låne bøger.

Gustav Feddersen og Dansk Kvindesamfund

Astrid Stampe giftede sig i 1881 med sin ungdomsven Gustav Feddersen og bosatte sig på Frederiksberg. Hendes onkel Holger Stampes kone Lili, født Bardenfleth, introducerede hende for Dansk Kvindesamfund, der i 1871 var stiftet af bl.a. ægteparret Frederik og Mathilde Bajer. Ægtemanden delte hendes kvindesaglige interesser og blev også medlem af Københavns-kredsen, da hun meldte sig ind i 1882. Året efter blev hun kasserer i kredsen, og fra 1887 var hun forkvinde. Hun ville, at organisationen skulle være mere dynamisk og bedre organiseret. Kvindesagen skulle bringes ud til folket. Der blev

holdt massevis af foredrag og skrevet mange indslag. Der var bestræbelser for ændring af de forældede ægteskabslove, der ikke var ændret siden Danske Lov af 1683. Dansk kvindesamfund begyndte i 1885 at udgive månedsbladet „Kvinden og samfundet“. Astrid Stampe skrev heri sine første artikler og blev en flittig skribent bl.a. skrev hun om „Sameje og Særeje“. „Der var en trang og længsel i kvinderne efter „at tale frit fra leveren“, og det kaldte mange penne frem“. Astrid Stampe advarede mod, at kvindesagen blev ført eller tolket som tegn på kvinders mandehad. Dette lå hende meget på sinde og er et vigtigt udsagn. Det handler om kvinders rettigheder, samt dialog og fornuftig argumentation for at nå målet.

Kvindelig Fremskridtsforening & Kvindevalgretsforeningen

Dansk Kvindesamfund virkede med moderat kurs for kvindevalgretten, derfor oprettedes Kvindelig Fremskridtsforening i 1886 med Mathilde Bajer blandt stifterne. Politisk valgret blev indskrevet i formålsparagraffen og tidsskriftet „Hvad-vi-vil“ udsendtes. Foreningen havde et klart socialistisk standpunkt og tilslutning fra mange arbejderkvinder, ligesom kun kvinder kunne optages i foreningen. Dansk Kvindesamfund og Kvindelig Fremskridtsforening var de to hovedstrømme, der prægede kvindepolitikken: Den upolitiske, moderate kurs overfor den mere radikale holdning med klar politisk stilling til fordel for kvindevalgretten. Mange mente, at Dansk Kvindesamfund havde en for forsigtig kurs og Fremskridtsforeningen satte fredssagen og arbejdersagen for højt. Derfor dannedes Kvindevalgretsforeningen i 1889, med kommunal og politisk valgret for kvinder, som eneste formål.

Retorisk strategi & feminin stil

Den 21. januar 1890 talte kvinder for før-

ste gang ved et offentligt valgmøde. Men at få politisk indflydelse kræver målrettet og effektiv argumentation. De kvindelige talere befandt sig dermed i et retorisk dilemma. Normen for kvindelig opførsel i datiden var, at der forventedes tilbageholdenhed og forsigtighed af dem. Kvinderne kunne derfor ikke afvige for meget fra normerne for kvindelig opførsel og tale i offentligheden. De benyttede i stedet en retorisk strategi, der bekræftede den almindelige forventning til kvindelig adfærd: Eksempelvis anekdoter og personlig henvendelsesform, hvor kvinder trak på egne erfaringer i stedet for at tale som eksperter. Direkte modargumentation blev undgået. De benyttede sig også af politisk lobbyarbejde, idet kvindeorganisationerne enedes om, at der skulle stilles spørgsmål til valgkandidaterne om de kønsspecifikke spørgsmål som: Politisk valgret, om de ville skaffe kvinderne adgang til deltagelse i det kommunale liv og betrygge den gifte kvindes medbestemmelsesret over børnene, husvæsenet og pengene. Kampagnen blev generelt en succes. Men i Præstø og Odense nægtede man kvinderne at stille spørgsmål. Folketingets udvalg for valgbreves prøvelse fastslog senere, at man havde handlet uretmæssigt ved at forhindre kvinderne i at stille spørgsmål til kandidaterne. Ved at bruge træk fra den feminine stil og referencer til husligt arbejde og børneopdragelse, der korresponderede med erfaringer i mange kvinders hverdag, henvendte kvinderne sig til et bredere publikum. Således at de kvinder, der først og fremmest opfattede sig selv som mødre, forlovede, hustruer, piger i huset eller husmødre nu også fik mulighed for at se sig selv som kvinder med indflydelse på offentlige spørgsmål og som politisk handlekraftige individer. Kvindesagskvinder flettede således de mere traditionelle forestillinger om kvinders rolle med en ny bevidsthed om, hvad kvinder havde evner og

mulighed for. Som historien har vist, var kvindernes retoriske strategi velvalgt.

Sædelighedsfejden

Kvindernes vilje til at kæmpe for nye rettigheder som medborgere, medfører en diskurs om kvindeligheden. Udtrykket „Ny Kvinde“ dukker op i 1890'erne. Man diskuterede „Var kvindeligheden unaturlig eller sund?“ Var „den nye kvinde“ nymfoman? Pebermø? Under alle omstændigheder en unaturlig kvinde!“ I dette klima af stadig mere åben kønskamp raser feminismedebatten i Europa. Den officielle kønsmoral bygger på ægteskabet og familien som den institution, der skal sikre, at seksualiteten alene blev dyrket i forplantningens tjeneste. Kvinder var fra naturens hånd ikke udstyret med en kønsdrift, var den herskende opfattelse også indenfor lægevidenskaben. Derfor blev borgerskabets døtre opdraget til et kommende liv som hustruer og mødre, hvor egenskaber som kysk moderlighed, tålmodighed og beskedenhed var i højsædet. Mænd derimod blev anset for at være udstyret med en stærk og naturlig kønsdrift, som af hensyn til deres fysiske og psykiske sundhed, helst skulle tilfredsstilles. Den hede debat om køn og moral, der udviklede sig mellem nordiske kulturpersonligheder fik tilnavnet „Den store nordiske krig om seksualmoralen“. Georg Brandes standpunktet var, at kravet om kvindernes emancipation indebar, at både kvinder og mænd skulle have samme ret til at realisere seksualdriften - også før ægteskabet - i stedet for den bornerte udvidelse af kyskhedskravet til også at gælde mænd. Kvinderne blandede sig i debatten, og Astrid Stampe skriver: „at den frihed trængte de ikke til, og at den kønslige afholdenhed, som de var opdragte til, var kvindernes bedste klenodie, som de ikke vil bytte med en frihed, de ikke attråede“. Hun anså sig sammen med Caroline

Stampe-Charisius til, at forkvinde for Dansk Kvindesamfund Elisabeth Grundtvig, holdt det sensationsskabende foredrag om det seksuelle lighedskrav ved et lukket kvindemøde i DK. Foredraget var et indlæg imod Georg Brandes fløj i Sædelighedsfejden, der forlangte et opgør med borgerskabets dobbeltmoral og argumenterede for seksuel frigørelse for både mænd og kvinder. Elisabeth Grundtvig holdt på, at seksuel afholdenhed før ægteskabet ikke skulle være forbeholdt kvinder, men også gælde mændene. Astrid Stampe konkluderede i sin bog fra 1929: „Det ser desværre ud, som om tilhængere af den løse moral sejrede; tusindvis af kvinder greb den kønslige frimodighed med begge hænder“.

Astrid Stampes videre arbejde

Astrid Stampes mand udnævnes til amtmand i Ringkøbing. De flytter hertil i 1895. Hun fortsætter ufortrødent sit arbejde for Dansk Kvindesamfund. I 1903 forflyttes H.C. Stampe til Nykøbing Falster. Samtidig vælges hun ind i fællesstyrelsen som næstforkvinde. Ved fællesmødet i Horsens i 1906 foranlediger hun, at „Dansk Kvindesamfunds formål er at arbejde for Kvindernes Kommunale og politiske Valgret“. Dette vedtoges enstemmigt og blev indskrevet i paragraf 1. Det er en stor sejr for hende. På Jungshoved opretter hun en kreds af Dansk Kvindesamfund. Da hendes mand døde i 1912, købte hun et lille lod på hendes elskede fødeegn og byggede et sommerhus mellem skoven og Skibinge Hestehave, som hun kaldte Hestehavehus, „der nede ved mine gamle skove Rævsvænge og Skibinge hovedskov“. I 1913 vælges hun til forkvinde i Dansk Kvindesamfund, og i 1914 er hun vært for det andet nordiske kvindesagsmøde i København. Det første møde fandt sted i 1888. I 1918 trak hun sig som forkvinde.

Privatlærerinde Marie Hjelmer (1869-1937)

Marie Hjelmer dimitterede som lærerinde fra Marie Kruses Skole i 1889 og studerede fransk i Paris i 1894. Hun kom til Præstø som privatlærerinde hos en apotekerfamilie og giftede sig i 1898 med by- og herredsfuldmegetig, cand.jur. C. H. Helmersen. De bosatte sig på Torvet 19. Kvinde-sagsforkæmper, politiker og cand.mag. Elna Munch, født og opvokset i Kalvehave, var i færd med at forberede dannelsen af Landsforbundet for Kvinders Valgret (LKV). Hun kontaktede Marie Hjelmer for at inddrage hende i en Kvindevalgretsforening i Præstø. Stiftende generalforsamling for denne fandt sted på Frederiksminde den 22. marts 1907. Præstø Avis har den 24. marts en udførlig omtale af mødet. Der skulle arbejdes for kvindelig valgret og udbredes forståelse for dennes betydning i samfundet. Marie Hjelmer valgtes til forkvinde, og bl.a. frk. Ridiger valgtes til bestyrelsen. 43 kvinder og 12 mænd var fra starten medlemmer. Året efter var der 225 medlemmer, et pænt medlemstal da købstadens indbyggertal var på knapt 1500. Præstø foreningen var en af de mest aktive i LVK. Der holdes møder og foredrag. Kvinderne skulle gøres interesserede i samfundsspørgsmål og parate til valgret og valgbarhed. Avisens holdning er stort set positiv overfor kvindesagen, og bringer historier om og af kvinder og kvindevalg, med historier fra hele verden „Kvinderne i Wyoming U.S. fik fuld politisk ligestilling i 1869“.

På delegeretmødet den 24. november 1907 i København dannedes så Landsforbundet for Kvinders Valgret. Og i marts 1909 deltog kvinder for første gang i de kommunale valg. Marie valgtes som den eneste kvinde og eneste radikale valgtes til Præstø Byråd. Hun genvalgtes frem til 1919. Forud for valget gik megen polemik, avisen fra 3. marts skriver om opstillings-

Marie Hjelmer

lister, der afspejler de sociale forhold i byen, de store købmand står øverst, og hvor skal kvinderne stå, skal der laves kvindelister? 5. marts skriver avisen om, at der laves en fællesliste i alfabetisk opstilling, polemik igen. Den væltes - og der laves tre opstillingslister. Derefter bragte Præstø Aften Avis 10. marts i et langt anonymt indlæg, et angreb på dem der væltede fælleslisten og et endnu voldsommere på fru Hjelmer og „Kvindevalgretsforeningen, som sikkert kun var stiftet for at bringe fru Hjelmer og frk. Ridiger frem“. Medlemmer meldte sig ud, da det gik op for dem, at de skulle tjene til befordring af fru Hjelmers planer. Mange forargede læserindlæg bragtes herefter i avisen til forsvaret for fru Hjelmer.

Avisen bragte i april og maj 1910 tre lange artikler, hvor Marie Hjelmer argumenterer for lige løn til mænd og kvinder for samme arbejde. Et modargument i avisen lød: „Kvinder har evnen til at spinke og spare, de er mere økonomiske og behøver mindre. Dels kommer fornuffen i 2. række hos kvinderne! Og man ved jo at manden er stærkere fysisk og dermed også åndeligt!!!“ Indlægget affødte hverken modar-

gumenter eller protester. (Sic!). Marie Hjelmer sad i landsorganisationens hovedbestyrelse 1907-15, hvor denne opløstes efter opnåelsen af kvindelig valgret i 1915. Ved det første rigsdagsvalg med kvindelig deltagelse i 1918, valgtes Marie som den eneste radikale kvinde til Landstinget. Marie Hjelmer arbejdede 18 år i Landstinget utrættelig for kvinders og børns rettigheder.

Lærerinde Fanny Ridiger (1862-1924)

Fanny Ridiger var ansat på Præstø Realskole og gav privatundervisning i klaverspil, dansk, historie og engelsk. Hun var plejedatter af urmager og fotograf Fritz Ridiger, Adelgade 81. Fanny Ridiger valgtes til bestyrelsen i Kvindevalgretsforeningen for Præstø og Omegn, da denne stiftedes den 22. marts 1907. Sammen med Marie Hjelmer deltog hun 24. november 1907 på delegeretmødet i København, hvor Landsforbundet for Kvindelig Valgret dannedes. I lokalforeningen holdt hun foredrag i 1908 om samfundslære, frk. Ingerslev fortalte om „Nordens Sagakvinder“, og Marie Hjelmer oplæste et brev fra kvindekongressen i London. Fanny Ridiger vælges gentagne gange til at deltage i Landsforbundets årsmøder og på et lokalt møde i januar 1912 fortalte hun om sin deltagelse på kvindekongressen i Stockholm. Kvindesagen var, må man sige, ikke kun lokal, den var global. Kvinderne deltager i kongresser i Norden og Europa og får informationer så langt fra som USA. I avisen refereres det, at Fanny Ridiger har talt om de engelske forhold, de engelske suffragetter og deres metoder, og om frk. Pankhurst, som hun havde mødt. Da Kvindevalgretsforeningens eneste formål var opnået i foråret 1915, opløste lokalforeningen i Præstø sig selv. 2. september stiftedes en ny forening med tilknytning til Dansk Kvindesamfund. Fanny Ridiger valgtes til forkvinde i Præstø afdelingen.

Det internationale stemmeretsarbejde

Det internationale kvindenetværk var af overordentlig stor betydning. Dansk kvindevalgretskamp var stærkt inspireret af den internationale udvikling, som nøje blev fulgt i tidsskrifter og aviser. Elna Munch trak linjen fra den Franske Revolution til International Women's Suffrage Alliance's møde i København i 1906. Alliancen var dannet i 1904, hvor den første kongres holdtes i Berlin for at sætte turbo på de nationale valgretskampanjer. „Alliancens Formaal skal være at gennemføre Kvindernes Frigørelse i alle Nationer og at forene Vennerne af Kvindestemmeretten over hele Verden i en organiseret Samvirken i broderlig Hjælpsomhed“. I England indledte The National Society for Women's Suffrage i 1905 en kampagne, der omfattede militante aktioner som brandbomber og sultestrejker, med mange arrestationer til følge.

Kvindetoget

Den 5. juni 1915 gik mellem 12.000 og 20.000 kvinder i Danske Kvinders Valgretstog til statsrådet på Amalienborg, hvor Christian X underskrev den nye grundlov. De overbragte Danske Kvinders Adresse til Regering og Rigsdag, hvori de skriver: „Paa denne for os saa betydningsfulde Dag, da danske Kvinders politiske Valgret er en fuldbyrdet Kendsgerning, har vi som Talsmænd for Tusinder af Kvinder ønsket at udtale for Danmarks Regering og Rigsdag vor Glæde over den fulde politiske Borgerret, som den nye Grundlov giver kvinderne. Vi værdsætter i fuldeste Maal denne Valgret, som aabner os Mulighed for Indflydelse paa Landets Love, der gælder for Kvinder, saavel som for Mænd“. Dernæst fortsatte de til fællesmødet i Rigsdagen, hvor konseilspræsident Zahle overrakte den underskrevne grundlov til Folketingets formand.

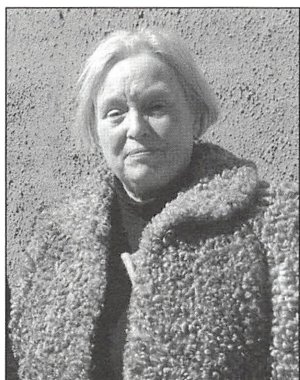

Kvindetoget den 5. juni 1915.

Artiklen er en lettere revideret udgave af artikel under titlen: „Kvindernes kamp for stemmeret. Tanker - refleksion - handling“. bragt i Præstø Lokalhistorie 25. årgang - nr. 2 maj 2015.

Litteraturliste

- Astrid Stampe Feddersen, *Minder: Det Schønbergske Forlag* 1929
- Bente Rosenbeck, *Kroppens politik - om køn, kultur og videnskab: Museum Tusulanum* 1992
- Marie Louise Svane og Tania Ørum (red.), *Køn og moderne tider; Tiderne skifter* 1991
- Mary Wollstonecraft, *Et forsvar for kvinders rettigheder: Informations Forlag*, 2012
- Præstø Lokalhistorie maj 2014. Præstø Avis 1906-1915.
- Elise Björklund, *Valgretsforeningen for Præstø og Omegn*
- Andreas Dolleris, *Pauline Worm: Gylvendalske Boghandel, Nordiske Forlag*

Anna Sarah Rye Vestergaard

Født 1944, uddannet Professionsbachelor som lærer ved University College Sjælland. Bachelor i historie og kvinde og kønsforskning fra Københavns Universitet. Uddannet Interieurarkitekt og arbejdede hos arkitekt Povl Cadovius. Ansat ved De Danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg Slot som mellemlider, vagtmester, med ansvar for museets praktiske dagligdag. Har undervist i dansk, dansk kultur og danske samfundsforhold på Næstved Sprog- og Integrationscenter.

Da Tivoli kom til Næstved

Bonnesens forlystelser i
1850'ernes Næstved

Af Knud Erik Antonsen

Københavns Tivoli og Carstensen
Danmark er verdenskendt blandt andet på grund af forlystelsesparken Tivoli, som Georg Carstensen etablerede i 1843. Georg Carstensen blev født den 31. august 1812. Som barn tilbragte han en stor del af sin barndom i Den nære Orient, da hans far var ansat i diplomatiet. Skolegangen foregik dog i København og på kostskolen Herlufsholm. En militær karriere i livjægerkorpset endte med rangen løjtnant. Som 27 årig blev han igen fastboende i København og udgav her bladene Portefeuillen og Figaro. Gennem dette arbejde lærte han at stable populær underholdning på benene. Abonenter på bladene blev nemlig indbudt til store festaftener, hvor smuk belysning, udskænkning, musik og til slut fyrværkeri skabte opmærksomhed om hans tidsskrifter. H. C. Lumbye var kapelmester ved mange af festerne, der enten foregik i Kongens Have, Classens Have eller på Christiansborg Ridebane. En stor del af hemmeligheden bag disse fester var den flotte illumination, - på dansk kaldt Vauxhall efter en forlystelsespark i London. Da han med kongelig tilladelse etablerede Tivoli og Vauxhall i 1843, tog han både Lumbye og lyset med sig. Stedet var fæstningsterrænet udenfor Københavns Vesterport. I 1848 deltog han en periode i krigen i Slesvig. Da han vendte tilbage, var han ikke længere ønsket i Tivoli. Bestyrelsen dér mente, at han dels havde rømmet pladsen, dels havde undladt at sørge for, at Tivolis bevilling blev forlænget. Han var dog også meget uøkonomisk både privat og forretningsmæssigt. Han var idéudvikler, mens drift af et aktieselskab ikke fyldte meget hos ham. Et andet af hans projekter, vintertivoliet Casino i Amaliegade (1847) gik fallit, men gik senere over i historien som vaudevilleteater og hjemsted for Danmarks første revyer.

Efter uoverensstemmelsen med Tivoli drog han til Dansk Vestindien, hvor han

havde fået militært job. Herefter opholdt han sig en kort periode i New York, hvor han blandt andet tegnede et Crystal Palace sammen med en tysk arkitekt til verdensudstillingen i 1851. I 1855 var han igen tilbage i København og forsøgte at skabe et konkurrerende etablissement til Tivoli, nemlig Alhambra på Frederiksberg, hvor gadenavnet Alhambravej er det eneste minde om fiaskoen. Etablissementet nåede ikke at blive færdigt i Carstensens levetid. Han døde den 4. januar 1857, 44 år gammel og blev begravet på Garnisons Kirkegård i København.

Bonnesens Tivoli i Næstved

Carstensens succes, som fra begyndelsen omgav Tivoli & Vauxhall, var en inspiration til at gøre kunststykket efter for andre rundt omkring i landet, - således også i Næstved. Her var det restauratør Christian Bonnesen, som var initiativtager. Christian Bonnesen blev født i Korsør som søn af skibsbygger Rasmus Bonnesen. Christian kom i købmandslære og blev svend hos købmand Simonsen og Harboe i Næstved i 1819, og i 1827 fik han selv borgerskab som købmand i Næstved. I 1832 blev han viet til Elisabeth i Toksværd kirke. I perioden 1848-50 ombyttede han sit købmandsborgerskab med borgerskab som restauratør med tilladelse til at udskænke drikkevarer og til billardhold. Boderne 4-7 ejedes i 1846 af møbelhandler Carl Edvard Møller. Han lejede det ud til Bonnesen, og den 5. november 1848 åbnede han sin restauration i ejendommen på St. Peders Kirkeplads (nr. 12), hvilket blev bekendtgjort således i Næstved Avis:

„Ny Restauration“

Gentil Restauration og Beværtning for galante Folk i Nestved og Omegn aabnes af Undertegnede Søndagen den 5. November, hver der til alle Tider paa Dagen kan erholdes forskjellige velmagende Retter,

saavel som koldt Kjøkken, tillavet af en duelig Huusjomfru, der har lært at koge i Kongens Kjøkken. Ved hurtig Expedition i Forening med gode Varer til de billigste Priser muligt, forventer jeg at vinde det ærede Publikums Bifald. Fremdeles kunne erholdes Portioner udenfor Huset, hvilket behageligst kunne vælges efter den daglige Spiseseddel, hvilken udleveres til Enhver som ønsker det. Nestved den 1. Novembr. 1848.

C. Bonnesen“.

Bonnesen annoncerede overordentlig meget i Næstved aviserne, så gennem avis-materiale fra denne tid kan dannes et godt billede af hans virksomhed i byen. I ejendommen Matr. nr. 210, gade nr. 12, på St. Peders Kirkeplads lå den ejendom, hvor Chr. Bonnesen i 1848 lejede sig ind med sin restauration. Ejendommen ejedes dengang af instrumentmager og møbelhandler Carl Edvard Møller. Foruden Bonnesen og hans familie boede også ejeren Møller og hans familie i gården. Hvorledes de har fordelt ejendommen mellem sig kan ikke med sikkerhed afgøres, men det må anses for givet, at restaurationslokalerne har været beliggende på 1. sal, hvortil der var 2 indgangsdøre fra gaden. Møller selv boede med sin familie hele 2. sal. I annoncerne omtales en sal. Han afholdt således i februar 1850 nogle musik og sangaftener ved „De herrer Rasmussen og Mohr med damer i Herr Instrumentmager Møllers Sal, som han godhedsfuldt har overladt mig“, annoncerede han. Ved siden af sin restauration fandtes et konversationsværelse også kaldt „Læse-Salon“, hvor der var fremlagt en række aviser til gæsternes afbenyttelse. Køkkenet har antagelig været i kælderen. Fra gårdspladsen ned til Susåen lå en cirka 80 meter lang have, foroven så bred som hovedbygningen var lang, men tiltagende noget i bredde ned mod Åen. Denne var dengang meget bre-

dere, og ude i den lå en langstrakt holm, der blev kaldt „Fischerholmen“, som Bonnesen havde lejet af Næstved kommune, og hvortil en bro førte over Kompagni-stræde. Tværs over åen havde man udsigt til Lillenæstved Præstegårdssjod og præstegårdshaven.

Det var dengang et af de smukkeste og mest idylliske steder i Næstved. Bonnesen startede her sin første restauration og „Tivoli“ i Næstved, som han drev i 6 år. Restaurationen mest om vinteren, Tivoli om sommeren. Bonnesen stiler imod at være den førende i byen. Restaurationen åbnede den 1. november 1848 med en fin køkkenchef, der var hentet fra selve Kongens køkken. Bonnesen lagde fra start megen vægt på at levere god mad og i det hele taget at være ud over det almindelige. Hans flotte spisekort, som ofte blev fornyet, pegede i samme retning.

Spisestedet, Søndagen den 5. November

Bederyg med

brunede Kartofler 1 Mk. 4 Sk.
Beuf-Karbonade med dito 1 Mk.
Farceret Sellerie 1 Mk.
Sprængt Gaas med Rødkaal .. 1 Mk. 4 Sk.
Due-Postei 1 Mk. 8 Sk.

Gemyse.

Ribsmarmolade 6 Sk.
Kirsebær 6 Sk.
Æblecompot 4 Sk.
Tyttebær 6 Sk.
Rennekloder 8 Sk.
Agurke-asier 4 Sk.
Grønne agurker 4 Sk.
Agurkesalat 4 Sk.
Rødkaal 4 Sk.
Rødebeder 4 Sk.
Kartofler 4 Sk.
Smør og ost 8 Sk.

Kaffe,

1 Contoirkop 10 Sk., 1 mindre dito 6 Sk.

Den 7. December 1849 bragtes følgende annonce:

Spiseseddel

I Restaurationen Løvedag og Søndag. Dyresteg med Gemyse 2 Mk.; Haresteg med ditto 1 Mk. 12 Sk.; ½ And med Suurkaal 2 Mk.; ¼ ditto med ditto 1 Mk.; Sprængt And med Rødkaal 1 Mk 4 Sk.; Skinke med Grønlangkaal 1 Mk. 8 Sk.; Høns i Karri med Riis 1 Mk. 8 Sk; Forloren Skildpadde 1 Mk. 8 Sk.; Røget Aal med Røræg 1 Mk. 8. Sk.; Engelsk Beuf med Kartoffler 1 Mk. 4 Sk.; Dansk ditto med ditto 1 Mk. 8 Sk; Macaronni med Parmasanost 1 Mk. 8 Sk.; Macaronni med Parmasanost 1 Mk.; Blødkogte Æg med Smør 1 Mk.; Spejlæg med Anchiovis 1 Mk.; Bouillon 8 Sk.; ditto med Æg 12 Sk.; Æblegrød med Fløde 1 Mk. 4 Sk.; Æblekage 12 Sk.; tilligemed flere forskellige Sorter Syltetøier, Bordvine og Øl, der ogsaa kan bekommes ud af Huset. Nestved den 7. Decbr. 1849. C. Bonnesen.

Folkefest i Nestved.

Den 25 Juli i Anledning af vores hæderlige Slag ved **Jdteb** 1850, bliver fejtligholdt i mit Tivoli saaledes:

Stor Instrumentalmusik i Chor af Hr. Musikdirektor **Björup**, begynder kl. 10. Stadig hele Dagen i allures med Kanonstod; omtrent kl. 6, efter Publicums Behag, og naar Talerne ere endte, begynder Tandien i Pavillonen, der vedvarer til kl. 12 Aften. Et meget smukt Fyrværkeri bliver afbrændt omtrent kl. 10. Pavillonen bliver oplyst med couleerte Lamper og Tivoli og Den Als med Beegtrandie. Et smukt Transparent, der betynder Dagens Høitidelighed, brænder hele Aftenen til kl. 12.

Billetter ved de forskjellige Indgange er 1 Mk. for Børne og 5 B. for Værn. Deeltagerne ved Jdtebilsaget og Fredericiilsaget har fri Adgang til Fæsten, og bliver ved Indgangen paahæftet et Baand, hvorved man kan kjende de brave Mænd der vove Liv og Blod for Danmarks retfærdige Sag. Invaliderne i Fræito Amt ved begge Slagene har fri Beværtning hele Dagen.

Taler om denne Dags megen Betændthed ondes afholdt, og er jeg saa fri at invitere Beherrer der have Evne og Villie til at holde Taler i denne Anledning, hvorved Fæsten vil blive meget forstjernet. **C. Bonnesen.**

Om vinteren, når vejret ikke tillod uden-dørs underholdning for gæsterne, blev det i stedet arrangeret i restaurationen. Det er tidligere nævnt, at familierne Rasmussen og Mohr i februar 1850 gav en række koncerter.

Bagefter annoncerede Bonnesen noget hemmelighedsfuldt, „at da Musikken og Sangen i mit lokale indtil videre er ophørt, så har jeg nu truffet et andet arrangement, som jeg ikke tvivler på vil more mine gæster, da det er en aldeles ny opfindelse, og vist vil tilfredsstille alle. Samme tager sin begyndelse i morgen lørdag, og vedvarer indtil videre“. Hvad det nye arrangement gik ud på forblev imidlertid en hemmelighed - i hvert Fald for avisens læsere. I december 1851 bekendtgjorde han, at der den 19. og 21. samme måned ville blive arrangeret musikunderholdning i lokalene, med bl.a. violiner, fløjte, kornet, tenorhorn og violoncel med fri entré for publikum. „Denne musik aftenunderholdning“, tilføjede han, „vil i løbet af vinteren hver uge finde sted, hvilke dage skal nærmere blive bekendtgjort“. Underholdningerne ses dog kun at have været bekendtgjort til afholdelse en gang senere.

Til markedsdagen den 12. november 1852 indbød han til instrumental-musik med 12 musici. „Saafremt Veiret tillader det, da bliver samme afholdt i Haugen, indtræffer derimod ugunstigt Veir, da i min Sal. Entreen er 8 Sk. for Voxne og 4 Sk. for Børn“. Han var også interesseret i at få personer til at optræde i sit etablissement. Saaledes stod der i Næstved Avis i November og December 1852 denne annonce: „For udenbys Kunstnere som kommer tilreisende, der ønske at give Aftenunderholdning i Sang, Musik, Panorama, Fantasma-geri (billedfremvisning via laterna magika, - en slags lysbilleder), eller deslige, kan erholdes en smuk rummelig Sal til afbenyttelse hele vinteren til Afvexling i forskjellige Underholdning for Publicum. - Salen

med møblement koster intet til Afbenyttelse for Entreprenøren“.

I februar 1853 anskaffede han sig et nyt billard. Den 25. og 26. februar 1854 gav en Hr. Altenburg med familie musikalsk underholdning i lokalerne for egen regning. Mens det må siges, at Bonnesen åbnede sin restauration med brask og bram, skete starten af hans „Tivoli“ langt mere stilfærdigt og kun i det små. Årsagen hertil var dels, at Danmark i somrene 1849 og 1850 lå i krig (hvilket i øvrigt også gav anledning til nogle stille sæsoner for Københavns Tivoli), dels fordi Bonnesen åbenbart måtte indhøste erfaringer for hvilke arrangementer, der kunne være plads til.

Det begyndte på øen, Fiskerholmen, som Bonnesen under indtryk af krigsbegivenhederne i treårs krigen - omdøbte til „Als“. Her indrettedes i 1849 en keglebane, og på øen kunne der i godt vejr serveres forfriskninger. Der startedes i maj 1849 i al beskedenhed med følgende bekendtgørelse i Næstved Avis:

Fra Fiskerboligerne ved Aaen, hvor der er Overgang til mit lille Anlæg paa Fiskerholmen, nu kaldet „Als“, har jeg anlagt en Spadseregang igennem min Hauge. Denne Vei er daglig aaben, og skal det være mig en Fornøjelse, hvis Publicum vil benytte sig heraf.

Næstved d. 25. Mai 1849 C. Bonnesen

Med kongelig allernaadigst Tilladelse

giver den stærke Mand.

J. C. B. Schenstrøm,
tilhøjemed
Acrobaten Jean,

i Hr. Bonnesens Have Torstagen den 14de og
Fredagen den 15de Juli
en stor udmærket Forestilling
i 5 Afdelinger

hvoeri de vanskelige og sjældne Productioner blive at
forevise efter Muffens Takt

Lillige udføres isæriffe Lege og
Non plus ultra i Ballancerkonsten.

Iblandt andet:

Den comiffe og morsomme herkuliffe
Landtræfning,

hvoerved Konfirmeren vil komme til at strædes
med en af Bøens stærkiste Mand.

Præmie 10 Rdd.

Indgangen aabnes Kl. 6. Begyndelsen
Kl. 7. Billetter 1 Mk. Fern de
Halve. Sidste Forestilling Søndag
den 17de Juli.

Navnet „Als“ synes dog ikke rigtigt at være slået an, og det samme gælder betegnelsen „Tivoli“ for hans forlystelser i Land; denne betegnelse benyttedes i Bonnesens annoncer først fra 1853 og da kun undtagelsesvis. I daglig tale kaldtes de henholdsvis „Øen“ og „Haven“. Det synes som om alle forlystelser fra først af var henlagt til øen, og først i 1852, da øen må have været for lille til at rumme dem, overflyttedes de til haven. I begyndelsen af maj 1850 indrettedes på øen et spil, som han kaldte Ornitombola, samt en kastegyng.

Han beskrev denne Ornitombola således:

„Ornitombola eller Fuglekastning til Centrum. Et saadant Skydeapparat har jeg anbragt i min Have til Liebhaberens Fornøjelse, og er samme i godt Veir hver Dag til Afbenyttelse. Prisen er 2 Skilling for hvert Kast - naar Centrum træffes koster det intet. Jeg anbefaler tillige min nye Kastegyng, der afbenyttes hver Søndag Eftermiddag fra Kl. 4 til 10 og hver Mandag fra Kl. 10 Formiddag til Kl. 10 Aften; Prisen er 4 Sk. pro Persona for hver Gyngetur, der varer 5 Minutter; velklædte og anstændige Personer af alle Stænder har Adgang. Gyngetourer paa særskilte Dage kan ogsaa erholdes efter Forudbestilling, der koster for Familier 1 Rdl. pr. Time. At min nye opførte Keglebane daglig er aaben, tjener ligeledes til behagelig Underretning for Publicum. Bonnesen

I sommeren 1850 og maj 1851 anskaffede han i alt 2 robåde, der blev udlejet til sejlsads på åen for en betaling af 8 Sk. pr. time eller 1 Mk. pr. time, hvis der ønskedes ror-karl.

Fra 9. maj 1851 blev bekendtgjort, at der „hver Søndag Eftermiddag blev saluteret med 3 Kanonskud fra Øen Als, fra hvilken Tid Keglebane, Gyng, Ornitombola, Seiltoure og Beværtning m.v. staar til de Besøgendes Afbenyttelse“.

Desuden begyndte han at etablere en dyrepark, men noget større blev det vist ikke. „En Ørn med en ny Jerngrimtøile om det venstre Been“ fløj bort i Januar 1852, hvorfor han udlovede en Dusør for Tilvebringelsen. Det lykkedes ham nok ikke at få ørnen tilbage, da han flere gange i de følgende år averterede efter en anden ørn. Hver søndag i sommeren 1853 blev der fra kl. 4 om eftermiddagen „givet musik af mange forskellige Instrumental-Instrumenter“, og hvis vejret tillod det blev hver anden søndag et stort fyrværkeri. Man skulle betale entré herfor. Den var 1 Mk. for voksne og 8 Sk. for børn. Når der var fyrværkeri, var der i haverne og på øen op-hængt orientalske lamper og begkranse, som lyste op. Ved nogle lejligheder var der dans i pavillionen fra kl. 6-10 om aftenen.

Stor Baughall
med
Belysning a la Tivoli
arrangeret af
Lieutenant Z a g
i min Have og paa vedliggende De
Onsdagen den 3 August 1853,

hvorved flere Hundrede, isavel orientalske som Glas Lamper i mangfoldige Couleurer ville blive paatændte og dannende **Ureporte, Pyramider, Quirlander m. m.** Pasjende **Transparent**, ligesom **Marschaller** paa dertil pasjende Stæder blive anbragte.

Zidgangen aabnes Kl. 2. fra hvilken Tid fuldstændig Harmonimusik udføres under Anførelse af Hr. Musikdirecteur **Vj o r u p** til Kl. 7; derefter bliver **Bal i Tivoli-Salonen**, hvortil velklædte Personer af alle Stænder ligeledes have Adgang, og som vedbarer til Kl. 10. Belysningen op-hører Kl. 11.

Entree Mærter, som under hele Arrangementet bor bæres imlige, sælges ved Zidgangen a 16 β. for Bogue og 8 β. for Børn.

C. Bonnesen.

 Hvis ugunstig Veir indtræffer, udsættes Baughallen til den første smukke Dag.

Stærk mand

Ved begyndelsen af sæsonen 1854 meddelte han den 15. april, at det blev den sidste sommer, han drev Tivoli i Næstved, da

han ville flytte til Køge. „Denne sidste Sommer, som jeg opholder mig her i Byen, skal det være mig en Fornøielse at kunne more Publicum ved mine smaae Lystigheder i mit lille Tivoli“. Årsagen til, at Bonnesen opgav at videreføre sit Tivoli var følgende: Som nævnt havde han lejet gården på St. Peders Kirkegård af instrumentmager Møller. Da der imidlertid den 19. august 1853 blev udnævnt en ny sognepræst, pastor Edv. M. West til St. Mortens og St. Peders kirker, og da der ikke dengang hørte nogen embedsbolig til sognekaldet, købte den nye præst den 13. oktober 1853 gården af Møller for at benytte den som bolig for sig selv og Bonnesen blev opsagt til fraflytning med 1 års varsel. Det kom noget bagpå Bonnesen, da hans virksomhed tilsyneladende gik strygende. I 1852 havde han desuden ansøgt kommunen om fornyelse af forpagtningen på Fiskerholmen (øen, „Als“). Den ansøgning blev bevilget for 5 år indtil 1857 for den samme lejeafgift som hidtil, nemlig 9 Rd. årlig. Dog betingede man sig at kunne hæve forpagtningen med 1 års varsel, hvis kommunen fik brug for jordstykket. Man gik nemlig med planer om regulering og uddybning af Susåen, hvad der kunne bewirke, at Fiskerholmen måtte bortgraves. Den 18. september 1854 lukkede han sin restauration og sit tivoli. Ved Fiskerholmen blev 1855 anlagt et bådleje og en vaskaplads. Holmen blev lejet af Havnekommissionen, der i 1857 bekendtgjorde, at der indtil videre var adgang til at tørre klæder mod betaling af fra 4 til 24 Sk. alt efter størrelsen af den benyttede plads. Den tidligere omtalte uddybning og regulering af Susåen og sejløbet gennem Karrebæk Fjord blev påbegyndt 1857 og afsluttet i 1860. Dette arbejde medførte, at Åløbet mellem Fiskerholmen og Næstved blev opfyldt, og denne opfyldning i forbindelse med selve holmen gav plads for byens gasværk, der blev opført i 1862.

Nye tider for Bonnesen

Fra den 1. november 1854 overtog Bonnesen forpagtningen af gæstgiveriet „Norske Løve“ i Køge og drev i 18 måneder dette etablissement som restauration og hotel og ligesom i Næstved et „Tivoli“ med optræden og musik i restaurationen i vintermånederne og musik, dans samt fester med illumination, fyrværkeri m.m. i haven om sommeren. Det tyder dog på, at han ikke helt faldt til i Køge og begyndte at længes efter Næstved. I oktober 1855 averterede han i Næstved Avis efter et lokale i Næstved, der egnede sig for restauration og bevertning samt billard. Han ønskede at leje til Påsken 1856. En annonce i Næstved Avis den 20. november 1855 viste, at hans anstrengelser var kronet med held:

Det er mig en Fornøielse at kunde underrette det ærede Publicum i Nestved og Omegn om, at jeg til førstkommende 1 ste Mai, i forhenværende Harboes Gaard, ved Siden af „Rye Gjæstgivergaard“, agter at etablere en saadan Restauration som jeg forhen havde i Pastor West's Gaard bag Kirken - ligesom at jeg ogsaa agter at etablere Haven som mit lille tidligere Tivoli - saaledes at mit forhenværende ærede og gode Publikum skal finde dem tilfreds og søge den gamle Ven Christian Bonnesen.

Gården lå på Ringstedgades vestside og var naboejendom til „Den nye gæstgivergård“, det senere hotel Dania. Den bestod af en 27 meter lang gadefløj i hele ejendommens bredde og med en gennemgående port ind til gården. Derefter fulgte en gårdsplads og bag denne igen en havefløj i hele ejendommens bredde og med en gennemgående port. På begge sider lå forskellige udhuse. Bag havefløjen, hvor Bonnesen må have haft sin restauration, lå haven, der strakte sig mod vest til nogle Magle Mølle tilhørende mark- og engarealer, der adskilte den fra Rådmandshaven. En spad-

seresti gennem haven fra restaurationen til skoven var i Bonnesens forpagtningstid daglig åben for publikum, ligesom haven i det hele taget var åben uden entré undtagen på festsaftener. Han havde også forpagtet de til gården hørende staldrum m.m., hvor omegnens bønder på torvedage, markedsdage, og når de ellers kom til byen, kunne opstalde. Til pasning af staldene holdt han en gårdskarll eller staldmester.

Det var som tidligere nævnt hans hensigt at åbne etablissementet den 1. maj 1856, men det kneb med at blive færdig til tiden, og først den 10. maj kunne han indbyde „enhver velklædt og anstændig Person af alle Stænder“ til et besøg, og det selvom restaurationen på det tidspunkt ikke var i så god orden, som han var vant til. Til Grundlovsfesten den 5. juni, var haven imidlertid bragt i orden, og der var etableret karrusel, gynges, ornitombola, keglebane m.m.. Det var en ret stor have, han havde lejet til sit Tivoli, ikke mindre end ca. 5000 m².

I haven var der en lille ø (og altså også en sø), som Bonnesen kaldte „Sebastopol“ (Krimkrigenes dage), Den blev benyttet til saluttering med kanoner på festdage og som tribune for blæseorkesteret ved visse lejligheder. I haven var desuden en pavillon til dans, musik o.l., foruden de nævnte forlystelser.

I løbet af sommeren 1856 afholdtes en lang række større og mindre festligheder i haven af nogenlunde samme slags som tidligere ved Susåen og i Køge. Større fester afholdtes på særlige dage som Grundlovsdag d. 5. juni, Fredericia-fest den 6. juli, Isted-fest den 27. juli, fest på Kongens fødselsdag den 6. oktober og afslutnings-fest den 26. oktober. Ved disse fester var der orkestermusik af et blæseorkester, dans, illumination og fyrværkeri, som regel ved Kgl. kunstfyrværker Amici fra København. m.m.. Som eksempel følgende annonce for Fredericiafesten:

**Søndagen den 6te Juli,
Slaget ved Fredericia 7. Marsdag,**

bliwer fejligeholdt i min Have saaledes: Fra tidlige Morgentund bliwer saluteret fra Den **Sebastopol** med Kanonstuds, der erindrer Folket om denne store Hædersdag.

kl. 2 Eftermiddag begunder Fejten, hvorved Harmoni, Vocal- og Instrumentalmusik udføres af Hr. Directeur Sjørris med hele sit Musikchor, der velvillig med de muligen eiholdte Taler vedverer til kl. 6. kl. 7 begunder **Tandsjen**, der vedværet til kl. 11-12 Afteen. Haven bliwer om Aftenen smukt belyst med conlerte Lamper, Begrandie og Fæller.

Særligemt Veiret tillader det, bliwer der Aften kl. 11 afbrændt

et meget brillant Fyrværkerie

af tengl. Kunstfyrværker Gaetano Amici fra Kjøbenhavn.

Enhver velklædt og anstændig Person har Adgang. Nær den bedste Træen bliwer der forget.

Entreen ved de forskjellige Indgange er 1 Mk. for Borne og 5 k. for Vorn.

Indgangsбилletter gives ikke længere indtil kl. 9. Kunde maae ikke medtages.

C. Bonnesen
i Retved.

Fredericia

Foruden de fem større fester blev der i sæsonen afholdt to mindre fester med musik, dans, illumination og mindre fyrværkeri. Ved 12 andre lejligheder averteredes der kun med musik og dans. På 4 dage i slutningen af august afholdtes en række fester bl.a. med forevisning af mekaniske dukker (kaldet automater), som det fremgår af bekendtgørelsen på næste side fra Næstved Avis.

Den megen festlighed, illumination og fyrværkeri, der foregik i haven, har åbenbart virket stærkt tiltrækkende på ungdommen, også de, der ikke havde lyst eller råd til at betale entreen, og som derfor forsøgte sig som plankeværkskiggere. Forpagterinden af Magle Mølle, Madam Clausen, der drev de mark- og engarealer, der lå mellem haverne i Ringstedgade og Rådmandsengen, følte sig generet af denne nysgerrighed og lod indrykke en advarsel i avisen, hvor der blev forbudt al uvedkommende færdsel over hendes mark og eng omkring Bonnesens Have. Senere begyndte „Ge-

**Tivoli i Næstved.
Søndagen den 24. Aug. 1856.**

Stor Fest

arrangeret under Direction af **Dr. J. L. Steinf.**
Profesior i Mechanik.

Program.

Nr. 1 forlynde 3 Kanonstuds Feiens Begyndelse.
Nr. 4½ begynder Hornmusikken.
Nr. 5 Productioner i det dertil opbyggede Theater.

1ste Afdeling.

1) Troldmanden. 2) Regimentes Datter.
3) Trulsketudet, hvorved Blomsterbouquetter, hvid
og rød Vin, Champagne, Ducater, Louisdorer,
Specier og Dalere i Overflodighed.

2den Afdeling.

Productioner paa islap Vane af de 2½ til 3 Fod
høje Automater.

1) Spanieren. 2) De to Komitere. 3) In-
rolerinden. 4) Troleren.

Nr. 7 **Production paa Plainen** af flere iel-
vgaende Værter, hvorved Kunstværner gjøres
opmærksomme paa et Perpetuum mobile.

Nr. 8 **stor Theater-Forestilling** af de 3 til 4 Fod
høje Automater.

1) Chineseren. 2) Steiermarkeren og hans
Zøiter. 3). Komiteren. 4) Engländeren, for
hvis Opfindelse Kejser Napoleon I., ved hans
Nærværelse i Wien, har lat en Belønning af
20,000 Kr. 5) De to i Luften svævende Græ-
ferinder.

Nr. 9-11 i den decorerede Gæsteb-Salon et frit

Festbal.

Dele Aftenen **kort Baughal** med orientalske
Lamper og grøn Ud.

Entree 24 h. Perioner, Børn det Halve.

Alle antændige Perioner tilstedes Afgang.

C. Bonnefen.

vinst-Keglespillene“, som i nok så høj grad
satte sit præg i resten af den tid, han drev
sit tivoli.

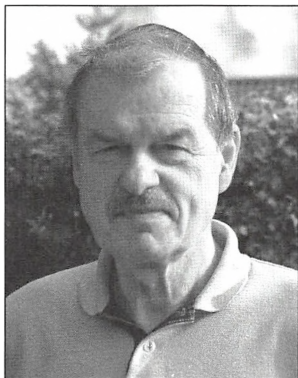
I juni måned 1857 havde Bonnesen van-
skeligheder med sine kreditorer. I sit første
Næstved-ophold syntes han at være en vel-
havende mand, så hvordan han kom i øko-
nomiske vanskeligheder kan ikke siges -
måske i forbindelse med Køge-opholdet
der blev kort. Den 19. oktober bekendtgør
han i Næstved Avis, at „Restaurationen
den følgende Dag flytter fra Ringstedgade,
og om faa Dage aabner igen i Hr. Jæger-
mester v. Barners Gaard paa denne Bys
Købmagergade“.

Hermed kan Næstveds Tivoli-epoker
betragtes som afsluttede, idet der på Køb-
magergade ikke fandt nogen Tivoli-virk-
somhed sted.

Bonnesen døde den 15. august 1865, -
62 år gammel. Begravelsen fandt sted
mandag den 21. fra Sct. Peders Kirke. Med
dette dødsfald afsluttedes et initiativrigt
liv. Der er god grund til at mindes ham for
de mange tiltag, han har leveret til Næst-
veds forlystelsesliv under hans to Tivoli-
perioder.

Tivoli i Nestved

Artiklen er udarbejdet ud fra materiale i
Historisk Samfunds Årbog 1958

Knud Erik Antonsen, Herlufmagle

Født 1942. Lærereksamen fra N. Zahles Seminarium. Indtil 2006
ansat som viceskoleinspektør på Herlufmagle Skole. Var i 5 år for-
mand for Suså Egnshistoriske Forening. Er aktiv billedkunstner og
har udstillet adskillige steder. Har udgivet flere bøger og skrevet ad-
skillige historisk betonedede artikler. Fra 2007-2012 bestyrelsesmed-
lem af Næstvedegnens Arkiv, Næstved kommune, Medlem af DLF,
kreds 61, Pensionist Forum.

Kaptajn Borgelin i Estland

Et kapitel mere til fortællingen
om forbindelserne mellem
Danmark og de baltiske lande

Af Ann-Mari Borgelin

Richard Gustav Borgelin (1887-1966) var født og opvokset i Herning som søn af skrædder Anders Persson Borgelin og Ane Marie Borgelin, f. Pedersen. Richard Gustav Borgelin blev soldat og ledede senere 2. regiments korporalskole i Værløselejren. Efter felttoget i Baltikum blev han udnævnt til oberstløjtnant. Efter at han måtte forlade Baltikum, blev han lærervikar i København og fra 1953 fastansat lærer på en svagbørnskoloni i Kalvehave. Måske en overraskende udvikling, men Richard Borgelin havde stor empati for andre mennesker, også dem der havde det svært i livet. Han fortsatte i Kalvehave til han blev 72 år. Det var i 1959. Her opdagede man i skolevæsenet, at han var blevet mere end de tilladte 70 år for en ansat lærer, og han måtte holde op. Herefter flyttede han til Vordingborg, hvor han skrev artikler til Vordingborg Dagblad fra 1959 ind til 3 måneder før sin død i 1966. Artiklerne kom hver weekend. Folk glædede sig til at læse dem og fortalte ham det til hans store glæde. Han var ikke ukendt med at skrive til aviserne, da han havde været korrespondent til de store estiske aviser, da han boede i Estland efter Frihedskrigen 1918-20. Derudover tog han ud og holdt foredrag. Folk nød at lytte til ham, for han var den fødte foredragsholder.

Frihedskrigen i Baltikum

Richard Gustav Borgelin, der var min far, deltog i frihedskrigen i Estland og Letland som kaptajn for et lille korps på lidt over 200 mand, der ligeledes kom fra Danmark. Sammen med mange andre bekæmpede de en mægtig fjende, bolsjevikkerne fra Sovjetunionen.

Bolsjevikkerne var nogle yderligtgående kommunister. Det var altså ikke nationen, de bekæmpede, men et politisk system, der var ved at brede sig ud over verden.

Længe før min far kom ind i billedet, var folk i Rusland meget utilfredse med

deres levevilkår, da de i århundreder havde levet under et strengt zarrige. Da lejligheden kom med bolsjevismen, var flertallet af folk modne til en ændring af samfundsforholdene i storriget.

Betingelserne for at leve, endsige overleve, var så hårde, at de fleste jævne folk var villige til at acceptere næsten hvilken som helst forandring af samfundets indretning i et desperat håb om at få det bedre. Forandringen kom i 1917 i form af bolsjevismen, som mange mennesker mere eller mindre blindt fulgte, indtil de efterhånden fandt ud af, at det nye styre gav en samfundsændring, der var undertrykkende, ensrettende og kontrollerede folk i alle henseender.

Min far havde hjemme i Danmark hørt om det russiske sammenbrud, hvor zaren og hele hans familie i 1918 blev ført til Sibirien og siden henrettet på den mest grusomme måde. Han gøs ved tanken om de nye voldsomme tiltag i det russiske samfund. Han var glad for at noget lignende ikke skete i Danmark, men han var samtidig ængstelig for, at den nye politik ville løbe som en steppebrand hen over Europa.

Han erfarede, hvorledes Sovjetunionen fortsatte med at udbygge den nye stat, hvor staten overtog alle fabrikker, privatejendom, gods og større landområder. Ejerne slog man ihjel eller sendte til Sibirien. Der ved eliminerede man al ekspertisen, der havde forstand på jordbrug og fabriksdrift. Denne handling førte til hungersnød. Der var ingen trøst at hente i religionen, for den forbød man prompte, selv om den i århundreder havde haft en kolossal betydning for russerne.

Russerne havde altså fået et styre, der var langt strengere end zarens og meget mere vidtrækkende. Vesteuropa så med bekymring på det sociale eksperiment i Sovjetunionen. De var nervøse for, at det skulle brede sig til deres del af verden, for her var der også arbejdere, der var util-

Kaptajn Borgelin

fredse, og som måske var i færd med at slutte sig til bolsjevismen. Man havde en begrundet angst for, at arbejderne i de vest-europæiske lande ville opføre sig ligeledes her.

Derfor bad Storbritannien Danmark om hjælp til at standse bolsjevikkerne. Det var ikke let at få Danmark med ind i kampen. Storbritannien havde flere tiltag før det lykkedes. Borgelin og hans kompagni skulle kæmpe sammen med de nationale estiske enheder imod Den røde hær. Efter en samtale med general P.W. Ibsen blev min far chef for DBAC Dansk-Baltisk-Auxilær Corps, som senere i Estland hed Compagnie Borgelin. Trods mange besværligheder kom det lille kompagni af sted. De sejlede tidligt om morgenen den 27. marts 1919 med den finske damper Merkur ud af havnen, hvor de sejlede gennem Østersøen via Ålandsøerne. Derefter sejlede de i langsom konvojfart efter isbryderen Tarmo med kurs mod Hangö i Finland.

På skibet blev der skrevet kontrakt med Estland og min far. Ombord var de frivillige soldater i mellemtiden blevet forsynet med danske uniformer. De, våben og uniformer var blevet finansieret af rigmanden Westenholz, der for øvrigt kom til at bruge hele sin formue på denne frihedskrig. På Hangö blev mandskabet og korpset forsynet med danske fødevarer ud over alt det andet: Motorcykler, rekylgeværer, poser, feltflasker, spader mm.

Den 3. april rejste det danske kompagni med isbryderen Vålämöinen fra Helsingfors til Tallinn. Rejsen var lang og besværlig, da isvinteren havde frosset den finske bugt til, så min far havde god tid til at tænke over, hvilken kamp han var ved at gå ind til. Finnerne havde fortalt ham meget om bolsjevikernes grusomheder, om bondefamilier, der var sømmet fast til spisebordet og om korsfæstede fanger. Det gjorde dog ikke så stort indtryk på ham, for han troede, at fortællerne fantaserede og overdrev, men der kom tider, hvor han selv

så, at finnerne intet havde overdrevet. Da korpset på isbryderen nærmede sig Tallinn, dengang Reval, tænkte min far, at her kom han for at kæmpe mod Rusland. Napoleon havde haft en hel armé. Han så op på Revals Domsbjerg og tænkte, at det sikkert var herfra Dannebrog for 700 år siden var dalet ned over de kæmpende danskere. Dengang havde de været rigtige mandfolk, men de var gudskelov da endnu et par stykker tilbage. Landgangsbroen gik ned, og de danske soldater gjorde efter nøjagtig 700 års forløb atter landgang i Estland.

Med musik i spidsen for kompagniet blev de indkvarteret i en ægte russisk kaserne, bygget og benyttet i zartiden.

Min far fik et godt værelse med et mægtigt skrivebord, som han straks tog i brug. Her ordnede han kompagniets papirer, så de straks kunne gå i gang med arbejdet næste morgen. Han havde 13 officerer, 20 underofficerer og 189 menige. De var af alle våbenarter lige fra dragoner til marinesoldater og af vidt forskellige årgange. Den ældste soldat var „gamle Arildskov“, han var 54 år. Den yngste greve Ernst Holstein var ikke fyldt 18. Alle samfundsklasser var repræsenterede. På Afrikakasernen, som den russiske kaserne hed, skulle kompagniet have otte timers øvelser hver dag fra kl. 7 morgen med to timers middag. Udgangstilladelsen udenfor tjenestetiden var til kl. 22 aften. Da skulle retræten spilles og alle ligge i sengene, når den vagthavende løjtnant kl. 22.15 inspicerede.

Min far indså dog hurtigt, at han måtte flytte sit kompagni til et mere fjerntliggende sted, for hans veldisciplinerede soldater opførte sig alt for uhensigtsmæssigt, når de havde fri. De cyklede på gangstierne og kurtiserede kvinderne for kraftigt. Ude havde de glemt alt, hvad de havde lært derhjemme.

Min far red ud af byen og fandt bag skov og klitter ved stranden en tør hede omgivet af granplantager og birkelunde. Her i en

karré var fire forfaldne træbarakker, som zarens soldater havde benyttet. Kort efter marcherede hele kompagniet intetanende med fuld oppakning fra Afrikakasernen ud til Nømme. De troede, at det bare var en bivakmanøvre. I stedet blev alle de, der havde forstand på håndværk, sat i gang med at renovere bygningerne, så de kunne bo der.

Her blev der så øvet på den flade hede i spredt orden og gruppevis fremrykning idet uendelige, i klitterne i håndgranatkastning og skarpskydning med nogle mosevolde som baggrund en kilometer derfra - alt imens Dannebrog vajede over lejren om dagen.

Efter general Laidonor havde mødt det veltrænede kompagni og holdt en flot tale for dem, var tiden kommet til at komme i felten.

Militærtoget holdt på stationen og gik til Verro. Verro var en frontstation i Sydestland. Toget var korpsets eget, og det var den estiske general tilfreds med. Et militærorkester spillede, og mange piger var kommet med blomster og smågaver til soldaterne. Dannebrog var anbragt forrest på lokomotivet, der var smykket med guirlander og rød-hvide bånd.

Det blev en lang og smuk tur. Jo længere de kom sydpå, jo frodigere blev landskabet. Da toget ankom til Tartu, blev de overraskede over den festlige modtagelse de fik af esterne og estlandsdanskerne, der boede i byen. Det endte med, at hele kompagniet måtte ud og marchere for de begejstrede indbyggere, selvom min far forsøgte at protestere, for han ville hellere vinde krigen, før han fik ros for sejren.

Da kompagniet fortsatte rejsen med toget, blev de meget overraskede, da de nåede frem, for de kunne ikke læse, hvor de var på grund af esternes anderledes brug af bogstaver. Til gengæld forstod de øjeblikkeligt krigens virkelighed, da et pansertog kørte ind på stationen ved siden af

Godset Maidel købt af Borgelin

dem. Krigens gru begyndte. Feltvagt afløste feltvagt. Hurtigt blev de til frontsoldater. Snart rykkede de ind på russerne. Spioner blev afsløret. Russere fordrevet. De levede deres daglige liv i skyttegravene. Fik forplejning om morgenen med kaffe og brød, om middagen suppe og om aftenen de sædvanlige soldaterklemmer med „Roskilde landevej“ (spegepølsemad med hestekød. Flere hesteslagterier lå langs Roskilde Landevej) og „leverpomade“ (leverpostejmad). Min far havde sin hund med i frihedskrigen. Når kuglerne knaldede, løb den i rasende galop frem og tilbage foran skyttekæden uden at blive ramt af hverken vore eller bolsjevikernes kugler. Snart var alle bolsjevikker fordrevet fra Estland, og esterne var meget taknemmelige. Letterne var bekymrede, for der var mange flere russere i deres land, end der nogensinde havde været i Estland. Det endte med, at de fik min far overtalt til også at befri deres land for bolsjevikker. Det gjorde han så med sit lille kompagni i spidsen for den mægtige hær, der gjorde alt for at fordrive bolsjevikkerne. Deriblandt hviderusserne, der ikke brød sig om bolsjevikkerne.

En dag var krigen forbi, og de danske soldater drog hjem igen til Danmark, efter

esterne først havde vist deres fulde taknemmelighed ved et festligt optog med mange orkestre, blomster og andre flotte festligheder. Få danskere var døde, og de blev ærefuldt bragt hjem igen.

Senere tog min far tilbage til Estland, da han blev dronning Dagmars kurér. Hun tilkaldte min far til sit palæ i Hvidøre i Klampenborg, da hun var bekymret for sin familie, som hun havde måttet efterlade i Rusland, da hun flygtede fra bolsjevismen i 1919. Min far bragte hendes gaver til de hvide-russiske officerer og bragte nyt til hende fra hendes familie. Min far fik derved kontakt med militæret, der holdt med zaren.

Senere fik min far sine belønninger af hvide-russerne, den estiske stat og Letland i form af mange fine ordener og kæmpe landområder så store som Fyn. Her købte han et gods. Det beholdt han i 17 år, indtil han gik fallit, fordi han ikke kunne få nok for sine afgrøder. Tre år efter kom bolsjevikkerne tilbage og skød alle dem, der ejede noget stort. De fik heldigvis ikke øje på min far. Han boede i en villa og blev i Estland i to år. Han var ikke bange for bolsjevikkerne og kunne tale både russisk og estisk flydende, men en dag fik han at vide, at hvis han ikke var væk næste dag, så ville

han blive skudt. Det ville han selvfølgelig ikke risikere, så han tog, hvad han kunne have med sig af ejendele, og flygtede til Helsingfors på den anden side af Østersøen. Han var ikke bange af sig, for to år efter kom han tilbage for at hente resten af sine ejendele. I mellemtiden var eliten blevet skudt eller forflyttet til Sibirien.

Min far og hans kompagni så med rædsel på de mange ødelæggelser, som bolsjevikkerne udførte. De oplevede på nært hold, hvorledes de prægtige slotte blev ødelagt, bestjålet og vandaliseret af de røde tropper.

Ødelæggelserne blev stoppet af min far og alle andre frihedskæmpere i 1919, men destruktionsen fortsatte mange år efter på en anden måde. For 20 år efter frihedskæmperne havde besejret bolsjevikkerne, kom de igen. Præcis som den estiske militærmand sagde til min far, da han overtog en post efter en ester i skyttegravnen under frihedskrigen:

„Bliver de slåede i dag, kommer bolsjevikkerne igen i morgen eller om ti år“.

Det gjorde de. Sovjetunionen besatte Estland, Letland og Litauen i 50 år.

Derpå blev slottene ødelagt igen. Ikke fordi man korporligt slog dem i stykker og vandaliserede dem med stygge tegninger og lort, som i 1919, men fordi man bare lod dem være uden at vedligeholde dem. I 50 år!

Tidens tand var mindst lige så ødelæggende som den brutale fysiske vold, for da slottene ikke blev vedligeholdt under besættelsen, gik de langsomt i opløsning. Mange blev så miserable, at man blev nødt til at rive dem ned.

Nogle år efter befrielsen opsøgte et estisk filmhold mig og andre, der havde med frihedskrigen at gøre. Da ambassadøren så den lille film, vidste hun, jeg stadig levede. Hun tog kontakt med mig, hvilket resulterede i, at hun og forsvarsattachéen tog min familie med til min fars grav i Kalvehave og lagde blomster og satte lys på i al højtidelighed.

Ambassadøren holdt en alvorlig tale for min far og familien. Heri udtrykte hun Estlands store taknemmelighed for min fars indsats, der havde skånet mange menneskeliv og været med til at give Estlands tyve års frihed og demokrati.

Kilder:

- Samtaler med min far
- Richard Borgelins skriftlige erindringer
- Richard Borgelins artikler i Vordingborg Dagblad 1959-66
- 2 besøg i Estland ført rundt af den estiske forsvarsattaché til de steder, hvor min far har boet og opholdt sig i Estland, herunder 2 besøg på godset Maidel ca. 50 km fra Tallinn.

Ann-Mari Borgelin

Ann-Mari Borgelin blev født som komtesse som følge af hendes fars bedrifter i Estland. Hun er opvokset i Danmark. Er uddannet på kontor i Vordingborg. Tog senere læreruddannelsen og arbejde som lærer. Er nu pensioneret lærer, men udøvende kunstner. Har skrevet en bog om sin far Richard Gustav Borgelin under titlen: Hvor Dannebrog faldt Ned, Forlaget Frydenlund, 2012.

Husflid

Et levn fra fortiden
eller noget der
stadig bruges?

Af Jens Hallqvist

Gyldendals store ordbog skriver om Husflid:

„Hjemme fremstilling af produkter dels til hjemmets eget brug og dels med salg for øje, især anvendt om bondebefolkningens håndværksmæssige aktiviteter; af nogle økonomer omtalt med det latinske ord for flid, industri som „huuslig industri“. Endelsen flid genspejler den sene oplysnings-tids syn på produktivitet som et mål for samfundet og en dyd for den enkelte, jf de ældre udtryk om fabriksflid om fabriksproduktion og kunstflid om visse finere håndværk“.

I gammel tid var husflid det man beskæftigede sig med i fritiden - især i vinterhalvåret. Begrebet er i dag ukendt for mange mennesker. Og mange tror, at husflid er noget med fx broderi og peddigrør-fletning. Husflid er i dag mange ting - og det har ændret sig meget fra tidligere tiders „aftensæde“.

Der var i mange tilfælde tale om to former for husflid: Dels den fremstilling der satsede på selvforsyning, og dels den fremstilling der skete med salg for øje. I visse egne af landet var salgsproduktionen en meget vigtig del af husflidsarbejdet - det gjaldt fx i mange af de fattigere jyske egne, hvor fåreholdet var en vigtig del af landbrugsproduktionen, og hvor ulden dannede basis for en salgsproduktion af strikvarer. Tænk bare på et værk som St. Steensen Blichers „Hosekræmmeren“, som ganske vist ikke kun handler om hosekræmmerens arbejde, men alligevel giver et indblik i arbejdet med at forsørge familien gennem salg af hjemmefremstillede produkter.

I det gamle bondesamfund lavede man det meste af „husgerådet“ - køkkenredskaber og håndværktøj og en stor del af møblerne selv - der var langt til skrædderen, snedkeren, smeden og andre håndværkere - og pengene var ofte små.

En stor del af den daglige beklædning blev også fremstillet hjemme - man kar-

tede og spandt selv ulden fra ejendommens får og anvendte garnet til beklædningsgenstande - enten strikkede og hækledede man af eller man vævede stof og pyntegenstande af det hjemmespundne garn.

Arbejdet på mange af de små landbrug i Jylland omfattede også det vi i dag vil kalde husflid - garnfremstilling, strikning og ikke mindst det arbejde mænd og store drenge udførte i „huggehuset“. I Sønderjylland fremstilledes „jydepotter“ - den særlige sorte keramik og i grænseegnen var det produktion af bl.a. kniplinger. I andre egne var det fremstillingen af træredskaber og bl.a. vognhjul, der var fremherskende. På Randersegnen og på Fyn var det lærredsfremstillingen, der var en vigtig indtægtskilde.

Før dannelsen af husflidsforeningerne med egentlig aftenskoleundervisning foregik meget husflidsarbejde på gårdene - man samledes til „aftensæde“. Arbejdet foregik både før og efter aftenspisningen, og det blev ofte kombineret med sociale aktiviteter - fx „hørgilder“ og „kartegilder“ - og udover arbejdet gik aftenerne med sang, fortælling og nabosnak.

Der afholdtes året igennem mange gilder: Bygsædegilde, spindegilde, bindegilde, klinegilde, stengilde, ovngilde, tømmergilde, ornegilde for blot at nævne nogle. I dag er det stort set kun Rejsegildet der er bevaret - et krav fra håndværkerne om at bygherren holder et „gilde“ når spærene er rejst og at der på taget opsættes grankranse og holdes en fest på byggepladsen for alle involverede. Traditionelt skulle gildet holdes på det øverste bjælkelag.

St.St.Blicher har i sin roman „Æ bindstouw“ skildret arbejdet i „bindestuen“ et arbejdsgilde, hvor hosebinding var et betydeligt bi-erhverv for de små ejendomme. Både mænd og kvinder deltog, og man samledes på skift hos dem, der havde bedst plads. Af det medbragte uldgarn bandt

(strikkede) man hoser, vanter, undertrøjer og andre beklædningsgenstande, medens man underholdt hinanden med sang og fortællinger. Det færdige arbejde afsatte man til Hosekræmmere, der var den tids grossister. De solgte så varerne i byerne.

På landet havde man i gamle dage et huggehus, hvor der ikke kun blev hugget brænde, men som også rummede et lille værksted, hvor man kunne udføre hjemmesløjd, der kunne være fremstilling af simple møbler og indbo, og der kunne udføres reparationsarbejder. Mange af os tænker nok på Emil fra Lønneberg, når vi hører om huggehuset (snickarboden), hvor Emil lukker sig inde og snitter træfigurer for at undgå faderens vrede.

Træarbejde klarede man selv, medens smedearbejde måtte afvente at smeden med sin „felt-esse“ kom på besøg, hvis der ikke var en smed i landsbyen. I huggehuset stod der næsten altid en snittebænk, hvor „træsmeden“ arbejdede. Her kunne han fremstille alskens husgeråd og snitte træsko. Træskosnitningen blev ofte udført af halvprofessionelle husmænd, der havde lidt jord og som så supplerede indtægten med huggehusarbejde.

I 1800-tallet bekymrede det staten med den megen husflidsproduktion. Man frygtede to ting: Dels at kvinder kunne ned-sætte sig som selvstændige erhvervsdrivende, og dels at den store vægt på husflidsproduktionen ville fjerne for megen arbejdskraft fra det hårde arbejde i landbruget.

Husflidsproduktionen på gårdene faldt i slutningen af 1800-tallet. Hjemmeproduktionen blev erstattet af fabriksfremstillede varer - men der var dog stadig store egnsforskelle. I området omkring Herning, Hammerum og Ikast opstod en stor og stærk produktion af trikotagevarer. Det var ikke nogen tilfældighed. Allerede i 1600-tallet begyndte befolkningen at fremstille strikvarer i den såkaldte „bindeindustri“.

Eggen havde noget af den dårligste jord i Danmark - området blev i folkemunde kaldt „Jammerfuld Herred“. Heden egnede sig kun til fårehold, og uldproduktionen oversteg i mange tilfælde, hvad familierne selv kunne bruge. Både mænd og kvinder - unge som gamle - deltog i strikkearbejdet. Museumsforstanderen i Herning beretter om en kvinde - Ane Bjerg i Bording, „der på en gang kunne strikke hoser, tvinde garn, vugge sit barn, læse avis og spise mad!“

Om aftenen samledes beboerne til de såkaldte bindestuer. Disse bindestuer fik dels betydning for den åndelige udvikling, og dels gav de hedeboerne ekstra indtægter, der kunne bruges til opdyrkning af heden.

I slutningen af 1800-tallet kom de første håndstrikkemaskiner, og dermed var der skabt mulighed for de første trikotagefabrikker. Der opstod et trikotage-centrum omkring Herning, og det gamle øgenavn „Jammerfuld Herred“ blev afløst af en meget driftig udvikling. De gamle uldtyder var blevet afløst af „trikotage-fabrikanter“.

Husflidsskolens sociale og pædagogiske værdier

I slutningen af 1860'erne var der en voksende erkendelse af, at husfliden som fritidsbeskæftigelse havde en række pædagogiske og sociale værdier. På godset Oremandsgård ved Præstø oprettedes i 1872 en husflidsskole, der gik under navnet „snitteskolen“ i Kindvig. Skolen var foregangssted for lignende aktiviteter i mange egne af landet.

Det var godsets skovrider Christian Rosthøj og måske især hans kone Lone Heilemann Rosthøj der startede en imponerende aftenskolevirksomhed. Christian Rosthøj underviste karlene i bådbygning, fremstilling af fiskenet, hønsehold og andre nyttige aktiviteter. Fruen tog sig af de unge kvinder og underviste dem i bl.a.

håndgerning og skønskrift. Sideløbende med de praktiske fag var der højt læsning af tidens litteratur. Korsang og musik manglede heller ikke i undervisningen. Efter at Husflidsskolen er nedlagt som husflidsskole, er aktiviteterne med musik fortsat, og der holdes mange spændende musikarrangementer i den smukke gamle bygning i Kindvig.

Skolelærer N. C. Rom

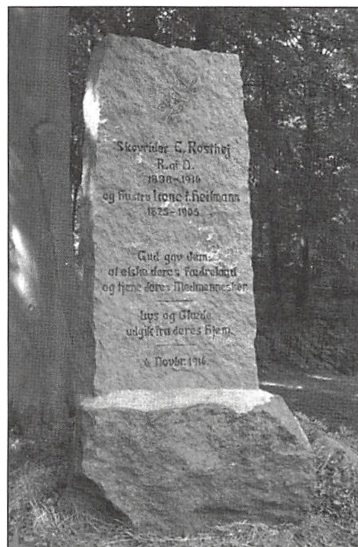
En af fortalene for, at husflid blev en samfundsopgave og en folkelig bevægelse var skolelærer N. C. Rom. Rom var født i Brøndbyøster. Han tog i 1857 privat lærereksamen og var i et par år hjælpelærer på Lolland. Han var fra 1866 meget aktiv i husflidsbevægelsen og var i en periode formand for Danmarks Lærerforening. Gennem dette arbejde var han nok i høj grad medvirkende til at sætte sløjde og håndger-

ning på skemaet i den danske folkeskole. Efter tabet af Slesvig i krigen i 1864 startede en bølge af moralsk oprustning, og husflidssagen var en af bevægelserne.

Rom udgav i 1871 bogen „Den danske husflid“. Rom var også en af foregangs mændene for oprettelsen af Dansk Husflidsselskab. Bevægelsen havde et klart grundtvigiansk sigte og var nært beslægtet med højskolebevægelsen og skytte- og gymnastikforeningerne. Husflidssagen havde et socialt sigte på linie med andre folkelige bevægelser, bl.a. sygekasser og brugsforeninger. Husflidsbevægelsen fik en enorm udbredelse - i 1930'erne var der omkring 800 lokale foreninger, og bevægelsen fik meget stor betydning for udbredelsen af aftenskoleundervisningen. Samtidig arbejdede bevægelsen for at bevare teknikker, ornamentter og formgivning fra den danske bondekultur. Sideløbende med

Husflidsskolen i Kindvig - kendt som „snitteskolen“

Mindesten ved Husflidsskolen i Kindvig for skovridder C. Rosthøj (1836-1914) og hustru Irene f. Heilmann. (1825-1905) Oremandsgaard. På stenen står: „Gud gav dem at elske deres Fædreland og tjene deres Medmennesker. Lys og glæde udgik fra deres hjem - 6. novbr. 1916“

husflidsforeningerne og deres aktiviteter opstod foreninger som: Foreningen til folkedansens fremme, Foreningen til hedebo-syningens fremme og Foreningen bedre byggeskik.

Det centrale for Dansk Husflidsselskab var arbejdet i de lokale husflidsforeninger og gennemførelsen af aftenskoleundervisning for egnens børn og unge. Husflidssæsonen var traditionelt fra Mikkelsdag den 29. september - når høsten var i hus og de unge ikke længere kunne lege i landsbygaden - og sæsonen sluttede normalt Gregorius dag den 12. marts. Ofte sluttede sæsonen med en udstilling af de fremstillede genstande. I nogle foreninger blev arbejdet bedømt af fagfolk, og der blev uddelt præmier til de bedste arbejder.

N. C. Rom udgav i 1875 den første danske bog om „Håndgjerning for ungdommen“. Bogen havde det ambitiøse motto: „Vær din egen lykkes smed“.

I forordet, der har overskriften „Håndgjerningsbogens formål“ skriver Rom bl.a:

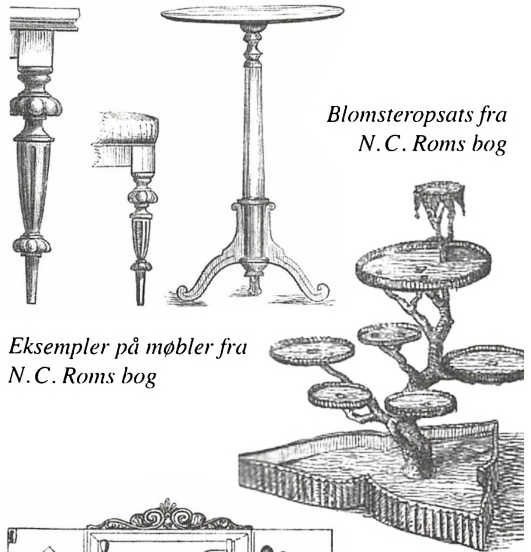
„Spørgsmålet om håndgjerningens betydning for ungdommen bliver i de senere år mere og mere almindeligt. Tidligere dages mangel på agtelse for det legemlige arbejde begynder at tabe sig, håndværket og industrien bliver mere og mere anset som ærefulde virkebaner for den velbegavede og velhavende yngling, der tidligere kun „kunne være bekendt“ at studere eller at gå handelsvejen. Den uvirksomme sløvende og fordærvende fritidsanvendelse om vinteren i de lange aftener, der hidtil har været almindelig på landet, begynder trindtom at afløses af lyst til nyttig beskæftigelse; på tusinde og atter tusinde steder vågner sansen for husfliden, åbnes synet mere og mere for dens nyttige og velsignelsesrige betydning, og fremkommer trangten til vejledning.

Baade i samfundets højere lag, blandt de såkaldte „dannede“, som i den jævne middelstand, den arbejdende landbostand og

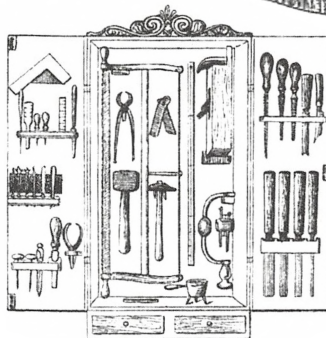
Forside N. C. Roms

„Haandgjerningsbog for ungdommen“ 1875.

Blomsteropsats fra
N. C. Roms bog

Eksempler på møbler fra
N. C. Roms bog

Værktøjskab fra
N. C. Roms bog

blandt menigmand, begynder man således at få syn for, at megen af vor tids blødagtighed og forfinelse såvel som forlystelsesyge og råhed ville modvirkes på den sundeste og bedste måde, når man ved opdragelsen kunne lede ungdommens trang til livlig virksomhed således at den i håndens gjerning kunne finde en udtømmelig kilde til fritidsglæde og ligesom legende forberede hånd og tanke til de kommende dages gjerning ...“

Roms Håndgjerningsbog var i to dele: Første del var „Fuldstændig anvisning til: Snedkerarbejde, Huggehusarbejde, Drejerarbejde og Naturarbejde“ (Med ca. 200 tegninger.) Anden del var: „Anvisning til Paparbejde, Bogbinding, Blomsterarbejder af papir, Læder, Fjer og Fiskeskæl, Ravarbejder, Metalarbejder, Oliemaling, Børstenbinderi, Horn- og benarbejde, Træskæringsarbejde m.m.“ (Med 287 afbildninger).

Bogen har utvivlsomt været inspirationskilde for arbejdet i mange lokale husflidsforeninger og kom i hele 15 oplag - den seneste udgave er fra 1935, og den blev oversat til hollandsk, svensk og tysk.

Kamp for ligestilling

Aktiviteterne i husflidsforeningerne har også haft stor betydning for ligestillingsområdet. Allerede i 1800-tallet deltog mange kvinder i Dansk Husflidsselskabs lærerkurser, og i de lokale foreninger deltog mange kvinder i de traditionelle mandefag. På Christinelund under Nysø gods underviste den unge Astrid Stampe i højskolefag og holdt foredrag for landbefolkningen. Sammen med højskolekvinden Jutta Bojsen Møller fra Møn agiterede hun for kvinders ligeberettigelse og kampen for valgbarhed. Det lykkedes, således at vi netop i år har kunnet fejre grundlovsændringen fra 1915, der gav kvinder valgret. I Sandvig underviste smedeenken Karen de små børn. Hun havde som mål, at ingen

børn måtte starte i 1. klasse i Kindvig skole, uden at de kunne læse og skrive!

Husflidsskolen på Stevns

Mangeårigt bestyrelsesmedlem i Historisk Samfund for Præstø amt Egon Damgaard Hansen skriver om husflidsskolen på Stevns:

Tidligere var der husflidsskoler i mange landsbyer. I dag kender jeg ikke nogen, der stadig fungerer. Her på Stevns var der husflidsskoler i Strøby og vistnok også i Magleby. Endvidere i Holtug og Havnelev. I Herfølge var der også en husflidsskole og derfra kender nogen sikkert frøhandler Niels Hansen, fra Herfølge. Han var i mange år formand for Husflidsforeningerne i Præstø amt og gjorde et stort arbejde for husflidssagen.

Min første kontakt med husflidsarbejdet var i 1955 i Hammer. Jeg tjente på en gård, hvor vi havde en sækkevogn, der var i temmelig ringe stand. Min husbond spurgte mig, om ikke jeg kunne tænke mig at lave nyt træværk til den, og jeg begyndte så i Hammer Husflidsskole, hvor lærer Andersen fra Ring var husflidslærer. Jeg fik lavet nye arme og træværk til den, og den blev så god som ny. Senere lavede jeg en bogreol med skab i den ene side. Der var en hyggelig atmosfære, og der blev lavet mange gode og fine ting. Efter militærtjenesten kom jeg til Holtug og begyndte så i Holtug Husflidsskole, hvor tømrer Johannes Hansen var lærer. En gang om ugen havde han et hold drenge om eftermiddagen og et hold voksne om aftenen. Tømrer Johannes var en dygtig håndværker, og der blev lavet mange fine ting under hans vejledning. Bl.a. en kvartsvingstrappe og et vinkelkøkkenbord med skabe og karrusel. Der var en hyggelig stemning i husflidsskolen, og der blev snakket og lavet sjov ind imellem.

En aften havde 3-4 af de unge lavet lidt for meget sjov, og de blev lukket ud i

værktøjsrummet, hvor de larmede en del. Lidt efter bad de om at blive lukket ud. De havde sat ild i en pose høvlspåner i værktøjsrummet, og det gav så megen røg, at de dårligt kunne få luft. De var meget medgørlige, da de blev lukket ud, og der var aldrig mere vrøvl med dem.

Holtug Husflidsskole var bygget i starten af 1950'erne af husflidsforeningens medlemmer - på en grund ejet af kommunen. Materialerne fik de dels af Holtug Kommune og dels af Gjorslev Gods. I den ene ende af grunden havde kommunen plads til snehegn og pæle og en grusbunke til glatførebekæmpelse. Desuden stod kommunens sneplov også der. Den blev kørt af en lokal vognmand. En aften, da vi kom, stod sneploven lige midt for husflidsskolen, og der var knebent med parkeringspladser i forvejen. Efter en henvendelse til vognmanden parkerede han igen på kommunens plads. En aften, da vi kom, stod sneploven igen parkeret midt for husflidsskolen. En af eleverne foreslog nærmest i spøg at vende sneploven på hovedet. Forslaget vandt omgående gehør, og ca. 30 sekunder senere havde 10-12 mand taget fat i den ene side og sneploven lå med skærene lige i vejret. Hvad vognmanden sagde ved jeg ikke, men han satte aldrig mere sneploven foran husflidsskolen.

Om foråret, Kr. Himmelfartsdag, var der tradition for at udstille alle de ting, der var lavet i husflidsskolen i løbet af vinteren. Der var indbudt en håndværker til at bedømme tingene, og den, der fik flest point, fik en præmie. Udstillingen foregik i traktørstedet i Gjorslev Bøgeskov og var samtidig en stor fest.

Sidst i 1960'erne blev jeg valgt til formand for Holtug Husflidsforening, og det gik godt i flere år, men i 1970 blev aften-skoleloven ændret. Tidligere betalte vi selv for de materialer, vi brugte, og fik så lokaler og lærerløn betalt af det offentlige. Nu skulle vi også hver især betale et beløb til

lokaler og lærerløn. Der var mange, der faldt fra, og i vinteren 1970-71 var der så få medlemmer, at vi stoppede. Stevns kommune ville gerne overtage husflidsskolen, og i foråret blev foreningen nedlagt på en generalforsamling. Kort tid efter blev der holdt auktion over værktøj, høvlebænke og de materialer, der var tilbage. Der var et pænt fremmøde, og mange gik hjem med en del godt værktøj til en rimelig pris. Foreningens formue blev overdraget til en forening, der samlede penge ind til at bygge en svømmehal på Stevns. Det var Fordforhandler Ib Nielsen i St. Heddinge, der var primus motor i den forening. Svømmehallen blev bygget få år senere af Råby Byggeindustri (Råbyhuset), som byggede hallen uden fortjeneste, og den var i mange år et aktiv for Stevns. Husflidsskolen var i nogle år traktorgarage og redskabsrum for kommunen. Senere blev bygningen solgt til en privat som indrettede motorcykelværksted i bygningen - det er i øvrigt den eneste butik der er tilbage i Holtug.

Egon Damgaard Hansen

Det skal til Egons indlæg oplyses, at der stadig er en lang række husflidsforeninger og husflidsskoler i det gamle Præstø amt, som hver vinter gennemfører en lang række kurser og aktiviteter for medlemmerne. Der er dog store forskelle på, hvilke kurser der udbydes - ofte hænger det sammen med traditioner på egnen, eller er afhængigt af hvilke lærerkræfter og værktøj der er til rådighed. Nogle steder er det fremstilling af døre og vinduer, der samler deltagere, og andre steder er det trædrejning, der er populært. Mange steder er emner som pileflet og papirarbejder igen blevet populære - også møbelpostring kan samle deltagere - og så er der mange steder oprettet interessegrupper med mange forskellige emner herunder et stigende antal strikkegrupper - disse er ofte

på privat initiativ, hvor deltagerne samles i et egnet lokale og uden nogen egentlig foreningsdannelse - som uformelle interessegrupper.

Husflidsforeningerne i det gamle Storstrøms amt har hvert år i starten af august en udstilling på Bogø. Her er der rig lejlighed til at se og tale med „udøverne“ - det er imponerende så mange forskellige aktiviteter og discipliner, der finder plads i de forskellige husflidskredse.

En del af husflidsskolerne har fra gammel tid haft deres eget hus - ofte rejst af medlemmerne - ganske som beskrevet om husflidsskolen i Holtug. Andre steder er det kommunen, der stiller lokaler til rådighed på lige fod med andre aftenskoleaktiviteter.

Jeg har selv gennem en årrække været medlem af Køng Husflidsforening, der er en af landets ældste - startet i 1873. Indtil 1930 lånte man lokaler i området, men fra 1930 har foreningen haft sin egen husflidsskole i Køng.

Hver vinter tilbydes 2 aftenskolehold med træarbejde og et lørdagshold for børn (hvor forældrene også er velkomne). I de seneste år er der også etableret et møbelstringshold, hvor deltagerne kan ombehandle og restaurere gamle møbler.

På frivilligt initiativ er der nu også et hold, der kalder sig „De kreative piger“, hvor deltagerne mødes en gang om ugen

og laver mange spændende håndarbejder - ikke blot strikning og korsstingsbroderi.

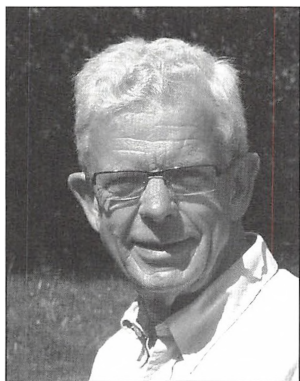
Et af medlemmerne i Køng Husflidsforening har været med i over 40 år - han siger selv, „at det er stærkt vanedannende at gå til husflid“. Der er ikke tale om egentlig undervisning i husflidsskolerne - ikke noget med at save i takt, man fremstiller det man nu mener at have brug for hjemme, og alle hjælper hinanden med gode råd og vejledning.

Der kan åbenbart også være penge i husflidsprodukter - mange penge.

Jyllands Posten havde i efteråret 2015 en artikel om et stjålet Picasso-maleri, der havde været forsvundet i 14 år. Det blev meldt stjålet i 2001 og ved et tilfælde blev det opdaget i den amerikanske told. Billedet var med i en forsendelse fra Belgien til Newark i New Jersey.

Maleriet med titlen „La Coiffeuse“ - „Frisøren“ var mærket med „Husflid - værdi 250 kr.“

Maleriet havde senest været udstillet i München i 1988, og da man skulle bruge det igen kunne man ikke finde det. Det blev meldt stjålet af Centre George Pompidou i 2001 - man ved ikke, hvornår det blev stjålet fra arkivet i Paris. Maleriet blev vurderet af franske Picasso-eksperter og overdraget til Paris igen - maleriet er vurderet til 100 mill kr.!

Jens Hallqvist

Født 1942. Agronomeksamen fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1969. Har arbejdet med undervisning og kurser for landmænd i såvel Danmark som udlandet. Forstander for Teknisk Skole Ringsted og forstander for Sydsjællands Landbrugsskole. Siden 2006 medlem af styrelsen (senere bestyrelsen) for Historisk Samfund for Præstø amt. Formand fra 2009.

Prædikebrødre i Præstø Amt

Om de dominikanske klosterstiftelser i
Vordingborg og Næstved i 1200-tallet

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Præstø Amt har i middelalderen haft seks klostre. Af disse har det benediktinske Skovkloster ved Næstved så klart taget storebroderparten af forskernes opmærksomhed i eftertiden, men faktisk kan man hævde, at det med tre ud af de seks klostre var en anden orden, nemlig Dominikanerordenen, der i hvert fald på den konto var den mest dominerende i amtet. Ordenen fik i 1200-tallet klostre for sine prædikebrødre i Vordingborg og Næstved, fulgt af et nonnekloster på Gavnø i 1403. Omstændighederne omkring stiftelsen af de to brødreklostre er imidlertid noget uklare, og muligvis har de ikke eksisteret samtidigt, men kan ikke desto mindre meget vel være nært indbyrdes forbundne. I denne artikel vil jeg forsøge at udrede trådene omkring de to dominikanske klosterstiftelser i 1200-tallets Præstø Amt.

Dominikanerklosteret i Vordingborg

I det Herrens år 1253 gav nogen et hus i Vordingborg til prædikebrødrene. Dette står at læse i to af hinanden mere eller mindre uafhængige årbøger fra middelalderen (DOPD 1253). Denne 'nogen' kan næsten kun have været kongen, der i 1253 hed Christoffer I. Alt det praktiske omkring husgaven blev sandsynligvis håndteret af kongens lensmand på Vordingborg Slot, men hændelsen er uden tvivl sket med kong Christoffers vidende og velvilje, ja, efter alt at dømme på hans personlige initiativ. Modtagerne var som sagt 'prædikebrødre', fratres predicatorum, hvilket var betegnelsen på medlemmerne af en af middelalderens mange klosterordener, der i eftertiden er bedre kendt som 'dominikanere' eller 'sortebrødre'. Førstnævnte efter ordenens spanske stifter, Domingo Guzman (Skt. Dominik), sidstnævnte efter farven på den kappe og hætte, som ordensbrødrene bar over deres ellers hvide munkekutte. Dominikanerordenen eller

'Prædikantordenen', som den officielt hed, var blevet stiftet i 1216, og allerede fem år efter grundlagdes dens første nordiske kloster i den danske ærkebispesæd Lund (Jakobsen 2008a). Ordenen blev egentlig oprettet som værn imod tidens mange kætterbevægelser, men selvom sådanne ikke fandtes i Danmark, fandt Kirken snart andre anvendelsesmuligheder for prædikebrødrene. Som eksperter i teologi og kommunikation blev brødrene hurtigt eftertragtede blandt Europas biskopper til at assistere med at forbedre uddannelsen af sognepræster, hvilket bisperne var blevet paveligt pålagt i 1215, og dertil fandt paver og fyrster snart ud af, at de veltalende dominikanske prædikanter også var velegnede til at promovere korstog. Overalt i Europa koncentrerede den første bølge af dominikanske klosterstiftelser sig om domkirkebyer og andre gejstlige centre, og i midten af 1200-tallet havde ordenen klostre i alle de danske stiftsbyer - på nær Børglum, hvor der ingen by var. Dertil var endnu et kloster blevet oprettet i Haderslev i 1251, hvilket formentlig hang sammen med, at der i disse år blev oprettet et domkapitel med egen præsteskoie ved byens sognekirke for præsterne i den nordlige del af Slesvig Stift (Jakobsen 2010). Noget tilsvarende var ikke sket i Vordingborg, men alligevel tog prædikebrødrene altså imod et hus her i 1253. Hvorfor?

Inden vi tager fat på dét spørgsmål, kan det faktisk være på sin plads at spørge, om prædikebrødrene overhovedet har været i Vordingborg? Til trods for at de indledningsvis nævnte årbogsnotater til alle tider har været velkendte for danske historikere, så kan man faktisk i et af de seneste oversigtsværker om klostre i Danmark finde Vordingborg-klosterets reelle eksistens betvivlet: „Der eksisterer et stiftelsesbrev fra 1253, ifølge hvilket der skal oprettes et sortebrødrekloster i Vordingborg. Derudover kendes intet til klostret, og der er al-

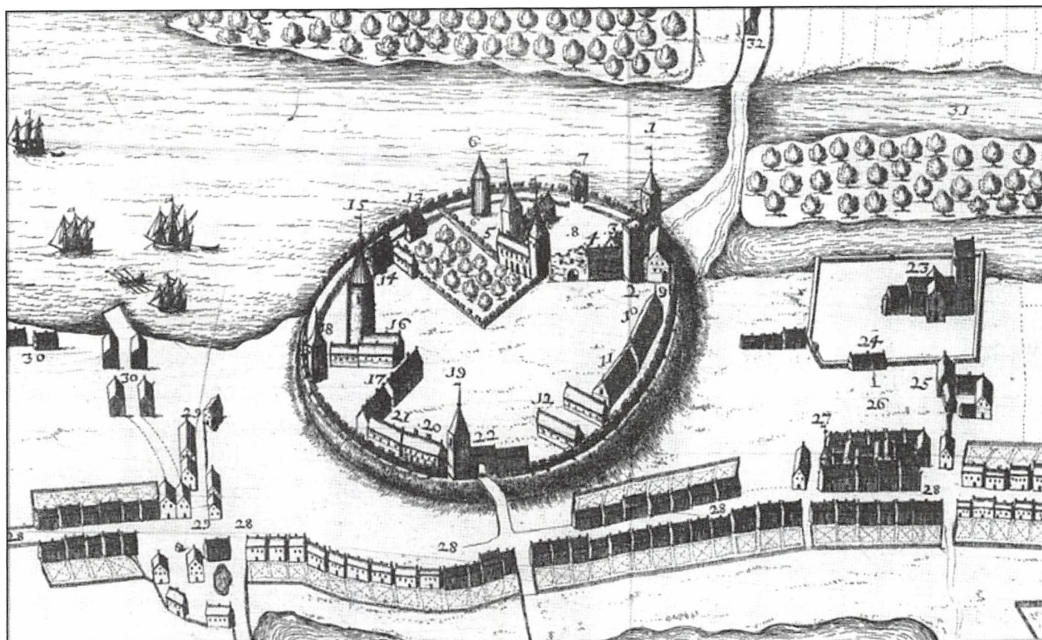

Prædikebrødrene regnedes for middelalderens bedste prædikanter. På grund af den sorte kappe og hætte over den hvide dragt, kaldtes de herhjemme også 'sortebrødre', mens de i eftertiden nok er bedst kendt som 'dominikanere', opkaldt efter ordensstifteren Skt. Dominik. Billedet forestiller den prædikende Dominik selv. Illustration i Brügger Psalter, ca. 1265. ©Chester Beatty Library, Dublin.

drig fundet arkæologiske spor efter det. Det er derfor tvivlsomt, om klostret overhovedet blev oprettet“. (Jørgensen & Thomsen 2004, 273). Forfatterens tvivl beror altså på, at hele klosterets eksistensgrundlag skulle bygge på denne ene omtale. Helt så grelt til står det dog ikke til. De fleste kloster- og byhistoriske beskrivelser af Vordingborg kender da således til endnu en omtale, nemlig et testamente fra en sydsjællandsk stormand, Peder Olufsen af Karise, der i 1261 skænkede 10 mark penge til prædikebrødrene i Roskilde og det samme beløb til brødrene i Vordingborg (DOPD 1261 22/3). Eftersom testa-

mentet synes at betænke samtlige klosterstiftelser på Sjælland, kan vi i øvrigt heraf udlede, at Dominikanerordenen på Sjælland i 1261 endnu kun var repræsenteret i Roskilde og Vordingborg. Hvilket ikke er uden betydning for de videre overvejelser omkring Vordingborg-klosterets skæbne. Men det vender vi tilbage til.

Inden da skal opmærksomheden nemlig henledes på et tredje historisk kildebelæg vedrørende prædikebrødrene i Vordingborg, som sjældnere nævnes i litteraturen. Det er da også lidt 'tricky'. I sensommeren 1254, altså året efter at brødrene fik deres hus i Vordingborg, holdt Dominikanerordenens nordiske afdeling sit årlige provinzialkapitel i Lund. I de nedskrevne akter fra disse kapitler står det bl.a. omtalt, hvilke brødre, der af provinsledelsen blev forflyttet til hvilke konventer - ikke fordi de havde gjort sig dårligt bemærkede, men fordi deres evner og talenter var behøvet på skiftende steder. Og i 1254 får vi at vide, at broder Alvard (evt. Halvard) blev sendt til huset i Vordingborg: „Ad domum Castrensem fratrem Alardum conversum“ (DOPD 1254 8/9). Stednavneformen Castrensem kan oversættes med 'Borgen', hvilket undskylder, at belægget er smuttet så mange historikere af syne, men i dominikansk sammenhæng kan det ikke dreje sig om andet end Vordingborg (Gallén 1946, 28). Conversus betyder, at han var lægbroder, hvilket vil sige, at han ikke var præsteuddannet, men derimod en af ordenens mere praktisk anlagte folk, hvilket der da utvivlsomt også har været god brug for ved det nyerhvervede hus i Vordingborg. Sammen med belægget fra 1261 slår dette ikke blot endegyldigt fast, at der skam har været prædikebrødre i Vordingborg, provinzialaktbelægget er også et vigtigt bevis for stedets status i Dominikanerordenens interne struktur. Lidt forenklet sagt opererede man i ordenen med to niveauer af klostre, hvor kun 'konventer'

Udsnit af kort over Vordingborg i Resens Atlas fra tiden omkring 1677. Det vides ikke hvor prædikebrødrene har haft til huse i deres korte levetid i byen, men det kan have været på selve borgtomten, hvor borgkapellet (nr. 16 på kortet) ved Gåsetårnet kan have tjent som deres klosterkirke. Uden for borgområdet lå i senmiddelalderen byens sognekirke (nr. 23), der muligvis først er fra omkring 1400. Bemærk at kortet kompassmæssigt er vendt på hovedet, så syd er opad. ©Det Kongelige Bibliotek.

havde fuldgyldig status ved provincialkapitlerne og ret til at modtage donationer. Dertil fandtes et mindre antal huse, der i praksis fungerede som filialer til andre konventer, men uden sammes rettigheder. Eksempelvis havde ordenens ældste nordiske klosterkonvent i Lund et hus i Malmø, der til trods for at det var ganske stort og havde sin egen kirke aldrig fik selvstændig status af konvent. Vilhelm Lorenzen foreslog en tilsvarende status for klosteret i Vordingborg, som han så som en mulig filial af klosteret i Næstved (Lorenzen 1920, 60), men både omtalen i 1254 og donationen i 1261 fastslår, at ordenen selv opfattede huset i Vordingborg som et fuldgyldigt konvent - ellers skulle flytningen og donationen formelt være foretaget til det foreslåede moderkloster i Næstved.

Præcis hvor prædikebrødrenes kloster i Vordingborg lå herne vides ikke. Som

nævnt er der aldrig fundet arkæologiske spor efter det; i hvert fald ikke nogen, der er blevet identificeret med klosteret. Heller ikke nogen af de få skriftlige omtaler beretter umiddelbart noget om beliggenheden - og så måske alligevel. Når omtalen i provincialkapitelakten af 1254 henfører konventet til 'Borgen', og ikke til bynavnet 'Vordingborg', kunne det måske indikere, at brødrenes hus lå på selve borgområdet. En tilsvarende beliggenhed gjaldt for et andet, samtidigt dominikanerkloster i Tallinn, der indgik i ordenens nordiske provins, der oprindeligt lå tæt på slottet og domkirken på det befæstede bjerg Toompea (Domberg), inden det formentlig i 1250'erne flyttede ned til selve byen nedenfor bjerget (Walther-Wittenheim 1938, 10-11; Kala 2013, 80-81). I så fald er det mest sandsynligt, at prædikebrødrenes kirkelige aktiviteter i Vordingborg har været

henlagt til borgkapellet, der i hvert fald senere var indviet til Skt. Andreas.

Selvom kong Valdemar Atterdag i 1361 hævdede at have anlagt kapellet (DD/DRB 3. rk. VI nr. 118), så har arkæologerne kunnet datere fundamentet af den romanske kirkebygning til slutningen af 1100-tallet, hvor det endda ser ud til, at et oprindeligt tårn på kapellet er blevet fjernet i midten af 1200-tallet, samtidig med at korets oprindelige apside er blevet fjernet til fordel for en retvinklet korforlængelse (DK:PA, 197-201). Disse ændringer kunne altså i teorien være sket i forbindelse med en ombygning til brug for en dominikansk klosterkirke, idet prædikebrødrenes konstitutioner ikke tillod kirketårne og apsider, og til gengæld fordrede store kor med plads til alle brødrene.

Imidlertid fik det dominikanske klosterprojekt i Vordingborg en kort levetid. Efter 1261 omtales det aldrig igen. Ordenens næste bevarede provincialkapitelakt er fra 1291, og her nævnes konventet i Vordingborg ikke, hvilket kan tages som et rimeligt sikkert tegn på, at det da ikke længere eksisterede (DOPD 1291 22/8). Denne tolkning understøttes yderligere af et testamente nedtegnet samme år for den sjællandske stormand Lave Lavesen, hvori hovedparten af alle klosterlige stiftelser på Sjælland betænkes, uden at der nævnes nogen prædikebrødre i Vordingborg (DOPD 1291 14/3). Til gengæld kunne hr. Lave skænke 5 mark penge til prædikebrødrenes konvent i Næstved, hvilket bringer os naturligt videre til artiklens andet omhandlede kloster.

Dominikanerklosteret i Næstved

At der har ligget et dominikanerkloster i Næstved bør ikke komme bag på nogen. Fra engang i 1200-tallet og frem til Reformationen i 1536 havde ordenen således et kloster i den sydøstlige udkant af byen, nærmere betegnet der hvor et parkanlæg i

dag omslutes af Slagkildevej, Ostenfeldtsvej og - meget passende - Sortebrødregade. Klosteret blev efter Reformationen omdannet til herregården Sortebrødregård, der i 1823 blev overtaget af Den Ostenfeldtske Stiftelse, som lod de sidste middelalderlige bygninger nedrive i 1840. Klosters fysiske udseende og udstrækning er senest udførligt behandlet af Palle Birk Hansen (Hansen 1996).

Men hvornår blev dominikanerklosteret i Næstved oprettet? I modsætning til alle de øvrige dominikanske klosterstiftelser på Sjælland (dvs. i Roskilde, Vordingborg, Holbæk og Helsingør, samt nonneklostrene i Roskilde og på Gavnø), melder de middelalderlige kilder intet om tidspunktet for konventoprettelsen i Næstved. Den første sikre, samtidige omtale af prædikebrødre i Næstved er fra 1277 (DOPD 1277), og i hvert fald fra 1291 er der også formelt tale om et konvent (DOPD 1291 14/3; DOPD 1291 22/8). I litteraturen kan man ofte se årstallet 1242 nævnt som klosterets stiftelsesår. Det er baseret på historikeren Erik Pontoppidans kronologiske kirkehistorie fra 1740'erne, *Annales ecclesiæ Danicæ*, hvor han for året 1242 kunne berette, at „Omkring denne tid blev der stiftet to dominikaner- eller sortebrødre-klostre i Helsingør og Næstved“. (DOPD 1242). Ret beset hævdede han altså ikke, at det skete i 1242, kun i tiden deromkring, men selv som en omtrentlig datering er belægget problematisk. Hvad Pontoppidans kilde har været, vides ikke, men han oplister en lang række andre dominikanske klosterstiftelser, der hvor de kan sammenholdes med middelalderlige kilder aldrig stemmer eksakt overens med disse. Omvendt må det dog også indrømmes ham, at hans årstal som regel ligger inden for to-tre års afvigelse fra de samtidige kilders, hvorfor det er betænkeligt helt at se bort fra ham, når der nu i Næstveds tilfælde ingen andre kilder er. Til gengæld må det

Dominikanerklosteret i Næstved var formentlig indviet til Vor Frue. Her ses hun omgivet af engle og tre dominikanske helgener: Thomas Aquinas (t.v. ved siden af Skt. Augustin) samt Dominik og Peter Martyren (t.h.). Maleri af Fra Angelico, ca. 1428-30, i San Domenico-kirken i Fiesole.

også anføres, at den anden dominikanerklosterstiftelse i Helsingør, som Pontoppidan sammen med Næstved daterer til omkring 1242, synes helt utroværdig; i Helsingør kendes der først til prædikebrødre i 1425, med en formel konventoprettelse i 1441 (DOPD 1425; DOPD 1441 3/3).

Sammenholdt med Dominikanerordenens klosteroprettelsesmønster i det øvrige Nordeuropa ville det endvidere være temmelig atypisk, hvis prædikebrødrene allerede i starten af 1240'erne skulle have nedsat sig i Næstved, idet man som allerede nævnt i denne periode ellers næsten udelukkende koncentrerede sig om domkirkebyer og andre gejstlige centre (Jakobsen 2014a); at man gjorde en undtagelse med Vordingborg, vil jeg forsøge at forklare efterfølgende, men for Næstved er det svært at se en grund. De større, regionale han-

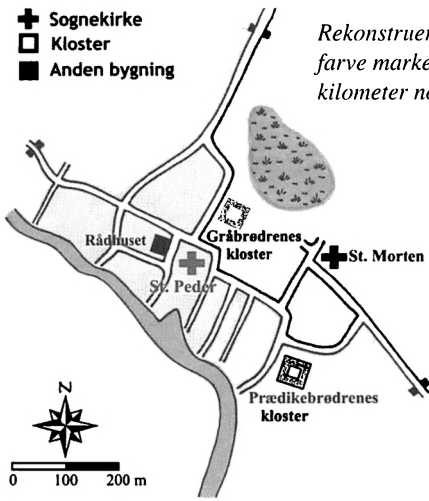
delsbyer, som Næstved hørte til, synes først rigtig at være kommet i Dominikanerordenens søgelys fra 1260'erne. Det afgørende problem for idéen om, at et dominikanerkloster skulle have eksisteret i Næstved siden starten af 1240'erne er dog, at de samtidige kilder er helt tavse derom. Særligt påfaldende er det, at et konvent i Næstved ikke omtales i Dominikanerordenens nordiske provincialkapitelakter fra 1252-1254, hvor i hvert fald akten fra 1254 ellers burde have haft det med (Hertzsprung 1904-05, 360; Nielsen 1924, 54). Dertil kommer det ovenfor omtalte testamente fra 1261, hvor konventet i Vordingborg er omtalt, og hvor man også skulle vente, at et eventuelt kloster i Næstved var inkluderet - hvilket et sådan også var, men det handler tydeligvis om munkene i Skovkloster (DOPD 1261 22/3).

Konvent- (t.v.) og priorsegl (t.h.) for dominikanerklosteret i Næstved. I begge tilfælde indtager Jomfru Maria en central plads i billedet, hvilket kraftigt indikerer, at hun var klosterets og klosterkirkens værnehelgen. DGS nr. 464-465.

Faktisk synes netop det gamle benediktinske munkekloster udenfor Næstved at spille en rolle i spørgsmålet om oprettelsen et byens dominikanerkloster. Købstaden Næstved var atypisk ved, at den formelle byherre i dette tilfælde ikke var kongen eller biskoppen, som det ellers var normalt i middelalderens Danmark, men derimod benediktinerne i Skovkloster, der i praksis havde overtaget kongens rettigheder siden 1100-tallet (Helms 1935). Og som byherre var abbeden i Skovkloster tilsyneladende ikke umiddelbart tilbende at lade andre klosterordener få adgang til byen. Dette fik franciskanerne eller gråbrødrene at mærke omkring 1240, da grevinde Ingerd af Regenstein skænkede dem en grund i Næstved med henblik på oprettelsen af et kloster, men ifølge Franciskanerordenens egen krønikeskriver fra starten af 1500-tal-

let, Peder Olufsen, der generelt fremstår historisk troværdig, gjorde benediktinerne i Skovkloster så store indsigelser herimod, at det først lykkedes franciskanerne at gøre brug af deres tilskænkede ejendom i 1270 (SM II, 294-296; DD/DRB 2. rk. II nr. 153). Det kunne derfor være fristende at forestille sig et tilsvarende forløb for prædikebrødrene, således at huset, som de ifølge Pontoppidan fik i Næstved omkring 1242, først kunne realiseres til en reel klosterstiftelse en gang i perioden mellem 1261 og 1277 (Daugaard 1830, 208-209; Nielsen 1924, 54-55; Helms 1935, 101). Ganske vist er der ingen kilder, der eksplicit omtaler en sådan dominikansk-benediktinsk strid, men den indikeres dog ganske kraftigt i den første sikre omtale af prædikebrødrenes tilstedeværelse i Næstved fra 1277. Denne beretter nemlig, at

Rekonstrueret bykort over Næstved ved middelalderens slutning. Den lyse farve markerer det bebyggede købstadsområde. Skovkloster lå halvanden kilometer nord for selve byen. © Forfatteren (Jakobsen 2008a bilag 12).

Udsnit af kort over Næstved og omegn i Resens Atlas fra tiden omkring 1677. Halvanden kilometer nord for byen lå Skovkloster, det senere Herlufsholm (øverst t.v. på kortet), der reelt fungerede som byherre for Næstved og længe forhindrede franciskanerne i at etablere sig i byen - muligvis skete det samme for prædikebrødrene. Dominikanerklosteret lå i byens sydøstlige udkant (nr. 7). ©Det Kongelige Bibliotek.

magister Rane, der var kannik ved domkaptlet i Roskilde, skænkede Skovkloster noget gods i Mogenstrup Sogn, »..for at prædikebrødrene i Næstved uforstyrret kan beholde den grund, på hvilken de bor.« (DOPD 1277). Kannikkens gave havde således til formål at formilde benediktinerne i Skovkloster tilstrækkeligt til, at de ville lade prædikebrødrene beholde og benytte den grund, hvorpå brødrene da angiveligt allerede residerede i Næstved.

Palle Birk Hansen har overbevisende argumenteret for, at tidspunktet for den dominikanske indmarch i Næstved kan sættes til 1266 (Hansen 1996, 121-122). Den paveligt udsendte kardinallegat Guido, der da var i Danmark for at forlige striden mellem kong Erik V Glipping og ærkebiskop Jakob Erlandsen, stadfæstede dette år oprettelsen af et 'priorat' ved en endnu ikke opført kirke i Næstved, indviet til Vor Frue, „... hvor brødrene kan forrette gudstjeneste“. (DOPD 1266). Desværre er stadfæstelsesbrevet kun kendt fra en registrant fra 1528, så de nærmere omstændigheder kendes ikke, men betegnelsen 'priorat' tyder sammen med tidspunktet på Dominikanerordenen; af de klosterlige ledere i Næstved havde kun den dominikanske titel af prior, mens franciskanerne var ledet af en gardian og benediktinerne af en abbed. Det vides ikke hvem dominikanerklosteret i Næstved var indviet til, men både klosterets konvent- og priorsegl viser knælende prædikebrødre foran Jomfru Maria, hvilket kraftigt peger på hende som klosterets værnehelgen (DGS nr. 464-465).

Ingen andre kirker i middelalderens Næstved vides indviet til Vor Frue, og som jeg har tidligere har påpeget, så fremstår Jomfru Maria som den foretrukne værnehelgen for dominikanerklostrene, når de ankom til byer, hvor hun ikke var 'optaget' i forvejen af andre kirker (Jakobsen 2008b, 243-244). Med den franciskansk-benediktinske klosterstrid in mente lugter hele epi-

soden således af, at kardinallegaten har været en tur forbi Næstved og banket benediktinerne på plads, så en dominikansk konventoprettelse i byen nu kunne gennemføres. Dominikanerordenens danske ledelse var på dette tidspunkt nært knyttet til kongepartiet (i modsætning til partiet omkring ærkebiskoppen), hvorfor Guido med sin pavelige begunstiging i Næstved kan have håbet at bevæge prædikebrødrene til at påvirke kongen henimod et forlig. I så fald gjorde de hans forhåbninger til skamme, da pavelegaten allerede året efter måtte ekskommunikere hele den danske dominikanerledelse for dens obsternasige opførsel i sagen (DOPD 1267 10/9).

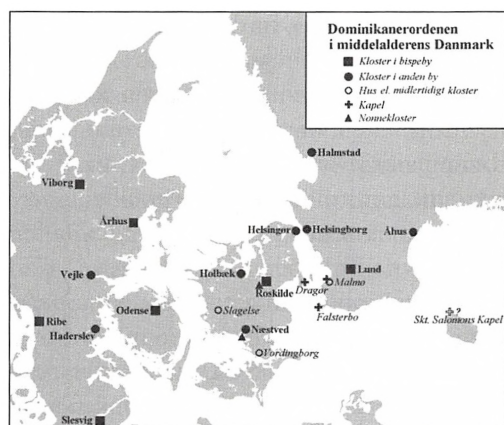
En forbindelse imellem dominikanerklostrene i Vordingborg og Næstved?

Vi står således med et dominikansk klostresamfund i Vordingborg i årene 1253-1261, der derpå forsvinder ud i historiens tågedis og efterfølges af et nyt konvent 30 km nordpå i Næstved, måske til stede i 1266 og senest i 1277. Jarl Gallén var den første til at foreslå en forbindelse imellem de to nærliggende dominikanske klosterstiftelser på Sydsjælland, således at konventet i Vordingborg engang i perioden 1261-1277 blev overført til Næstved. Uden eksplicit at angive nogen årsag til flytningen, antydede han, at det ligesom for franciskanerne hang sammen med den benediktinske modvilje mod at lade tiggerordenerne komme ind i Næstved (Gallén 1946, 28 og 66). Dermed kunne man i teorien også godskrive Pontoppidans oplysning om, at prædikebrødrene omkring 1242 fik et hus i Næstved, men at munkene i Skovkloster modsatte sig en dominikansk klosterstiftelse så kraftigt, at ordenen i stedet valgte at oprette et slags 'ventekloster' i det nærliggende Vordingborg, hvorfra man kunne udsende sine prædikende og tiggende 'terminsbrødre' til den større og

økonomisk attraktive naboby. Først da kardinallegat Guido i 1266 knækkede benediktinerens udelukkelse af tiggerordenene, kunne prædikebrødrene flytte den midlertidige residens fra Vordingborg til den oprindeligt planlagte i Næstved. En sådan hypotese finder støtte i, at et næsten tilsvarende forløb faktisk kendes fra udlandet. I Flandern forsøgte Dominikanerordenen i starten af 1230'erne at oprette et konvent i den store kloster- og handelsstad Saint-Omer, hvilket byens benediktinske byherrer modsatte sig så kraftigt, at projektet måtte skrinlægges. I stedet valgte man at anlægge et lille dominikanerkonvent i den nærliggende by Sint-Winoksbergen, hvorfra terminerende prædikebrødre kunne betjene indbyggerne i den store naboby, indtil det så sent som i 1324 lykkedes ordenen at komme permanent inden for bymuren i Saint-Omer. I det flamske tilfælde betød dette dog ikke enden på 'venteklosteret' i Sint-Winoksbergen, der fortsatte med at eksistere (Simons 1987, 96-97).

Mens jeg deler Galléns formodning om, at nedlæggelsen af dominikanerkonventet i Vordingborg hænger nøje sammen med

opkomsten af et nyt umiddelbart efter i Næstved, så tøver jeg nu alligevel med blot at opfatte huset i Vordingborg som en dominikansk ventesal for klosterprojektet i Næstved. Som allerede sagt finder jeg det ud fra Dominikanerordenens klosteranlæggelses-kronologi i øvrigt yderst påfaldende, hvis Næstved skulle have udgjort et mål for brødrene allerede i tiden omkring 1242, mens det passer langt bedre ind i det generelle mønster i 1260'erne. Jeg vil i stedet plædere for, at konventoprettelsen i Vordingborg fra begyndelsen var orienteret på lige præcis dét sted, hvor den lå. I Vordingborg lå som bekendt en af de vigtigste kongeborge på 1200-tallets Sjælland, ja faktisk var Vordingborg kongens residens, idet der da stort set ingen by fandtes. Og i kongerne Valdemar I og Valdemar II's tid havde havnen ved Vordingborg været udgangspunkt for de stort anlagte korstogstogter imod vendere og estere. Lige præcis promovningen af korstog var, som indledningsvist antydnet, et område, som Dominikanerordenen havde specialiseret sig i; både hvad angår korstogsprædiken, frikøb af korstogsløfter, skriftemål og mission blandt hedningene. I 1230 fik ordenen paveligt monopol på at prædike Tyske Ordens korstog imod hedningene langs Østersøen, hvilket også de nordiske prædikebrødre gentagne gange fik besked på at gøre i de følgende 30 år (DOPD 1230 13/9; DOPD 1232 5/2). Selvom der ikke findes nogen tilsvarende belæg for, at nordiske prædikebrødre tillige har prædikeret de samtidige korstog ledet af den danske og svenske kongemagt imod hedningene i Estland og Finland, så er det svært at forestille sig, at de nordiske konger ikke har gjort brug af den tilstedeværende dominikanske ekspertise hertil (Jakobsen 2008a, 70-75). Både for kong Christoffer I og for Dominikanerordenen selv kan den kongelige danske korsfarerstad på den baggrund have forekommet et

Kort over Dominikanerordenens klostre i middelalderens Danmark. Sammen med klostrene i Norge og Sverige, samt i hertugdømmerne Finland og Estland, udgjorde de nordiske konventer den dominikanske ordensprovins Dacia. © Forfatteren.

oplagt sted for prædikebrødrene at slå sig ned. Således synes adskillige dominikanerklostre syd for Østersøen anlagt i forbindelse med korstogene (Altaner 1924, 177-179), ligesom de første omtaler af prædikebrødre i Visby på Gotland i 1230'erne netop handler om, at de skal hverve tropper og penge for den gode sag (Jakobsen 2014b). Hvis involveringen i korstogene vitterligt har været ordenens primære bevæggrund til at oprette et kloster i Vordingborg, kan brødrene imidlertid snart have indset, at det var en fejl. Efter Valdemar II's død i 1241 var korstogstrafikken i Vordingborg havn stilnet betydeligt af. Aktiviteterne blussede lidt op igen i midten af 1250'erne, hvor Christoffer I i 1256 lod udskibe en dansk flåde som del af et fælles dansk-svensk-finsk korstog imod russerne i Novgorod, som imidlertid udløste endnu et nederlag, der tilsyneladende dæmpede den danske entusiasme en del. Selvom paven i de efterfølgende år gjorde hvad han kunne for at fremme en fortsat dansk-svensk korstogsalliance i Østersøen, så sendte kong Erik V Glipping ingen dansk militær støtte til den næste store træfning imod russerne i 1268-69 (Jensen 2005, 197). De danske korstog i Østersøen var herefter på det nærmeste gået i stå, uden nogen umiddelbar udsigt til en fornyelse af kampagnerne. Og uden korsfarere havde de få byhuse omkring borgen ikke meget økonomisk potentiale for en tiggerorden. Samtidig begyndte det hidtil så nære forhold til den danske kongemagt under Christoffer I og Erik V i dennes unge år at kølnes kraftigt fra omkring 1270, hvor Dominikanerordenen kom i bitter strid med kongehuset angående de to prinsesser, Agnes og Jutta, og disses brud med det ny-stiftede dominikanske nonnekloster i Roskilde (Gallén 1946, 91-99). Uden korsfarere eller kongelig gunst var der således ikke længere meget for prædikebrødrene at gøre i Vordingborg. Da nye muligheder

samtidig syntes at åbne sig i den nærliggende handelsstad Næstved, hvor franciskanerne slap endeligt ind i 1270, er det derfor oplagt at forestille sig en rask beslutning hos kollegaerne i Dominikanerordenen om også at flytte deres sydsjællandske base hertil.

Præcis hvornår, hvordan og hvorfor dominikanerklosteret lukkede i Vordingborg og et nyt åbnede i Næstved, må fortsat forblive spekulationer. Men forhåbentlig nu på et lidt mere oplyst niveau.

Kilder og litteratur

- Altaner, Berthold (1924): Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts, Habelschwerdt.
- Daugaard, J.B. (1830): Om de Danske Klostre i Middelalderen, København.
- DD/DRB = Diplomatarium Danicum og Danmarks Riges Breve, udg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1938 ff.
- DGS = Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, udg. H. Petersen, København 1896.
- DK:PA = Danmarks Kirker: Præstø Amt, udg. C.A. Jensen & V. Hermansen, København 1933-35.
- DOPD = Diplomatarium OP Dacie, udg. J.G.G. Jakobsen, Centre for Dominican Studies of Dacia 2005 ff.: www.jggj.dk/DOPD.htm (her med henvisning til alle tidligere udgivelser).
- Gallén, Jarl (1946): La Province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs 1 - Histoire générale jusqu'au Grand Schisme, Helsingfors & Rom.
- Hansen, Palle Birk (1996): 'Næstved Gråbrødre kloster og Sortebrødre kloster', i hikuin 23, 117-134.
- Helms, Hans Jørgen (1935): 'Skovklosters Forhold til Næstved i Middelalderen', i Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt 24, 75-120.
- Hertzprung, Ivar (1904-05): 'De danske

klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202-1319', i *Historisk Tidsskrift* 7. rk. V, 299-364.

- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2008a): *Prædikebrødrenes samfundsrolle i middelalderens Danmark*, ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet: <http://www.jggj.dk/phd-afhandling.pdf>.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2008b): 'Dominikanske klosterhelgener i Norden - nordiske helgennavn hos dominikanerne', i *Nordiske navn - Navn i Norden. Tradition och förnyelse*, udg. G. Kvaran & al., Uppsala, 235-248.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2010): 'Hvornår oprettedes dominikanerklosteret i Haderslev? - En genopdaget indskrift bekræfter en formodning om tidspunktet for prædikebrødrenes ankomst', i *Kirkehistoriske Samlinger* 2010, 197-204.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2014a): 'Who ordered the Dominicans? - Initiators behind Dominican convent foundations in Northern Europe, c. 1216-1350', i *Monastic Culture - The long thirteenth century. Essays in honour of Brian Patrick McGuire*, udg. L. Bisgaard & al., Odense, 240-267.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2014b): 'On the Baltic Crusade and the first Friars Preachers in Visby', Centre for Dominican Studies of Dacia: <http://www.jggj.dk/VisbyOP1230.pdf>.
- Jensen, Kurt Villads (2005): *Politikens bog om korstogene*, København.
- Kala, Tiina (2013): *Jutlustajad ja hingede päästjad - Dominiiklaste ordu ja Tallinna püha Katariina konvent*, Tallinn.
- Lorenzen, Vilhelm (1920): *De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie*, 'De danske Klostre Bygningshistorie' 3, København.
- Nielsen, Rasmus (1924): 'Sortebrødre-klosteret i Næstved', i *Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt* 13, 54-59.
- Simons, Walter (1987): *Stad en apostolaat - De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)*, Brussel.
- SM = *Scriptores Minores Historicæ Danicæ Medii Ævi*, udg. M.C. Gertz, København 1917-22.
- Walther-Wittenheim, Gertrud von (1938): *Die Dominikaner in Livland - Die natio Livoniae*, Rom.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Født i 1968 i Tåstrup.

Cand. scient. fra Roskilde Universitetscenter i 2004, ph.d. i middelalderhistorie fra Syddansk Universitet i 2008. Siden 2013 ansat som lektor på Nordisk Forskningsinstitut ved Københavns Universitet. Har siden 2001 forsket i dansk klosterhistorie fra middelalderen med særlig fokus på Dominikanerordenen. Aktuelt tilknyttet 6. udgaven af *Trap: Danmark* som forfatter til artikler om klostre. Yderligere præsentation af forskningsområder og udgivelser kan ses på www.jggj.dk.

Keld Bak

Skitse af en fodboldlandsholdspillers liv

Af Mogens Bak-Hansen

Fodbold er en væsentlig del af Næstveds og nærmeste omegns identitet. Selv har jeg som barn flere gange besøgt Næstved stadion, og selv om jeg nu er midaldrende, så er jeg lige så meget Næstved fan som da. Jeg oplevede første del af halvfjerdserne, hvor Næstved Boldklub havde en af sine bedste perioder og havde en lang række meget dygtige fodboldspillere. Én af dem var Keld Bak, der også gjorde karriere på landsholdet, og ikke mindst spillede ved De Olympiske Lege i 1972. Dette er en version af Keld Baks fodboldliv, men også et forsøg på at skabe et billede af en anden tid inden for sportens verden end det vi ser i dag med astronomiske pengebeløb til fodboldstjerner og korruption i det internationale fodboldforbund. Dette er også historien om Foreningsdanmark, de mange frivillige, der gjorde livet i de små klubber rundt i landet muligt, og som var en stor del af basen for de til tider forbløffende gode fodboldhold, der var på klub- og nationalt plan på trods af, at det var amatørhold. Betalt fodbold i Danmark indføres først i 1978.

Keld Bak blev født i 1944 på Hammer Alderdomshjem, hvor faderen var bestyrer. Keld var den yngste af 7 børn, og han knyttede sig mest til sin 2 år ældre bror, Poul Erik. Da Keld var 3 år gammel flyttede forældrene til Hemmestrup nord for Tappernøje, hvor faderen drev et landbrug på 11-12 tønder land. Senere flyttede familien til Kalvehave, hvor faderen havde et pølserøgeri og et brødudsalg fra bageren i Mem. Der var noget rastløst over faderen, men Keld begyndte at spille fodbold i Kalvehave IF, hvor han startede som målmand, men han ville hellere ud at spille på banen. I 1955 flyttede familien til Bårse Birkemose, hvor faderen havde et parcelsted, hvor Keld lærte at muge ud og pløje. I 1960 blev faderen kørt ned og dræbt uden for sin ejendom. Moderen flyttede i hus og begyndte at arbejde som ko-

gekone i en sen alder. Keld var begyndt at spille for Bårse. I en alder af 15 år begyndte han at spille på 1. holdet. Allerede her viste han sit mål-talent og scorede bl.a. 12 mål i en sejr på 15-0 over Jungshoved. I 50'erne og 60'erne var mulighederne ifølge Keld Bak at spille fodbold om sommeren, at dyrke gymnastik om vinteren eller at lave ballade. Derfor var fodbold kæmpestort dengang. Da Lendemarke havde et hold i 3. division, så arrangerede Ingvars Turistfart busture ud til Lendemarke, og busserne var fyldte. Lendemarke havde nemt 2.000 tilskuere til deres hjemmekampe. I dag ville alle tilskuerne til en tilsvarende kamp formentlig kunne være i 1 eller 2 busser ...

Keld kom tidligt i lære i Skafterup Brugs, hvor han boede nede. Lønningen bestod ud over logi, af kost og 128 kr. om måneden. Han følte sig noget alene i den lille landsby - ung og fra starten uden venner. Men han begyndte at spille for nærtliggende Tornemark. De spillede i serie 3 og rykkede op i serie 2. I serie 2 mødte Tornemark også Næstved ikke mindre end 4 gange, og slog dem hver gang. Der begyndte at komme avisreferater om en ung mand med stort talent for at score mål. Men hele holdet var en stor succés, og i en sæson scorede de over 100 mål, hvoraf Keld Bak scorede de 37 mål. Det var et rigtigt talentfuldt hold. Ifølge den daværende målmand, Otto Poulsen, var Keld Bak næsten for flink, selv om han fik en del skrub i spillet. Han rejste sig blot op og spillede videre. Træneren, Lange Børge fra Appenæs tog til hver træning på sin knallert de 18 km hver vej, og kom i et helt år 1 time før om torsdagen for at træne målmanden særskilt for at gøre ham bedre. Ifølge Otto Poulsen kunne Keld Bak være blevet i Tornemark, hvis ikke oprykningen var kikset med en 2. plads i rækken. Keld Bak selv tror dog ikke, at han var blevet, for han havde været garder i 16 måneder og boede

ikke i området mere, men havde blot spillet de kampe for Tornemark, som vagttjenesten tillod.

Næstved Boldklub

Keld Bak blev imidlertid „fisket“ af Næstved Boldklub, hvor han fik job i Nordisk Ventilator 1. oktober 1964 og desuden tilbudt en lejlighed. Med Keld Bak til Næstved fulgte træneren Lange Børge. En række andre spillere fik også arbejde på Nordisk Ventilator, der havde personsammenfald med bestyrelsen i fodboldklubben. 12. august 1964 blev siddetribunen i Næstved indviet. Den kostede 190.000 kr. og 8.000 frivillige arbejdstimer til opførelse af den. Keld Bak skulle nu træne 3 x om ugen. Senere blev det 4 x om ugen inklusive let lørdagstræning i Næstved.

Allerede i Keld Baks første kamp for Næstved, en træningskamp i Nykøbing Falster mod B 1901, scorede Keld Bak 3 mål, og Næstved vandt 5-3.

I forbindelse med et venskabsstævne med venskabsbyer i Finland var flere sportsgrene repræsenteret og på håndboldholdet var der en pige, som Keld Bak havde et godt øje til. Han bar hendes kuffert, de kom til at sidde sammen og falde i snak. Senere mødtes de i byen, og der kom biografture. Pigen hed Jytte. Hun spillede på Næstveds divisionshold i kvindehåndbold, og lige siden har disse 2 sportsglade mennesker dannet par.

Selv om Keld Bak kom udefra følte han sig ikke på noget tidspunkt udenfor. Sammen med ham kom Bent Olsen fra Hammer og 4 ynglinge blev rykket op på 1. holdet, så der var mange nye.

Keld Baks officielle debut for Næstved trak ud. 5 gange var han til prøvetræning inden kampstart, og 5 gange holdt en ledbåndsskade ham ude af holdet. Keld Bak debuterede officielt 9. maj 1965 for Næstved i deres 6. kamp - hjemmekampen mod Holbæk, der endte 1-1. I alt deltog han i 15

Keld og Jytte Bak

kampe og scorede 11 mål i 2. division (næstbedste række), hvor Næstved det år blev nr. 5, mens Erik Dyreborg scorede 14 mål i 21 kampe. På det tidspunkt var Erik Dyreborg den etablerede topscorer i Næstved, og man kunne regne med at han scorede mange mål hvert år. Det nye var nu, at der var 2 topangribere i Næstved - en etableret og den nytilkomne Keld Bak. Allerede 25. september 1965 fik Keld Bak debut på B landsholdet, der i Horsens spillede mod Norge. Han var med fra starten af en mindeværdig 2. halvleg, hvor Danmark vendte 0-2 ved pausen til en sejr på 7-3, hvor Keld Bak scorede målet til 6-3.

Næstved var fra midttresserne en fast bestanddel af 2. division. De havde hvert år mere end 3.000 tilskuere i gennemsnit til en hjemmekamp.

I 1966, sin 2. sæson på topniveau, blev Keld Bak i en alder af 22 år topscorer i 2. division med 20 mål i 22 kampe i en sæ-

son, hvor Næstved blev nr. 7 i rækken. Erik Dyreborg scorede 9 mål og færre end i noget tidligere år.

I efteråret 1966 fik Næstved som den første klub under Sjællands Boldspils Union et lysanlæg. Det blev købt for 30.000 kr. og var det gamle lysanlæg fra Københavns Idrætspark. Lysstyrken var 110 lux og Næstved spillede aftenkampe. Det lysanlæg som ved en pokalkamp i 2015 - man fristes til at sige årets kamp - mod FC Midtjylland ikke var godt nok til tv transmission ydede 550 lux. Kampen blev så i stedet flyttet til Slagelse, hvor de havde et større lysanlæg ... TV rettighejderne og hensynet til fremtidige transmissioner vandt over hensynet til lokalpublikum ...

17. september 1966 fik Keld Bak debut på U 21 landsholdet, der i Holbæk spillede mod Finland. Han scorede de første 2 mål i 4-0 sejren. 5. november 1966 dannede Næstved stadion rammen om Danmarks sidste B-landskamp, hvor Næstveds Keld Bak var med hos de rød-hvide, som tabte 1-2 til Sverige. Efter den sidste turneringskamp debuterede Keld Bak på det danske A-landshold den 30. november på udebane mod Holland, hvor Danmark tabte 0-2 på 2 mål i slutminutterne. På det hollandske hold var det 19 årige stortalent Johan Cruyff.

I 1967 var Erik Dyreborg tilbage bedre end nogensinde og scorede 21 mål i 21 kampe, mens Keld Bak scorede 11 mål i 16 kampe, men også 5 mål i 4 pokalkampe. Det skyldtes en skade hos Keld Bak, at Erik Dyreborg fik chancen før ham på landsholdet dette år. De kom dog begge med i venskabslandskampen mod Island den 23. august i København. Her fik Keld Bak dog kun 5 minutter. Danmark storspillede i 1967 med bl.a. Finn Laudrup og Tom Søndergaard på holdet og sluttede som nr. 15 i Europa på ranglisten inklusive professionelle landshold i vest og statsamatører i

øst, hvilket var en kolossal præstation. Mod Island vandt Danmark med utrolige 14-2, og Erik Dyreborg scorede 2 af målene. Alligevel var der ikke rigtig tilfredshed med forwarden Erik Dyreborg. Utilfredsheden forstummede dog aldeles, da Danmark tog til Norge og vandt 5-0 på 5 mål af Erik Dyreborg - en international scoringsrekord i mange, mange år. I alt scorede Erik Dyreborg i 1967 8 landskampsmål i 6 kampe og blev solgt som professionel til Boston Beacons og kom senere til svenske Avesta. Erik Dyreborg ville gerne have haft Keld Bak med til U.S.A og sørgede sågar for en kontakt og en lejlighed til Keld Bak. Pengene var store, men fodbold var også en ny sport i U.S.A, og der var en usikkerhed forbundet hermed. Senere i karrieren fik Keld Bak et tilbud om at spille halvprofessionelt i Trelleborg og at spille som professionel i hollandsk fodbold, men alle 3 gange endte det med, at Keld Bak valgte at blive i Danmark. Han indrømmer selv, at han var en tryghedsnarkoman, og hvorfor skulle han lave om på noget, som han var glad for?

Keld Bak betegner selv tiden som angriber sammen med Erik Dyreborg som den bedste tid i sin karriere. De havde en indbyrdes forståelse på et meget højt niveau om, hvor den anden ville bevæge sig hen, før han gjorde det. Keld Bak var høj og lang, mens Erik Dyreborg var lille og væver og meget hurtig på de første meter, hvilket var fantastisk inde omkring straffesparksfeltet. Keld Bak selv var meget hurtig og kunne over længere distancer løbe fra de fleste forsvarsfodboldspillere, og når de spillede sammen elskede de at spille småspil inde i straffesparksfeltet. Mange undrede sig over det, men de scorede mange mål i dette samarbejde, fordi de begge var rigtig gode boldspillere. De havde som børn begge spillet gadefodbold og havde der opøvet en rigtig fin teknik. Også uden for banen fik de et fint venskab,

som varede ind til Erik Dyreborg døde for et par år siden.

Men Keld Bak fortsatte med at score mål. I 1968 scorede han 16 mål i 21 kampe, heraf 4 på straffespark, og var med i landskampen mod Finland udebane, hvor Danmark vandt 3-1. 12. manden indførtes i dansk fodbold, så klubberne i hver kamp havde mulighed for at foretage en udskiftning med en på forhånd fastsat 12. mand.

I 1969 scorede Keld Bak 11 mål i 21 kampe, og Næstved nåede for 2. gang på få år kvartfinalen i DBU's Landspokalturnering. Faxe Bryggerierne bliver Næstveds første egentlige sponsor og kommer på spilletrøjerne. Klubben får derigennem bl.a. styrket sine muligheder for at komme på træningsophold, og der falder nogle sponsorgaver af til spillerne. Ib Skotnborg, tidligere målmand for Næstved, blev ny formand for DBU's udtagelseskomité, der stod for landsholdsudtagelsen. I maj 1969 fik eksprofessionelle adgang til fodboldlandsholdet, der hidtil udelukkende havde bestået af rene amatører.

I 1970 scorede Keld Bak 11 mål i 22 kampe i en sæson, hvor Næstved sluttede på en 5. plads langt fra såvel op- som nedrykning. Men dette år blev Keld Bak vidne til en af de mærkeligste episoder i sin karriere for Næstved på førsteholdet. En ny angriber, Troels Rasmussen, der var kommet fra Menstrup, scorede i sine første 7 kampe 6 mål heraf 2 mål på straffespark. Keld Bak scorede i samme periode på holdet slet ikke. Alligevel blev Troels Rasmussen sat af holdet og kom ikke tilbage på førsteholdet. Keld Bak fortæller, at Troels Rasmussen var en uortodoks spiller, ikke den bedste tekniker og måske ikke den bedste holdspiller, og målene kunne se noget heldige ud, men han var meget målfarlig. Til den dag i dag forstår Keld Bak ikke rigtig, hvorfor Troels Rasmussen blev sat af holdet. Troels Rasmussen spillede en tid på 2. holdet, men forlod så klubben.

I sæsonen 1971 rykkede Næstved op i 1. division efter en gyserafslutning, hvor man først slog konkurrenten Fuglebakken 4-2 hjemme og bagefter klarer 1-1 mod Horsens, hvilket var lige akkurat nok. I alt var der i gennemsnit for alle hjemme- og udekampe over 4.000 tilskuere pr. kamp, når Næstved spillede. Der var fans, der tog til udekampene trods mærkelige spilletidspunkter og færger, der kunne betyde, at man kom hjem midt om natten. Det kulminerede med 11.122 tilskuere og tilskuerrekord i Horsens, hvor knap 2.000 Næstvedtilhængere - måske flere - så dramaet på nærmeste hold, mens omkring 1.000 fulgte slaget gennem højttalere i Næstved Tidendes gård, hvor den lokale avis havde direkte radiotransmission fra Horsens. I begge kampe scorede Benny Nielsen de afgørende mål, men i sæsonen som sådan scorede Keld Bak 17 mål i 22 kampe og Benny Nielsen 16 mål i 21 kampe. Ved hjemkomsten fra Horsens tog Næstved spillerne turen op gennem Ramsherred. Der var sort af mennesker, og efter sigende havde der ikke været så mange mennesker på gaden siden befrielsen. Keld Bak glemmer aldrig den hyldest. Man sluttede ved Rådhuset, hvor borgmesteren tog imod og ønskede tillykke. Bagefter var der fest på Vinhuset.

Samme år fik professionelle lov til at spille på det danske landshold for første gang. Ind til da skulle man som professionel først have sin amatørlicens igen, og det kunne tage meget lang tid. Første kamp med professionelle var udekampen mod Portugal. Med 7 udenlandsprofessionelle på holdet og et på papiret stærkt hold tabte Danmark 5-0. Årsagen var først og fremmest, at holdet ikke havde trænet sammen.

Forårssæsonen 1972, Næstveds første i 1. division, starter overraskende godt, da man ikke tabte i sine første 5 kampe og vandt de 2. Keld Bak blev i starten af maj ramt af en fibersprængning, og det svæk-

kede Næstveds angreb, hvor Benny Nielsen pludselig alene skulle løbe efter mange lange bolde i stedet for at dyrke shortpassing spillet med Keld Bak. I Næstveds 7. kamp var Keld Bak tilbage fra sin skade, men man så kun lidt til ham. Modstanderen var Vejle, der gik fra 3-2 10 minutter før tid, hvor Næstved angiveligt blev snydt for et straffespark, til at vinde kampen med 6-2. Her brillerede Vejles Jørgen Markussen med 4 mål og 2 assists. I slutningen af maj var Keld Bak tilbage i fin form og var medvirkende årsag til, at Næstved var helt i top i 1. division. Men så blev klubben ramt af et alvorligt uheld, da Benny Jacobsen - en meget talentfuld spiller - brækkede benet og var ude for resten af sæsonen. Benny Jacobsen havde som så mange andre spillere på dette tidspunkt ikke ben-skiner på, men han var så blot uheldig at bøde så voldsomt for det.

De Olympiske Lege

Danmark havde stolte traditioner ved De Olympiske lege i fodbold, hvor man gennem tiderne har vundet 2 guldmedaljer i 1896 og 1906, 3 sølv i 1908, i 1912 og 1960, og 1 bronze i 1948, men ikke havde kvalificeret sig siden 1960. Ifølge Steen Ankerdal deltog man i 1968 dog ikke i kvalifikationen til De Olympiske Lege overhovedet med den begrundelse, at De Olympiske Lege blev afviklet i 2000 meters højde i Mexico. Ifølge DBU's hjemmeside var begrundelsen at forberedelserne for et nyt landshold, da A landsholdspillere ikke måtte deltage, greb for meget ind i Danmarksturneringen ... Disse Olympiske Lege gav store problemer for mange europæiske idrætsudøvere, men alligevel er det sigende, at Danmark 18 år senere spillede noget af den mest spektakulære fodbold nogensinde netop i Mexico under verdensmesterskaberne ...

Det Olympiske landshold i 1960 havde ud fra sine forudsætninger spillet kontra-

fodbold, hvor man pressede modstanderen til at lave fejl, så huggede man bolden og lavede omstillinger med lynhurtige modangreb, og samme taktik lagde træner Rudi Strittich i 1972 for amatørlandsholdet, der skulle forsøge at kvalificere Danmark til De Olympiske Lege i München. Derfor var EM landsholdet i 1992 sådan set blot en udviklet fortsættelse af spillestilen med kontraangreb. Spillestilen var egnet, når man mødte på papiret stærkere modstandere, der gerne ville være spilstyrende og meget i boldbesiddelse.

I 1972 spillede Keld Bak med på A-landsholdet de første 70 minutter af hjemmekampen mod Finland, hvor Danmark vandt 3-0, og i udekampen mod Island, hvor Danmark vandt 5-2 scorede Keld Bak selv til 3-2, inden han bliver skiftet ud i 67. minut. Debutanten Allan Simonsen scorede 2 mål.

I selve kvalifikationen til De Olympiske Lege skulle Danmark møde Rumænien, og de var kæmpefavoritter på et tidspunkt, hvor danskerne efter 1967 ikke havde gjort meget væsen af sig, og hvor Rumænien i 1970 ved VM i Mexico havde gjort en meget fin figur og presset fodboldstormagterne Brasilien og England. Men i den første kamp på hjemmebane mod Rumænien lykkedes det danskerne noget heldigt at vinde 2-1 efter bl.a. et rumænsk selvmål i starten af kampen. Danmark havde efterfølgende tabt træningskampe til såvel Englands som Vesttysklands amatører og spillet efter det defensive 4-4-2 system med kun 2 angribere og en tætbeholdt midtbane. I kampene testede man angriberne Peter Johansson fra 2. divisionsklubben Slagelse og Henning Jensen, der kom fra Danmarksserieklubben Nørresundby og kun havde spillet få kampe på højere niveau, og de faldt ikke igennem, men viste stort talent så længe kræfterne rakte. Men danskernes spilsystem var så kedeligt i nogens smag, herunder Vejles landsholds-

spiller, Jørgen Markussens, at han meddelte, at han ikke igen ville spille for landsholdet, så længe man sværgede til så kedelig en taktik for både spillere og publikum ... Så der var fortsat ingen tvivl, om at rumænerne var kæmpe favoritter i den altafgørende kamp i Bukarest om kvalifikation til De Olympiske Lege. I Tip en 12'er i Næstved Tidende hed det: „Denne kamp må være en foræring til tipperne. Hvem tror på, at Danmark vil være i stand til at klare uafgjort eller vinde? Ingen. Et godt råd: Sikkert 1-tal“. Ifølge Henning Jensen var han den eneste i truppen, der tippede dansk sejr, mens nogen troede på uafgjort, der også var nok. Ifølge Keld Bak troede spillerne dog på deres chance, hvad eliteidrætsfolk i øvrigt næsten altid gør. Det var tæt på, at kampen aldrig var blevet vist på TV, idet en række firmaer måtte love at trække deres reklamer tilbage på Bukarest stadion, så at de danske tv-seere ikke blev udsat for reklamer. Ja, det var en anden tid ... Kampen startede med et gigantisk pres af rumænerne, men i slutningen af 1. halvleg bragte Per Røntved på et kontrastød Danmark foran på udebane, og i 2. halvlegs første del spillede danskerne fornem fodbold og udspillede rumænerne på kontrær og kom på 3-0 ved Henning Jensen og Peter Johansson. Kresten Nygaard lagde op til alle 3 mål, men blev betegnet som for langsom ... Danskerne havde endda chancer til flere mål, da Henning Jensen var alene igennem og Peter Johansson forkert fik annulleret et mål. Keld Bak fik det sidste kvarter af kampen, hvor rumænerne reducerede 2 gange, men uden at kunne true Danmarks kvalifikation, og de rumænske tilskuere klappede endog danskerne fra banen.

I yderligere en træningskamp inden De Olympiske Lege spillede det olympiske hold mod Manchester United og tabte 2-3. Keld Bak blev indskiftet i 2. halvleg. I denne kamp faldt midtbanen i øjnene med

Kresten Nygaard fra Fuglebakken i 2. division, Jack Hansen fra B 1913 fra 2. division og Hans Evald Hansen fra B 1901 fra den nederste del af 1. division. Det demonstrerede, at talenterne i dansk amatør-fodbold - modsat nu hvor pengene koncentrerer spillerne - var spredt ud på en lang række klubber, og ifølge Keld Bak selv var der derfor måske 20 klubber som en landstræner måtte holde øje med for at være dækket ind omkring muligt landsholdsmateriale, og konkurrencen var hård om hver enkel plads på amatørlandsholdet. Ifølge Keld Bak var afstanden mellem 1. og 2. division i disse år heller ikke ret stor. Næstved prøvede som 2. divisionshold at banke 1. divisionshold som Horsens og AGF med henholdsvis 4-0 og 5-1, så der var ikke rigtig noget, der var givet på forhånd.

I Danmarks næste træningskamp mod Mexico blev Keld Bak skiftet ind i pausen. Danmark vandt 3-0 på 3 mål af Kresten Nygaard henholdsvis direkte på frispark, på straffespark og spillet fri af Keld Bak. Keld Bak spillede også Allan Simonsen helt fri, men denne ramte stolpen.

At det Olympiske Landshold måske var blevet stærkt undervurderet viste kampen 1. juni 1972, hvor de slog et til lejligheden sammensat professionelt dansk landshold med 2-1!

Ikke alt var fodbold i optakten til De Olympiske Lege. Keld Bak deltog som korsanger på plade produceret af Flemming Antony. Slagsangen til olympiaden hed „Rød-hvide farver“, blev udgivet af pladeselskabet Telefunken. På den anden side kunne man høre den meget berømte tv kommentator Gunnar Nu Hansens referat fra Bukarest kampen. Sangen blev også præsenteret i „Sommerlørdag“ på tv. Pladen, der kom til at ligge nr. 1 på Dansktoppen, rummede alle spillernes autografer, og overskuddet fra salg af pladen gik til Dansk Boldspil Unions ungdomsarbejde.

De Olympiske Lege - tilskuernes forventninger

De Olympiske Lege var en stor begivenhed for de danske tv seere. Endnu var farve tv dyrt at anskaffe, men TV Branchen imødeså sin hidtil hårdeste periode, når salget af farvefjernsyn kulminerede op imod De Olympiske Leges start i august. Således var al frihed for personalet inddraget fra 15. august 1972.

De Olympiske Lege - sportsligt udbytte i fodboldturneringen

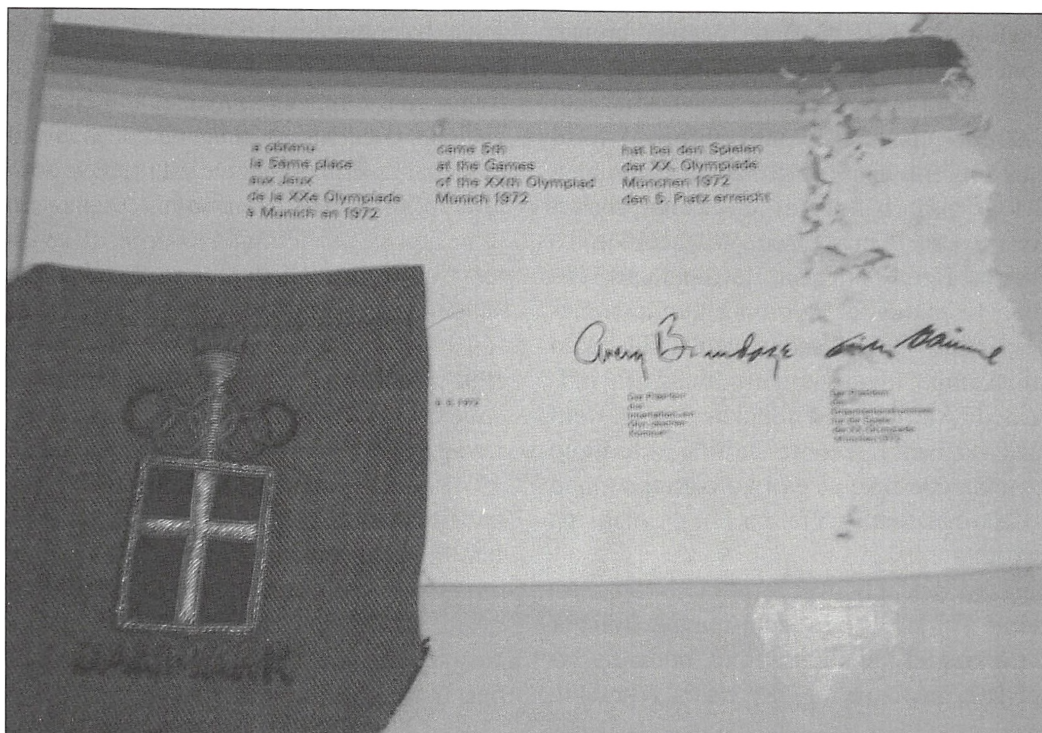
Inden OL blev 7 danske spillere professionelle, herunder stortalenterne Henning Jensen og Morten Olsen. Sidstnævnte kom via Vordingborg Idrætsforening og B 1901 i Nykøbing Falster til Cercle Brugge i Belgien, og derfor bevægede Keld Bak sig fra en plads i udkanten af landsholdstruppen ind på landsholdet. Spillerne havde i månederne inden De Olympiske Lege været igennem en række træningssamlinger, så formen var fremragende. Keld Bak var således på banen i den første kamp mod Brasilien, hvor man på ny frygtede det værste, men Danmark vandt 3-2 på 2 mål af Allan Simonsen og 1 mål af Per Røntved. Det afgørende mål i slutningen af kampen blev scoret af Allan Simonsen på Keld Baks oplæg. Keld Bak var en af de bedste på det danske hold, der levede på spredte angreb kampen igennem. Herefter fulgte en 4-0 sejr over Iran på 2 mål af Heino Hansen og 1 mål af Allan Simonsen og Kristen Nygaard og et 2-0 nederlag til et ifølge Keld Bak fysisk stærkt og kontant spillende ungarsk hold. Allan Simonsen, der i høj grad blev offer for det ungarske spil, idet han lå ned meget af tiden, har karakteriseret samme ungarske hold som brutalt, men også fordi den malaysiske dommer, Poh Wha, tillod dem at være det. I mellemrunden startede man med 1-1 mod Polen, på mål af Heino Hansen, hvor Keld Bak igen spillede godt. Kampen mod Polen viste måske dansker-

nes topniveau, for det var et meget stærkt fodboldhold og senere olympiske mestre man spillede lige op med. Polen havde en række af de spillere såsom Deyna og Lato - med, der 2 år senere vandt VM bronze ved VM i fodbold i Vesttyskland. Den uafgjorte kamp mod Polen blev fulgt op med en 3-1 sejr over Marokko på 2 mål af Keld Bak og 1 mål af Leif Printzlau, hvor det i høj grad var Keld Baks fighteregenskaber og nægten at give op, der gjorde forskellen i en ikke særlig god fodboldkamp, hvor kampens udvikling med megen dansk boldbesiddelse og højt pres passede dårligt til spillerne og spillestilen generelt. Endelig led Danmark et indiskutabelt og klart nederlag på 4-0 til Sovjetunionen, da der ikke var mere i de danske amatører, der havde spillet 6 kampe på 13 dage. Keld Bak deltog i samtlige 6 kampe ved OL, hvor Danmark sluttede på en flot delt 5. plads baseret på en defensiv taktik, indædt fight og kontraangreb efter 4 østeuropæiske lande med statsbetalte fodboldhold.

Terrorhandlingen i München

Kort før de olympiske lege havde der været en episode, hvor 2 unge britiske piger, der havde dyrket bekendtskab med et par arabiske mænd, var blevet lokket til at tage tasker for dem med i flyet. I en rejsegrammofon var der anbragt en bombe. Fordi personalet i lufthavnen placerede tasken i bagagerummet og ikke i kabinen reddede besætning og flypassagerer livet trods en udløst eksplosion.

Så heldigt gik det desværre ikke under De Olympiske Lege, hvor en ny terrorhandling udspandt sig. Denne gang i selve den olympiske by i München, hvor en række palæstinensiske terrorister havde sneget sig ind i Den Olympiske By og taget en række israelske sportsfolk som gidsler. Tragedien endte med gidslernes død efter et mislykket vesttysk befrielsesforsøg. 3 palæstinensiske partisaner overle-

Danmark nr. 5 ved OL. Formanden for Den Olympiske Komité Avery Brundage bekræfter placeringen. Avery Brundage er kendt for citatet: „Sport er vort århundredes religion“.

vede skudvekslingen med de vesttyske indsatsstyrker. Israel svarede hurtigt igen med et lynangreb mod palæstinensiske støttepunkter og flygtningelejre i Libanon og Syrien. Resterne af det israelske sports hold rejste hjem fra München, men langt hovedparten af idrætsudøverne, herunder de danske, fortsatte legene efter en mindehøjtidelighed for de dræbte og nogle timers pause i respekt for de døde.

De Olympiske Lege - på det menneskelige plan

De Olympiske Lege på det menneskelige plan står for Keld Bak som en hel fantastisk oplevelse. Han husker især det unikke fællesskab blandt sportsfolk fra hele verden og i alle sportsgrene. I kantinen ved aftenmaden mødtes man på kryds og tværs med folk du ikke kendte og kunne snakke om mange forskellige ting. For hans ved-

kommende oplevede han et endnu større sammenhold blandt atleterne efter terrorhandlingen, og for ham er det den vigtigste grund til, at De Olympiske Lege bør fortsætte.

Efter De Olympiske Lege i München 1972

Efter OL spillede Keld Bak med i hele landskampen mod Schweiz, hvor Danmark fik 1-1.

Hjemme på Næstveds 1. divisionshold var Keld Bak også i forrygende form efter De Olympiske Lege. Han scorede begge mål i 2-2 kampen på udebane mod B 1903, og han scorede 3 mål i 3-1 sejren over B 1901 på hjemmebanen, hvor hans mandsopdækker bagefter klagede sig over, at han kun var blevet narret 3 gange i kampen og så alligevel indkasserede 3 mål over for sin direkte modstander ...

I slutningen af 1972 vandt Næstved bronze i sin første sæson i 1. division.

Ved alle hjemmekampe var der fra godt 5.000 til op imod 10.000 tilskuere! Keld Bak scorede 12 mål i 20 kampe, men blev det år godt hjulpet af midtbanespilleren Svend Erik Christensen, der scorede 10 mål og Benny Nielsen, der ligeledes scorede 10 mål. Erik Dyreborg gjorde comeback efter 3 år i udlandet, men det blev kun til 3 kampe, hvorefter han som 32 årig indstillede karrieren på topplan. Ifølge Keld Bak var Erik Dyreborg slidt op af fodbold og magtede ikke at gå i konkurrence med målfarlige Benny Nielsen om en plads på holdet.

Keld Bak selv overvejede i vintermånederne 1972-73 sin fodboldfremtid. Han var 28 år, men følte sig også helt udmattet efter 1972 sæsonen, og da hans og Jyttes 1 ½

årige barn sagde: Far, ikke fodbold! Så blev han klar over, at han var nødt til at trappe ned for at være mere sammen med sin søn. Det forhindrede ikke en række comebacks de kommende år, men de kom altid på et senere tidspunkt af sæsonen, hvor han så havde kunnet slappe af i vinter- og forårmånederne og være mere sammen med familien der.

I 1973, 1974, 1976 og 1977 gjorde Keld Bak comeback for Næstved i løbet af sæsonen. I 1973 og 1974 klarede Næstved frisag for nedrykning, hvilket var målet. I 1976 rykkede man ned, men i 1977 rykkede man atter op i 1. division. I den mellemliggende sæson 1975 havde Næstved vundet bronze bl.a. båret oppe af midtbanespillerne Svend Erik Christensen og Ole Rasmussen, der begge kom på landsholdet.

Næstveds hold ved oprykningen til 1. division.

Bageste række: Arne Dyremose, Bent Olsen, Keld Bak, Benny Nielsen, Svend Erik Christensen, Flemming Tange og Lange Børge. Forreste række: Benny Jacobsen, Ole Rasmussen, Ole Andersen, Erik Jensen, Gert Clausen og Jørgen Clausen.

Keld Bak opnåede i alt at spille 198 kampe for Næstveds 1. hold og score 130 mål. I alt opnåede han 14 A-landskampe, hvor han scorede 3 mål, 2 B-landskampe, hvor han scorede 1 mål og 1 Ungdomslandskamp, hvor han scorede 2 mål. Han fik i sine kampe for Næstved aldrig en udvisning eller en advarsel. I det spænd på 13 år, hvor Keld Bak spillede for Næstveds 1. hold, var der i alt 2 Næstved udvisninger. I de næste 13 år med professionel fodbold var der 15 udvisninger! Keld Bak fortsatte med at spille sekunda fodbold og opnåede at blive danmarksmester i 1984 i Old Boys fodbold for Næstved. Så sent som i 1987 var han med det danske veteranlandshold med bl.a. Allan Simonsen oppe på Færøerne og spille 2 landskampe mod deres A landshold. Den ene vandt Færøerne 3-2, hvor Keld Bak scorede det ene danske mål og Allan Simonsen det andet danske mål, og den anden kamp vandt det danske veteranlandshold med 1-0. Keld Bak fortsatte med at spille fodbold ind til han var 62 år og knæene ikke kunne mere. I nogle år var han også med i bestyrelsesarbejde i Næstved Boldklub, men mistede efterhånden interessen for det, da det i meget grad kom til at handle om økonomi. I dag har Keld Bak skiftet fodbold og tennis, som han også har dyrket på et rimeligt højt niveau ud med golf, hvis vejret ikke er alt for dårligt.

Uden for sportens verden forblev Keld Bak på Nordisk Ventilator, der senere kom til at hedde Novenco. Han blev IT-medarbejder, var rigtig glad for sit arbejde og blev der indtil han gik på pension.

Sportsånden

Selv om Keld Bak fortsat er meget sportsinteressert, og denne sportsinteresse deles af hans kone og deres 3 børn, der især har gjort sig gældende i basketball, så finder han, at noget af sportsånden fra hans egen tid som aktiv er væk. Dengang klappede

man af modstanderholdet, og man fulgte alment med i de andre hold, hvor det nu stort set kun er vinderne og det dårligste hold, der bliver bemærket. Efter landskampe var der banket, hvor man hyggede sig med modstanderne, og det var også festligt at være sammen med B 1901'erne efter et lokalopgør. Der var en rigtig god stemning, selv om man under kampen havde givet sig fuldt ud for at vinde.

Fodbold i Næstved har også ændret karakter, fordi det dengang var reglen og ikke undtagelsen at fodboldspillerne på det bedste hold havde tilknytning til byen - og altså var en del af bybilledet og snakkede med tilskuerne, når de mødte dem.

Kilder:

- Ankerdal, Steen, Landsholdet. Fodboldlandsholdet gennem 100 år. Aschehoug, 2006.
- Bak, Keld og Jytte Bak (interviews 17. oktober 2015 og 15. november 2015)
- Hallgren, Jesper, Næstveds fodboldleksikon. 70 år med „de grønne“. Artikler - statistikker - anekdoter, Hallgren, 2009.
- Jensen, Henning, Mål, Bramsen og Hjort, 1974.
- Næstvedfan.dk: „Historien gør en til grøn forever ...“
- Næstved Tidende maj 1972.
- Poulsen, Otto (telefoninterview sidste del af oktober 2015)
- Simonsen, Allan, Mine gyldne mål, Allers Forlag, 1977.
- Sydavisen september 2009.
- www.dbu.dk/landshold

50 års jubilæumsgave på Novenco for Keld Bak. Vinge produceret af Novenco til ventilator fremstillet af Novenco til brug i Siemens vindmølle.

Mogens Bak-Hansen, Vordingborg

Født 1964. 1993-2000 Medlem af redaktion på historisk tidsskrift „1066“. 2004 Ph.d. i historie Københavns Universitet. 2014 Guide på Stevnfortet. 2015 Koordinator for midlertidig historisk udstilling om Vordingborg, Nyråd og Vintersbølle på Vordingborg Bymuseum, Allgade 63 og redaktør for årbog for Historisk Samfund for Præstø Amt.

Historisk Samfund for Præstø Amt 2015

Årsberetning,
referater og
anmeldelser

Årsberetning

Årsmødet med den ordinære generalforsamling var i år henlagt til Klostercaféen ved Gisselfeld. Ca. 40 medlemmer hørte et spændende foredrag af Greg Kobett om især de mange fiskedamme, der gennem tiderne har været omkring Gisselfeld, men også om haveanlægget i øvrigt.

Generalforsamlingen har sit eget afsnit i årbogen, så her skal kun knyttes enkelte bemærkninger.

Vi sagde på generalforsamlingen farvel til vores mangeårige kasserer Henning Nielsen, der havde annonceret, at han ønskede at stoppe i bestyrelsen. Vi siger også her en stor tak til Henning for mange års trofast arbejde med at holde styr på kontingenter, medlemmer og regnskab. Samtidig ønskede de to revisorer at stoppe - også en stor tak til dem.

Som nyt bestyrelsesmedlem blev Aase V. Schmidt valgt. Aase er ved konstitueringen efter generalforsamlingen valgt til ny kasserer - også velkommen til Aase.

I forbindelse med årsmødet blev også en ny redaktør foreslået - og vi har nu efterfølgende indledt et samarbejde med Mogens Bak-Hansen, der er historiker, og som nu er redaktør - velkommen til samarbejdet til Mogens.

Der var genvalg på de øvrige poster - og der skete heller ingen ændringer ved konstitueringen.

Foreningens aktiviteter er uændrede i forhold til tidligere år:

Udgivelse af årbogen i december måned og gennemførelse af diverse ture og ekskursioner i løbet af sommerhalvåret. Turene har også deres egne omtaler. Vi har kunnet glæde os over god tilslutning til de planlagte aktiviteter, som har kunnet gennemføres med rimelige deltagerantal. Jeg vil gerne her rette en tak til bestyrelses-

medlemmerne for det store arbejde de lægger i at arrangere og lede arrangementerne.

Efter to års forsøg lykkedes det i år at gennemføre turen til Hven. Det blev en meget interessant tur og med et meget fint deltagerantal.

Turen til Bornholm kunne også gennemføres med et pænt antal deltagere. Det har gjort, at vi igen i 2016 forsøger os med to flerdages ture - en til det sydlige og østlige Jylland og i næste års program er der også en tur til det nordlige Tyskland, med et spændende besøg i en af de landsbyer, der lå tæt på Jerntæppet, og som på mange måder blev præget af det.

Det er stadig en udfordring for bestyrelsen at finde nye og spændende besøgsmaal - både i vores eget område og i lidt fjernere egne. Samtidig må vi erkende, at det er vanskeligt at arrangere ture til en overkommelig pris. Omkostningerne stiger stadig - det har betydet, at den tur vi plejer at gennemføre som en 4-dages tur i 2016 bliver en tre dages tur, idet vi var bange for at prisen ellers ville blive for høj. Vi kan ikke konkurrere med de billige charterture!

Hvis I som medlemmer har gode forslag til mål for vores ture, så hører vi meget gerne.

Bestyrelsen har gennem flere år ønsket at kunne sende aktuel orientering til medlemmerne gennem e-mail. Det er en hurtig, nem og billig måde at informere på. Det kræver, at vi har medlemmernes e-mail adresser - og vi vil derfor endnu en gang opfordre til at I sender os e-mail adressen (hvis I gerne vil modtage nyhedsmail) send en mail til et bestyrelsesmedlem og anfør „e-mail adresse“ i emnefeltet.

Medlemssituationen er fortsat en udfordring - flere ældre medlemmer vælger at stoppe, og der kommer ikke så mange nye

til. I 2015 fik vi fremstillet en „hvervebrochure“ for at tiltrække nye medlemmer. Brochuren var vedlagt årbogen, og vi udloddede et par flasker god rødvin blandt dem, der skaffede et nyt medlem. Desværre har vi stadig rødvinen - idet ingen meldte sig til lodtrækningen - men tilbudet er der stadig, og vi har et lille oplag af brochuren, hvis du har en nabo eller en anden, der har historisk interesse. Folderen kan rekvireres hos formanden.

Bestyrelsen mødes fortsat ca. 4 gange om året, og møderne afholdes på skift hos bestyrelsesmedlemmerne - en god og hyggelig tradition.

Jeg vil gerne takke bestyrelsen for endnu et godt år med hyggelige og konstruktive møder.

Til slut et ønske om en god jul og et godt nytår til alle medlemmer og familier - på gensyn i 2016.

Jens Hallqvist

Forårstur: Bornholm maj 2015

Torsdag den 14. maj tog vi af sted med bus mod Ystad med stop for smurte boller. I Rønne hentede Bent fra det lokale busselskab os. Efter god middag på hotellet, Siemsens gård, gik vi alle en rundtur i byen, langs havnen og røgerierne.

Fredag den 15. maj gik turen til Natur Bornholm, som er et stort oplevelsescenter om øens geologi og med fortidsdyr i tableauer. En engageret guide fortalte om stedet og udstillingerne, og i den lille biograf blev øens 1.700 millioner års tilblivelses historie forklaret af selveste Bent Jørgensen. Solen skinnede og vor tur til Klintebakken var smuk med orkideer og gøgeurt i det bakkede landskab. Klintebakken er nu opgravet, og de 3 bjergarter: gnejs, Nexøsandsten og Balkasandsten kan ses. Det spænder geologisk over 1.2 milliarder år! Vi så forstenet sandbund, fossiler og „fandt“ millioner år gamle småstykker.

Fantastisk! Derefter frokost i Nexø gamle Røgeri, hvor diverse sild blev nydt med udsigt over vandet. Eftermiddagens program var Bornholms Kunstmuseum ved Helligdomsklipperne, hvor museet fra 1993 (udvidet i 2003) ligger smukt placeret. Igennem hele bygningen løber den hellegilde kilde, som før i tiden blev tillagt helbredende kraft. Vi så en særudstilling af Martin Bigums farverige, skarpe og særegne malerier og den faste udstilling.

Lørdag den 16. maj var dagen for Oluf Høst museet i Gudhjem. I Oluf Høsts hus hørte vi om hans ret tragiske liv med konens depressioner og hans søns død på Østfronten og så de vidunderlige malerier fra Bornholm. Så skulle der spises frokost igen og Gudhjems bedst beliggende restaurant serverede fiskebuffet til os. Der blev også tid til byens fristende butikker. Bagefter besøgte Østerlars rundkirke med 2 stokværk og fin udsigt. Efter middagen

på Siemensens gård havde Anette besluttet, at hele holdet skulle til quiz på hotellets første sal, hvor vi fik kaffe, kage og en lille een. Quizen blev vundet af Birthe C. og hun fik en æske chokolade for sejren.

Søndag den 17. maj var hjemrejsedag. Bent var på pletten med bussen og da vi

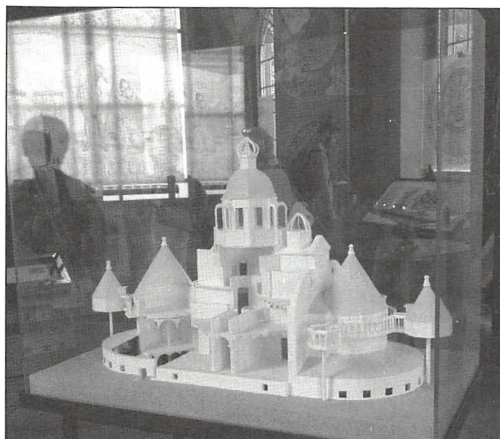
havde god tid, kørte hans os lidt mere rundt, så vi fik set rester af den gamle borg ved Almindingen. Ved middagstid var vi igen i Ystad, hvor Ørslev-bussen ventede og kørte os til de respektive opsamlingssteder. Alle 23 deltagere sagde farvel og syntes, at vi da havde haft en meget god tur.

Sommertur:

Hven lørdag den 29. august

Vejret var perfekt, da årets sommertur blev afviklet lørdag den 29. august. Målet var Hven og 57 havde tilmeldt sig turen. Om bord på færgen i Havnegade kunne vi nyde et dejligt morgenmåltid, mens vi nød sejladserne ud af Københavns kanal mod Hven. På Hven blev vi i bus transporteret til Tycho Brahes museum, Uranienborg, som var hans bolig og observatorium, indtil han udvidede med Stjerneborg, som ligger ved siden af. Med to dygtige svensktalende guider blev vi ved museet indført i historien om Tycho og hans verdenssyn - ligesom multimedieforestillingen var et spændende islæt. Herfra gik turen til spisestedet, „Spirit of Hven“, hvor der blev budt på en lunchbuffet. Efter denne frokost gik turen videre til „Gamla kyrkan“, hvor vi mødte et vordende brudepar med deres gæster.

Tycho Brahe Muséet. Model af Uranienborg.

Herefter gik turen atter mod havnen, hvorfra færgen atter skulle føre os tilbage til Havnegade. Alt i alt kunne deltagerne glæde sig over en vellykket sommertur til den lille smukke ø i Øresund.

Sankt Ibbs gamle kirke fra 1200 tallet Hven.

Høstmødet: Danmarks Borgcenter og Rosenfeldt

Lørdag den 24. september

Dorthe Wille-Jørgensen guidede os kyn- digt henover ruinterrænet og gennem Val- demareernes danmarkshistorie og fortalte om de sidste godt 100 års udgravninger og den nylige reetablering af voldgraven. Det var også fortællingen om Valdemarenes bygninger, deres kirke, Andreaskirken, og om hverdagen og om mødet med naboerne - venderne og senere hansestæderne, bran- denburgerne og svenskerne.

*Museumsinspektør og arkæolog
Dorthe Wille-Jørgensen forklarer.*

Efter rundvisningen spiste vi frokost på Café Borgen. Vagn B. Nielsen fortalte lidt om mordet på Vordingborgs ridefoged, Pe- der Hammer på Skovvængegaard i 1681. Dorthe Wille fortalte også lidt om Vor- dingborg Ryttergods. For at få fortsættel- sen af dette besøgte vi Rosenfeldt og den- nes avlsgård opført i 1776. Landsbyen Steenbjerg, der ellers lå der, blev flyttet til Remkolde. Godsejer Peter Tillisch gav en omvisning på godset. Han viste os også den nærliggende Valdemarsrende, der var blevet gravet som kanal og leverede vand fra moserne til Badstuesøen og voldgra- vene. Han fortalte om landbruget, fredede bygninger og det fredede Knudshoved Odde. Sluttelig fortalte han om hovedbyg- ningen, der var etableret i 1868 med mere end 120 ansatte. Nu er der 9 til 2200 ha.

Godsejer Peter Tillisch med besøgende foran Rosenfeldt.

Carsten Koch

Litteratur om Præstø amt 2014/2015

Amtets historie i almindelighed

Danmarks Herregårde

- Sjælland, Møn og Lolland-Falster

Af Niels Peter Stilling. Gyldendal, 2014. 456 sider, illustreret. (ISBN 978-87-02-13244-1).

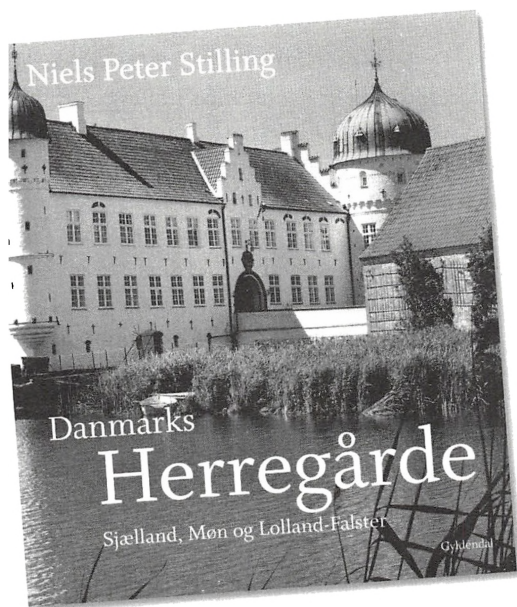
Forfatteren, der er historiker og tidligere museumsinspektør, har gennem en del år beskæftiget sig med og skrevet flere bøger om de danske herregårde. Her er så seneste skud på stammen. Det er første bind af et planlagt flerbindsværk. Opdelingen af herregårdene kan siges at være lidt speciel, idet de første fem kapitler følger stilhistorien fra Middelalderen op til nyere tid, som er fra midten af 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet. De sidste fire kapitler omhandler det vordingborgske ryttergods, det mønske krongods, det falsterske krongods og herregårdene på Lolland. Det betyder, at det kan være lidt vanskeligt at

se, hvor de enkelte gårde er behandlet. Et fyldigt register hjælper dog på orienteringen.

Bogens format og størrelse i det hele taget gør, at den absolut ikke er egnet til at medbringe i „felten“. Her er forfatterens tidligere udgivelse „Politikens bog om Danmarks slotte og herregårde“ (1998) et mere handy værk opbygget efter herregårdenes beliggenhed i de forskellige dele af landet.

I alt 181 herregårde er registreret, af disse er omkring 80 særskilt beskrevet over tre til fem sider, mens de resterende er opført med få oplysninger i et skema bagest i bogen.

Værket er smukt illustreret med farvefotografier - de fleste taget af forfatteren - og med gengivelse af tegninger og litografier fra 1800-tallet af kunstneren Ferdinand Richard. Bogen er forsynet med sted- og navnregistre samt en udførlig liste over benyttet litteratur.

Museum Sydøstdanmark. Årbog 2014.

121 sider, illustreret. (ISBN 978-87-997472-0-7).

Årbogen er den første efter fusionen af de tre museer Køge Museum, Næstved Museum og Museerne Vordingborg, og bogen afspejler det arbejde og de aktiviteter, der er foregået i 2013.

Efter en beskrivelse af de administrative og organisatoriske forhold beskrives de arkæologiske undersøgelser, som har været foretaget. Derefter skriver Dan Nielsen om fund fra „De ældste grave“. Palle Birk Hansen skriver om Vildtbanehuset ved Køllebækken, dets topografi og bygningshistorie. Huset, som menes bygget omkring 1718, brændte i 2012. I en efterføl-

gende artikel skrives Per Ole Schovsbo om husets beboere.

Berit Christensen giver i artiklen „De knapt så gamle kalkmalerier“ smagsprøver på efterreformatoriske kalkmalerier i museets område.

Vordingborg Kasernes historie i 100 år fortælles af Else Gade Gyldenkærne. Christian P.P. Lemée skriver om skibsværfterne i Køge 1918-23, og Anette Maria Syska i „Møn Museum - mit sted“ om den nye epoke for museet, som startede med nyrenoveringen i 2013.

I artiklen „Sådan fandt Baltazar sin by“ beretter Tine Nygaard og John Lentz om projektet „Attraktive Byrum“ i Stege, hvor bl.a. sildenes betydning for byen og Silde-ruten er på dagsordenen.

Udstillingsløsninger er emnet for artiklen „Den røde tråd i Museum Sydøstdanmarks udstillinger“, skrevet af Karina Edlund Jensen.

ARB OG 2014

Museum
Sydøstdanmark
Museum Southeast Denmark

Årbogen slutter med en artikel af Christian Irgens „Borge, konger og magt - Danmarks Borgcenter fra scratch“, hvori der fortælles om arbejdet med at gøre begreberne relevante og nærværende i dagens Danmark.

Alt i alt en meget smuk og indbydende publikation i stort format med mange illustrationer af høj kvalitet.

De enkelte områder

Faxe

Jubii, jubilæum! Flere gode historier fra Faxe Kommunes Arkiver.

Redigeret af Marianne Rimmén Raasted. Faxe Kommunes Arkiver, 2014. 140 sider, illustreret. (ISBN 978-87-996569-1-2).

Denne bog er både en fortsættelse af sidste års samling af gode historier fra arkivet og en jubilæumsbog i anledning af arkivets 50-års jubilæum. Historierne, som arkivet åbenlyst bugner af, er også denne gang samlet og skrevet af arkivets ansatte og de frivillige medarbejdere. Indholdet drejer sig især om beskrivelser af personer, institutioner, steder og begivenheder i kommunen, men man bemærker også, at der indgår korte - men informative - afsnit om henholdsvis Faxe og Rønnede kommuners historie, samt selvfølgelig et afsnit om arkivets historie.

Det er en meget nydelig publikation, som med det læsevenlige tryk og de mange illustrationer (ofte i farver), gør det til en fornøjelse at læse de mange spændende historier. Bogen afsluttes med et fyldigt register og fortegnelse over benyttede kilder.

Møn

I ser mig ikke mere. En wienerdrengs historie.

Af Ove Christiansen. Forlaget mellemgaard, 2015, 204 sider, illustreret. (ISBN 978-87-93305-97-7).

I 2008 udgav forfatteren bogen „En historie om Landsled og lidt om familien Christiansen“. Den foreliggende bog supplerer med en speciel vinkel på en måde historien om den mønske lokalitet og familien Christiansen - i dette tilfælde forfatterens bedsteforældre.

Da 1. Verdenskrig var slut, og forholdene i det tidligere Østrig-Ungarn var kaotiske og usle, tog mange danske familier et wienerbarn til sig. Et sådant kom da også til Møn og familien Christiansen, og bogen fortæller historien om Karl Kardovsky, som var i pleje hos familien og senere i lære på Møn i perioden 1920-24. I første omgang opholder han sig nogle måneder i landet og vender derefter tilbage til Wien, inden han igen kommer til Møn for at komme i mekanikerlære.

Bogens titel hentyder til, at Karl, da han under besættelsen som tysk soldat opholder sig i Danmark og i nattens mulm og

mørke aflægger et kort besøg i Landsled, hvor han i døren veksler nogle få ord med den tidligere plejefar og derefter siger farvel med ovenstående udtalelse.

På trods af, at Karl efter krigen kommer til at bosætte sig og også bliver gift i Danmark, kommer han aldrig til at se sine plejeforældre igen.

Opholdet som wienerbarn på Møn er kun en lille del af historien om Karl Kardovsky og hele historien om hans liv, som forfatteren har efterforsket den, er fængslende beskrevet.

Skønne Møn. Fra bro til klint.

Af Allan Huglstad. Eget forlag, 2014. 228 sider, illustreret. (ISBN 978-8785013-06-4).

Det er vist ikke for meget sagt, at de mønske herligheder gennem årene har været genstand for mange kærlighedserklæringer. Man kan f.eks. tænke på pragtværket fra 2010 „En kærlighedserklæring til Møn, Nyord og Bogø“ af Marianne Tofthum og Ole Kragh-Sørensen. Den foreliggende bog priser også i høj grad Møn med omliggende øer, Bogø, Farø og Nyord, men den har et helt bestemt formål og en

bestemt målgruppe. Det er en lomme-guide, som er bekvem at have med på ture rundt i områderne.

Forfatteren, der i øvrigt vel er mest kendt for sine bøger om besættelsen i Syd-sjælland, lægger stor vægt på historien og kulturen, og - skønt den absolut ikke forbi-gås - i mindre grad naturen, og den er, som der står i forordet, især henvendt til endags- og flerdagsturister, men den grundighed, som fører den ud i snart sagt ethvert hjørne af Møn og omegn med beskrivelser af byer, bebyggelser, bygninger, mindesmærker m.m., kan nok også være til inspiration for fastboende.

Bogen er nydeligt trykt, formatet tillader desværre ikke større typer, og der er mange illustrationer. Man kunne godt have ønsket sig, at der havde været mulighed for at mange af illustrationerne var i et større format, men man må have forståelse for meningen med bogens anvendelse.

De mange kort er i pæn størrelse, og på indersiden af omslaget er der for og bag dels et kort over hele det dækkede område, dels kort over de etablerede cykelruter på øen. Bogen afsluttes med et afsnit med korte praktiske oplysninger, et par sider med ordforklaring samt et register.

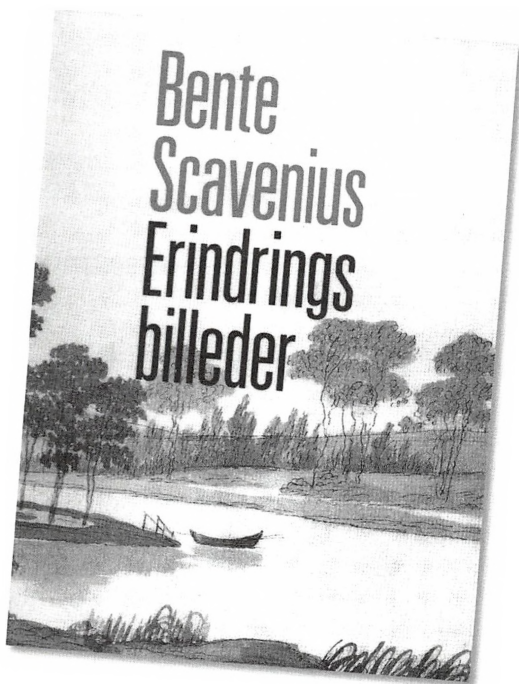
Alt i alt en længe savnet og uundværlig udgivelse, som dog vil kræve ajourføring med mellemrum.

Erindringsbilleder.

Af Bente Scavenius. Strandberg Publishing, 2014. 206 sider, illustreret. (ISBN 978-87-92894-66-3).

Som kunsthistoriker og kunstformidler på TV vil forfatteren være kendt af mange. Gennem årene er det blevet til mange bøger og artikler om især dansk malerkunst. Også flere bøger om havekunst er det blevet til, bl.a. haven ved Liselund på Møn.

I det foreliggende meget smukke værk har forfatteren samlet 20 af sine bedste artikler, og når det netop skal omtales i for-

bindelse med lokal litteratur fra vores egn, skyldes det også her artikler om Møn.

Forfatteren er vokset op på godset Klintholm på Østmøn og fortæller om stedet og sin barndom her i det hele taget, hvor det mønske landskab tidligt har gjort indtryk på hende, indtryk, som hun har bevaret i hele sit liv. Således bliver den danske naturs og ikke mindst den mønskes indflydelse på kunstnerne et gennemgående træk i forfatterens skildringer.

Man bemærker også, at den mønske natur har betydet meget for forfatteren, hvilket bl.a. kommer til udtryk i en afsnittet om floraen på lokaliteten Høvblege.

Forfatteren kommer i de gengivne artikler vidt omkring i kunstverdenen, og det er selvfølgelig også først og fremmest en bog for de kunstinteresserede, men værket er under alle omstændigheder en nydelse at fordybe sig i.

Der er mange illustrationer med gengivelser af tegninger og malerier, og bogen afsluttes med register og litteraturfortegnelse.

Stevns

Stevns før og nu 2014

Udgivet af Stevns og Vallø lokalhistoriske arkiver, 2014. 159 sider, illustreret. (ISBN 978-87-992213-7-0).

Denne 16. udgave af årbogen indeholder ni artikler, samt - som sædvanlig - en Stevnssang.

Der indledes med en større artikel af Knud Rasmussen om Stevnstester gennem tiderne, startende med Håndværker- og industriudstillingen i 1927 og afsluttende med festen i anledning af Store Heddinges 550-års købstadsjubileum i 1991.

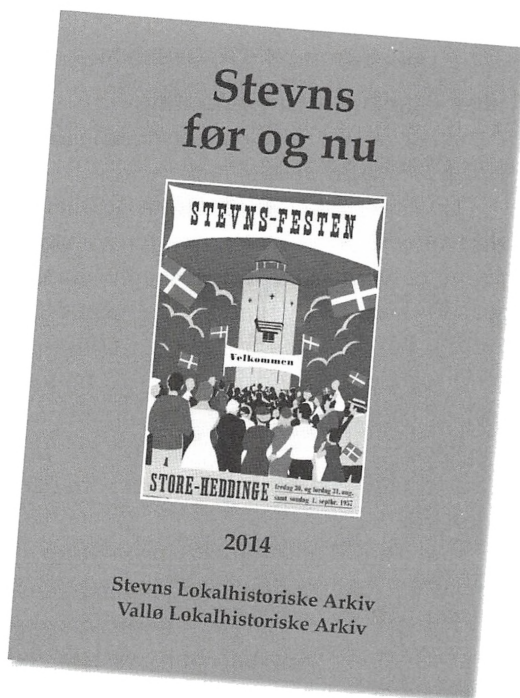
I den følgende artikel afslutter Emma Hansen gengivelsen af faderen karetmager og hjulmand Mads Hansens erindringer fra barndommen og ungdommen i Holtug fra slutningen af 1800-tallet. Første del blev bragt i årbogen fra 2013.

Jørgen Krogh Christensen fortæller dernæst om popklubben „Club Dynamite“ i Store Heddinge, som i 1960'erne tilbød unge mennesker på Stevns og omegn musikalske oplevelser. Der fortælles om klubbens historie og om de enkelte både udenlandske, danske og helt lokale orkestre, som optrådte. Klubben ophørte i 1969.

En mindre artikel af Jens Skovly skildrer, hvordan bygningen af en bro over et vandløb i landsbyen Klippinge gav medhjælperne på gårdene bedre muligheder for at bevæge sig frit efter arbejde.

I endnu en artikel „En stevnsbo, der blev verdensborger“ beretter Knud Rasmussen historien om Ebbe Kristensen fra Østergade i Store Heddinge, der har rejst i mange lande og siden 1976 har levet i Australien.

Om „Flintudvinding i Strøby og det øvrige Stevns“ fortæller Jørgen Holstein. Udvinningen påbegyndtes i slutningen af 1800-tallet og fortsatte på Stevns til 1970'erne, hvorefter den fortsatte andre steder i landet, bl.a. på Ulvshale på Møn.

Poul Henriksen har samlet og redigeret Elof Østerlunds erindringer fra Sierslev. Han fortæller om familien langt tilbage og om dagligdagen i hans barndom og ungdom i begyndelsen af 1900-tallet.

„Modstandskampen på Stevns - et bud på tilgængelige kendsgerninger“ er skrevet af Hans Hagbard Petersen. Artiklen er bl.a. et korrektiv og et supplement til Stevns Museums udgivelse „Minder om Besættelsen“ (1985) og iøvrigt i høj grad baseret på forfatterens fars efterladte dokumenter.

Årbogens sidste artikel er af Arne Nielsen, og heri fortæller han „Erindringer fra min skoletid i Sydstevns Friskole“. I denne skole gik han de første syv år af sin skoletid, og han fortæller om skolevej, skolens indretning, den daglige skolegang, udflugter og jul.

Alle artikler er fint illustrerede med gamle og nye fotos - heraf nogle i farver. De blanke sider er udnyttet til at vise billeder af forskellige landbrugsredskaber.

Suså

Suså Egnshistoriske Forening

Årsskrift 2014. 64 sider, illustreret. (ISBN 978-87-995828-2-2).

Den første af årbogens otte artikler er skrevet af Nanny Kragh Mortensen og er „Udpluk af Rosa og Helge Kragh Mortensens liv i Glumsø gennem flere menneskealdre“. Forældrene bosatte sig i Glumsø i 1951 og drev i 30 år Glumsø Conditori. Det er både fortællingen om forældrenes liv gennem de mange år i Glumsø, men også forfatterens egne oplevelser som barn i den lille by.

Anni Dam lader Ejner Jensen fortælle om sit liv som opsynsmand på Christiansdal Kloster. Ejner var i 43 år ansat på Bavelse Gods og blev derefter opsynsmand på klosteret indtil omkring 1999. Klosteret er i dag i privat eje.

„Broksø Hovedgårds historie“ er titlen på Charlotte Riegels Hjorths artikel. Den beskriver især gårdens historie fra begyndelsen af 1900-tallet og til i dag. Familien Riegels købte gården i 1931. En stor del af artiklen drejer sig om den store brand i 2012 og den efterfølgende genopbygning.

Sundheds- og aktivitetscentret Birkevang i Herlufmagle kunne den 13. juni 2014 fejre 25-års jubilæum, og derfor gengiver Charlotte Larsen tidligere borgmester Verner Larsens tale i den anledning.

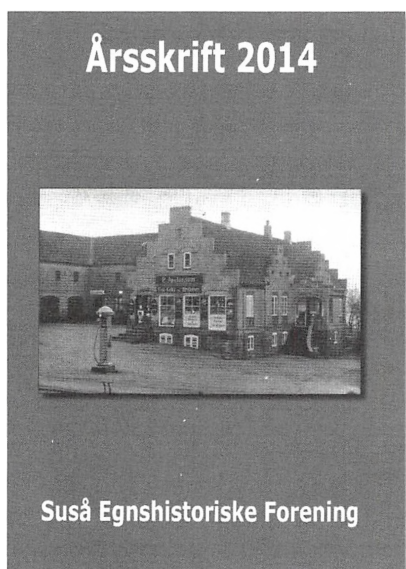
Motorcykelklubben Iron Eagles i Glumsø fortæller kollektivt om klubbens historie fra den blev stiftet i 1973. Efter 40 år lever klubben i bedste velgående.

Tidligere ungdomsskoleinspektør Leif Gaarn-Larsen fortæller om Suså Kommunale Ungdomsskole fra den startede i 1941 og til i dag. Ungdomsskolens virke på mange fronter gennemgås, og forfatteren beretter om sine 24 år som leder af skolen.

Carsten Bitsch Jørgensen har lavet et resume af sin bog „Talentfulde generationer“, der er erindringer fra hans bedsteforældres liv i landsbyen Skelby fra omkring 1900.

Historien om de mange købmandsforretninger, som gennem tiderne har ligget i Glumsø, er samlet af Marianne Madsen og Anni Krag.

Som sædvanlig er årbogen rigt illustreret med ældre og nyere fotos. Ligeledes som sædvanlig er den i A4-format med et meget læsevenligt tryk.

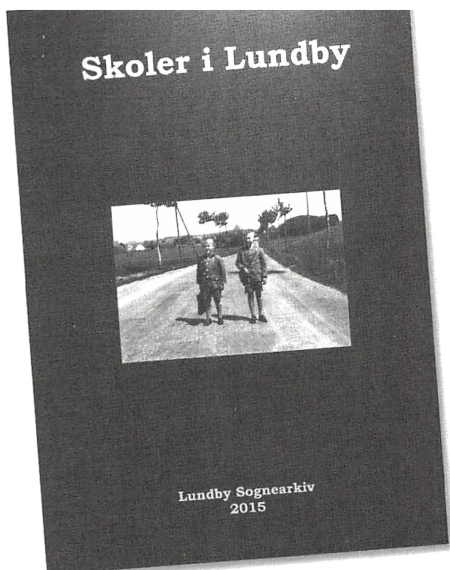

Vordingborg

Skoler i Lundby

Af Karen Johansson og Jens Hallqvist. Udgivet af Lundby Sognearkiv, 2015. 145 sider, illustreret.

Bogen er udgivet i forbindelse med sognearkivets 35-års jubilæum, og det er et meget smukt og fyldigt værk om de fire skoleformer, som har eksisteret i Lundby. Det er Rytterskole, Lundby Kommuneskole, Lundby Realskole og Sydsjællands Landbrugsskole. De første tre afsnit er skrevet af arkivlederen Karen Johansson, mens det sidste afsnit om landbrugsskolen er skrevet af Jens Hallqvist, der var sko-

lens forstander i de sidste seks år af dens levetid.

Bogen er blevet til på baggrund af materiale fra sognearkivet, suppleret med mange interviews af lærere, elever og andre tilknyttede, lån af private billeder og læsning af ældre aviser.

Rytterskolernes historie i almindelighed og skolen i Lundby, som blev opført i 1722, i særdeleshed, beskrives. Den fungerede indtil 1882, hvor den blev afløst af den nye kommuneskole. Herefter havde bygningen flere forskellige ejere, indtil den er endt med at blive Lundby Kirkes Sognegård.

Den nye skole, som blev bygget i Gl. Lundby, blev i 1964 afløst af Svend Gønge-skolen, der blev oprettet i samarbejde mellem Lundby, Køng og Bøgebjerg kommuner.

Realskolen blev bygget i stationsbyen og taget i brug i 1919, men lukkede efter 45 år.

Landbrugsskolen startede i 1915 og fungerede som sådan indtil 2001, hvor bygningerne blev solgt til en nystartet efterskole.

Det er et overvældende materiale, som bliver lagt frem i dette værk - der kan vist

ikke være mange oplysninger, som savnes. Teksten er let at læse, og de mange fotografier af bl.a. lærere og klassebilleder m.m. gør læsningen spændende.

De fleste afsnit er forsynet med udførlige kildehenvisninger.

Bogen om Mindelunden ved Svinø Kirke

Af Kirsten Mørch-Nielsen. Forlaget Mørch-Nielsen, 2015. 110 sider, illustreret. (ISBN 978-87-90392-00-0).

Forfatteren var i perioden 1982-89 sognepræst i Køng og Svinø sogne og allerede dengang opstod tanken om at fortælle historien om mindelunden ved Svinø Kirke. Mindelunden blev indviet i 1950 for at mindes de engelske flyvere, som under Besættelsen mistede livet under flyvning over Sydsjælland, Lolland-Falster og Østersøen. I alt 62 britiske flyveres grave er tilbage, efter at ligene af 46 begravede amerikanske flyvere var blevet optaget af de amerikanske myndigheder og bragt hjem til USA.

Den legendariske Svinø-præst Johannes Lindeløv, som på trods af trusler fra de tyske myndigheder forrettede begravelserne af de allierede flyvere, havde efterladt sig materiale vedrørende begivenhederne under besættelsen, og dette, suppleret med andet skriftligt materiale og egne interviews med berørte personer, har givet forfatteren en overvældende stofmængde at bearbejde.

Ud af dette er kommet en grundig beskrivelse af Mindelundens historie, herunder oplysninger om mange af de begravede flyvere, skildring af pastor Lindeløvs virksomhed og meget mere. Lidt om Svinø Kirkes historie og den årlige 4. maj fejring med mange deltagere mangler heller ikke.

Bogen indeholder både en fortegnelse over de faldne amerikanske flyvere, som blev flyttet fra Svinø, og en fortegnelse over alle de britiske flyveres placering i

Mindelunden. Den er i A4-format og spækket med nye og ældre fotografier, og man må sige, at den udover den faktuelle beskrivelse af begivenheder og personer også er en meget personlig beretning.

Fund & Fortid

Udgivet af Sammenslutningen af Danske Amatørarkæologer. Nr. 1, 2015, side 14-17: Dorthe Wille Jørgensen: Danmarks Borgcenter i Vordingborg - del 1.

Forfatteren udgav i 2014 værket „Kongens Borg“ om borgen i Vordingborg. Det må betegnes som det mest grundige og omfattende værk om stedet. I den foreliggende artikel redegøres for den institution - Danmarks Borgcenter - som bl.a. er udviklet af det tidligere Sydsjællands Museum i Vordingborg. Her er redegjort for den historiske baggrund for projektet, som bl.a. skal motivere, hvorfor det netop er dette museum, som er blevet til hele landets borgmuseum.

Herefter redegøres kort for de forhold og begrundelser, som har skabt Borgcentret, hvor ikke mindst en helhjertet opbakning fra Naturstyrelsen har været en vigtig faktor for realiseringen af projektet.

Det er forfatterens hensigt i en efterfølgende artikel at redegøre for de fysiske forandringer på stedet og formidlingen af historien.

Artiklen kan ikke undgå at stifte bekendtskab med det ovenfor nævnte hovedværk.

For at fremme aktualiteten anmeldes ikke blot litteratur fra det foregående år, men også udgivelser fra første halvår af indeværende år.

Husk at sende bøger til anmeldelse
Historisk Samfund for Præstø Amt,
Litteraturanmelder Carsten Koch,
Græsbjergvej 62, 4160 Vordingborg

Historisk Samfund for Præstø Amt oprettet 1912

Foreningens hjemmeside
www.historisk-samfund.dk

Bestyrelsen

Jens Hallqvist (formand)
Svinøvej 42, 4750 Lundby
Tlf. 55 76 50 90/40 74 18 70, jens@hallqvist.dk

Mogens Niss (næstformand)
Nyborgevej 39, 4700 Næstved
Tlf. 41 69 17 53, kmiss@stofanet.dk

Aase V. Schmidt (kasserer)
Bellisvej 10, 4750 Lundby
Tlf. 58 56 13 70, aase.v.schmidt@gmail.com

Knud Erik Antonsen (sekretær)
Hybenvænget 5, 4160 Herlufmagle
Tlf. 55 50 15 21, kejy@privat.dk

Anette Christoffersen
Indre Vordingborgvej 34T, 4700 Næstved
Tlf. 23 38 91 93, ac@echristoffersen.dk

Hanne Tømmerup,
Tjørnevej 10, Fensmark, 4684 Holmegård
Tlf. 55 54 70 13, hat@mail1.stofanet.dk

Egon Damgaard Hansen
Holtug Linievej 9, 4660 St. Heddinge
Tlf. 56 50 02 43

Svend Skov
Klostervej 8, Spejlsby, 4780 Stege
Tlf. 55 81 34 14

Suppleanter

Leoni B. Pedersen,
Hestehavevej 107, 4720 Præstø
Tlf. 55 99 23 91, leoni@dbmail.dk

Vagn Nielsen
Askemarksvej 40, 4760 Vordingborg
Tlf. 55 37 72 45, asaxmose@webspeed.dk

Litteraturanmelder

Carsten Koch
Græsbjergvej 62, 4760 Vordingborg
Tlf. 55 37 46 68

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til:

Formanden Jens Hallqvist, tlf. 4074 1870, mail:
jens@hallqvist.dk eller Egon Damgaard tlf. 5650 0243

*Alle priser er inklusive moms,
men eksklusive forsendelsesomkostninger.*

Årbøger 1919-74

Pris pr. bd. 45, 00 kr., medlemspris: 30,00 kr.
(Send en søgeliste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger 1975-1982

Pris pr. bd. 50,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Årbøger 1983-2015 (1998 udsolgt)

Pris pr. bd. 75,00 kr., medlemspris: 50,00 kr.

F. Vestergård: Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Benny Christensen: Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

F. Michelsen:

Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Erling Petersen:

Søde ord og dyre løfter optegnelser fra tingbøger
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Susåen og den Danneskjoldske kanal
Pris: 50,00 kr., medlemspris 30,00 kr.

Brigaderen på Rønnebæksholm

Pris: 30,00 kr., medlemspris: 20,00 kr.

Sådan lå landet - Præstø Amt indtil 1920

Punkterne henviser til områder, de enkelte artikler omhandler.

Vordingborg

Præstø Amt

St. Heddinge

Næstved

Stege

Præstø

